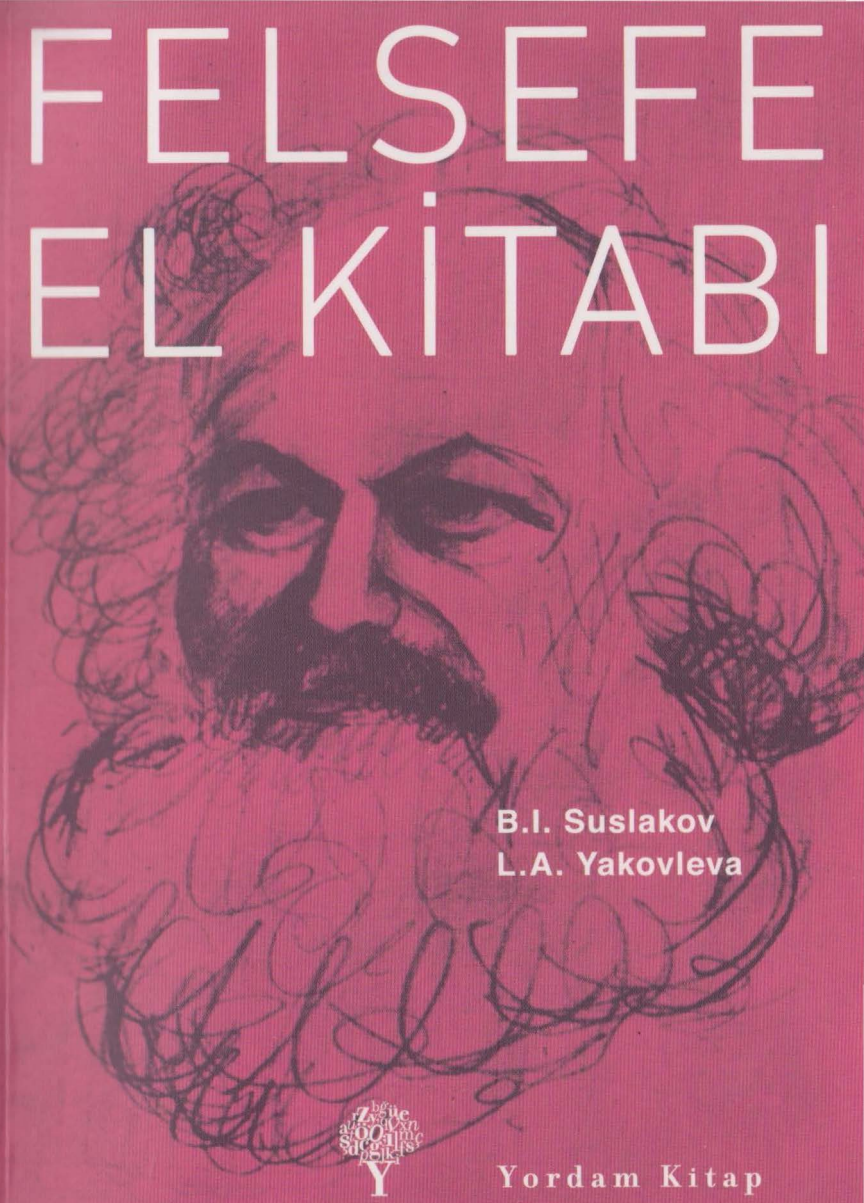
B.I. SUSLAKOV - L.A. YAKOVLEVA • FELSEFE EL KİTABI

FELSEFE EL KİTABI

B.I. Suslakov
L.A. Yakovleva

Yordam Kitap

Eserin orijinal adı:
A Handbook of Philosophy
Moskova, Progress Publishers, 1988.

Yordam Kitap: 189 • Felsefe El Kitabı • B. İ. Suslakov - L.A. Yakovleva
ISBN 978-9944-122-74-0 • *Çeviri:* Serkan Mutlu
Redaksiyon: Eylem Yıldızer • *Düzeltme:* Volkan Alıcı
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Ağustos 2013 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: Pasifik Ofset Ltd.Şti. (Sertifika No: 12027)
Cihangir Mah. Güvercin Caddesi No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

FELSEFE EL KİTABI

B.I. Suslakov - L.A. Yakovleva

İÇİNDEKİLER

KISIM I: DİYALEKTİK MATERYALİZM

1. Felsefenin Konusu ve Toplumda Oynadığı Rol 9
2. Marksizm Öncesi Felsefede Materyalizm İle İdealizm Arasındaki Mücadele 21
3. Marksizmin Yükselişi: Felsefede Bir Devrim. Marksist Felsefenin Gelişiminde Leninist Dönem. 44
4. Madde ve Maddenin Varlığının Temel Biçimleri 54
5. Bilincin Kökeni ve Özü 59
6. Gelişim ve Evrensel Bağıntı Bilimi Olarak Diyalektik. 63
7. Diyalektiğin Temel Yasaları ve Kategorileri 67
8. Diyalektik Materyalist Bilgi Kuramı 84
9. Çağdaş Burjuva Felsefesinin Ana Akımlarının Eleştirisi. 96

KISIM II: TARİHSEL MATERYALİZM

10. Materyalist Tarih Anlayışı 109
11. Toplum ve Doğa 117
12. Toplumsal Gelişimin Temeli Olarak Maddi Üretim 122
13. Tarihsel Gelişimin Aşamaları Olarak Sosyoekonomik Oluşumlar 127
14. Toplumsal Yapı, Sınıflar ve Sınıf İlişkileri 132
15. İnsan Topluluklarının Tarihsel Biçimleri 136
16. Toplumun Siyasal Sistemi 142
17. Toplumsal Devrim 146
18. Toplumsal Bilinç ve Toplumsal Bilincin Yapısı. Toplumsal Bilinç Türleri 152

19. Bilim ve Toplumsal Yaşamda Bilimin Rolü. 167
20. Kültür ve Kültürün Gelişiminin Yasaları. 173
21. Tarihte Yığınların ve Kişiliğin Rolü. Kişilik ve Toplum. Hümanizmin Felsefi Problemleri. 178
22. Marksist-Leninist Felsefe: Bilimsel Bilginin ve Devrimci Pratiğin Felsefi ve Yöntembilimsel Temeli. 185

KISIM I

DİYALEKTİK MATERYALİZM

1. FELSEFENİN KONUSU VE TOPLUMDA OYNADIĞI ROL

Marksist-Leninist felsefeyi incelemek, bilimsel bir dünya görüşü oluşturmanın başlıca yollarından biridir. Felsefe bilmeden ne bir bütün olarak Marksizm-Leninizm ne de bilimsel komünizm, ekonomi politik ya da öteki toplumsal bilimler layıkıyla öğrenilebilir. Diyalektik ve tarihsel materyalizm, Marksizm-Leninizmin bileşenlerinden biridir ve onun genel teorik ve yöntembilimsel temelini oluşturur.

Toplumsal bilincin biçimlerinden biri olarak felsefe. Bu sorunu incelerken aşağıdaki noktaların göz önünde bulundurulması zorunludur:

Birincisi, genel olarak felsefenin konusunun tanımı ile Marksist-Leninist felsefenin konusunun tanımı tam olarak örtüşmemektedir. Marksist-Leninist felsefe, sözcüğün gerçek anlamıyla bir bilimdir. Marksizm öncesi felsefe okulları ancak bir noktaya kadar bilimseldi; günümüz burjuva felsefesi ise bilimsel olarak nitelendirilemez. Felsefe incelemelerine yeni başlayanlardan bu kavramları özdeşmiş gibi ele alanlar, çoğunlukla tam olarak doğru olmayan başlangıç kavramları edinmektedirler.

İkincisi, felsefenin konusunu tanımlamak zor bir iştir. Bu işi zorlaştıran, öncelikle felsefenin konusunun ve bu konunun formüle edilişinin tarih boyunca değişikliğe uğramış olması gerçeğinin yanı sıra farklı felsefe akımlarının

geçmişte olduğu gibi günümüzde de felsefi sorunların içeriği üzerinde ayrışıyor olmaları gerçeğidir.

Başlangıçta, yani felsefe daha yeni ortaya çıktığı zaman, başka bir deyişle günümüzden üç bin yıl kadar önce, insanların o zaman sahip oldukları bütün bilgileri felsefe kapsıyordu. Antik Çağ filozoflarının her şeyi bilen bilgeler olarak görülmeleri boşuna değildi; "felsefe" sözcüğünün sözlük anlamı da zaten "bilgelik sevgisi"dir (Yunanca *phileo:* sevmek; *sophia:* bilgelik). O dönemde özel olarak ayrışmış hiçbir bilim dalı yoktu, ancak üretim ve toplum gelişip deneyimler arttıkça ayrı bilim dalları aşamalı olarak ortaya çıktı ve kendilerini felsefeden ayırdılar. Özel bilimsel bilginin ayrışması Helenistik Çağ'da (MÖ 4. yüzyılın sonu ile MÖ 1. yüzyıl arası) başladı. Ayrışma daha sonra düzensiz bir şekilde devam etti: Orta Çağ'da hızı çok yavaştı, 16. yüzyıldan itibaren ivme kazandı ve günümüzde ise genel olarak tamamlanmıştır. Özel bilimlerce sağlanan bilgi ayrışması, felsefenin ele aldığı sorunların kapsamını daralttı. Aynı zamanda tam felsefeye uygun, yani diğer bilim dallarına ne ait olan ne de ait olabilecek felsefi sorunlar ortaya çıktı ve bunlar felsefenin ayrı bir disiplin olarak varlığının temelini sağladı.

Felsefe dinsel, siyasal, hukuksal ve ahlaksal görüşlerin yanı sıra var olan, kendisine has bir toplumsal işlevi ve konusu olan *özel bir toplumsal bilinç biçimi*dir. Felsefe sürekli olarak dünyanın kendi kendine mi var olduğu yoksa doğaüstü bir güce mi bağlı olduğu, ezelî mi olduğu yoksa Tanrı tarafından mı yaratıldığı, yaşadığı dönüşümlerin altında ne yattığı, bu dönüşümlerin dünyanın kendi ihtiyaç ve yasaları tarafından mı yoksa ruhani bir ilke

tarafından, bilinç tarafından mı belirlendiği sorularını inceler. Toplumsal gelişime ilişkin sorunları incelerken de benzer sorular ortaya çıkmaktadır: Toplumun itici gücü ve ilkeleri nelerdir? Toplumun gelişmesi nesnel yasalar tarafından mı belirlenir, yoksa insanların ya da Tanrı'nın takdirinin mi bir sonucudur? Ahlaka ve estetiğe ilişkin sorunlar felsefeyi ilgilendirmiştir ve hâlâ da önemli ölçüde ilgilendirmektedir. İnsanın özü ve dünyadaki yeri her zaman en önemli sorunlar arasında yer almıştır. İnsan ve dünya, insanın dünya karşısındaki tavrı ve dünyayı kavrayışı tamamen felsefi sorunlardır. Bunlar genel olarak, *dünya görüşüne ilişkin sorunlar* diye tanımlanabilir.

Dünyanın bilinebilirliği, gerçekliğin bilgisini edinmenin ve onu etkilemenin yolları, araçları, biçim ve yöntemleri, hakikat ve hakikatin ölçütleri, mantıksal düşüncenin kategorileri, biçimleri ve yasaları, geleneksel felsefi sorulardır. Bu ikinci soru grubuna, bilgi edinme sürecine ve faaliyete ilişkin *yöntembilimsel sorunlar* adı verilebilir.

Yukarıda sıralanan bütün sorunlar, sonunda gelip varlık ile düşünce, öznel ile nesnel, madde ile bilinç arasındaki ilişki sorununa dayanır. Bu sorunun çözümü, dünya görüşünün ilkelerinin ve bütün felsefi sorunları anlamanın başlangıç noktasıdır. O nedenle bu, *felsefenin temel sorusu* olmuştur.

Bundan çıkan sonuç şudur: Felsefenin görevi varlık ve bilme yetisi ile bunların arasındaki ilişkiye dair en genel soruları yanıtlamaktır. Bu nedenle felsefi bilgi yüksek düzeyde genelleştirme özelliği taşır. Felsefi kavram ve yargılar evrensel olup gerçekliğin her alanını ve her yönünü ilgilendirir. Evrensellik felsefi bilginin ayırt edici özelliklerinden

birincisidir; ikinci özelliği ise varlık ile bilinç arasındaki karşılıklı genel ilişkiyi özel olarak araştırmasıdır.

Ne var ki insanların dünya görüşü felsefi kavramlarla sınırlı değildir; yargılardan ve kavramlardan oluşan geniş bir alanı kapsar, dünyaya ve kendilerine dair bilgilerini de içerir. Felsefe ise özel olarak dünya görüşüne ilişkin sorunlarla ilgilenir ve bu sorunların incelenmesi için genel teorik ilkeler geliştirir.

Felsefe, hem dünyanın nasıl olduğu hem de onun bilgisinin nasıl edinilebileceği ve onun üzerinde nasıl etkide bulunulabileceği sorularıyla uğraşır. Dolayısıyla enikonu gelişmiş her felsefi sistemin iki boyutu vardır: teori ve yöntem. Teori, gerçekliğin özünü açığa çıkarıp kavramaya çalışırken yöntem, gerçekliğin bilgisinin edinilmesinin ve onun üzerinde etkide bulunulmasının yollarına ve araçlarına ilişkin kuralları ve sonuçları içerir. Felsefenin bu iki boyutu birbirinden ayrılamaz; yöntem teoriye dayanır, teorinin gelişmesi ise yönteme bağlıdır.

Felsefenin oluşumu toplumsal yaşama dayanır ve toplumsal yaşam tarafından belirlenir. Üretimdeki ve toplumsal ilişkilerdeki değişimler, bilim ve kültürdeki ilerlemeler, toplumun olgunluk düzeyi ve özellikleri, şu ya da bu felsefi görüşler dizisinde genelleşmiş bir yansıma bulur. Bununla birlikte, aynı toplum içinde farklılık gösterebilen ve zaten göstermekte olan bu görüşlerin içeriği, söz konusu akım veya eğilimin sınıfsal bağlılığı tarafından doğrudan belirlenir.

Felsefe toplum yaşamında etkin bir rol oynar ve onu önemli ölçüde etkileyebilir. Fakat etkisinin karakteri ve eğilimi, çıkarlarına hizmet ettiği sınıfa bağlıdır. Gerici

sınıfların felsefesi genel olarak olumsuz, ilerici sınıfların felsefesi ise olumlu bir rol oynar.

Felsefenin temel sorusu. Felsefenin ana akımları olarak materyalizm ve idealizm. Bütün felsefi sorunlar şu ya da bu şekilde, madde ile bilinç arasındaki ilişki sorusu ile bağlantılıdır. Bütün felsefi sorunların çözümü, felsefenin temel sorusunun nasıl yanıtlandığına bağlıdır.

Felsefenin temel sorusu, felsefi düşünce tarihinde bilimsel terimlerle ilk kez Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından ortaya konmuş, formüle edilmiş ve yanıtlanmıştır. Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* adlı kitabında bu sorunu özel olarak ele almıştır. Bu sayede felsefi bilginin doğasını belirlemek ve felsefi akımları tanımlayıp sınıflandırmak için ortak bir temel bulmak mümkün olmuştur.

Felsefenin temel sorusunun iki boyutu vardır. Bunlardan ilki, maddesel ve düşünsel olandan hangisinin birincil yani belirleyici, hangisinin ikincil yani belirlenen olduğunun ortaya konmasına bağlıdır. Bu sorunun ikinci boyutu da madde ile bilinç arasındaki ilişkiyi inceler; ne var ki bu incelemeyi, insan bilincinin gerçeklikle nasıl bir ilişki içinde olduğu ve onun bilgisini edinip edinemeyeceği veya bir başka deyişle dünyanın bilinebilir olup olmadığı açısından yapar.

Bütün felsefi öğretiler temel soruya bilerek veya bilmeyerek ama zorunlu olarak bir yanıt verir. Maddenin ya da bilincin birincil olarak kabul edilmesine bağlı olarak da iki ana akıma ayrılır: materyalizm ve idealizm. Materyalistler, madde ve varlığın birincil olduğunu, bilincin ise

ondan türediğini kabul ederler. İdealistler açısından birincil olan ise düşüncedir, ruhtur, bilinçtir. Felsefede yalnız ve yalnızca bu iki karşıt ve uzlaşmaz akım mevcuttur; bunların "arasında" veya "üzerinde" hiçbir akım yoktur. Çünkü tarih her ne kadar düalist (ikici) görüşler kaydetmiş olsa da felsefenin temel sorusunun yalnızca iki değişik yanıtı –materyalist ya da idealist– vardır. Düalistler, dünyada birbiriyle eş değerde ve karşılıklı olarak birbirinden bağımsız olan iki ilkenin, maddi ve manevi ilkelerin bulunduğunu ileri sürerler. Bu öğreti, örneğin 17. yüzyıl Fransız filozofu René Descartes tarafından geliştirilmiştir. Fakat bu, sorunun özünü değiştirmemiştir; çünkü düalizm, felsefenin iki ana akımı arasındaki farklılıkların üstesinden gelmeyi başaramamıştır. Aslında düalizm kendi hesabınca idealizme varmıştır, çünkü düşünsel olanın bağımsız varlığını tanımak idealizmdir. Düşünsel olan, bir varlığa sahiptir, ancak bağımsız bir öz olarak değil, maddenin bir ürünü ve özelliği olarak varlığa sahiptir.

Felsefenin temel sorusunun ikinci boyutu da, ilki gibi iki biçimde ele alınmıştır. Bazı filozoflar (bütün materyalistler ve kimi nesnel idealistler) dünyayı bilmenin olanaklılığını tanırken diğerleri bunu reddeder. Dünyanın esasen bilinemeyeceği konusunda ısrar edenler agnostik adıyla, bunların ait oldukları düşünce okuluysa agnostisizm adıyla anılır (Yunanca *agnostos:* bilinemez).

Materyalizm ve idealizmin var olmasının nedenleri, kökenleri ve kaynakları, bir yanda toplumsal-sınıfsal, öte yanda epistemolojik (kuramsal-bilişsel) olarak ikiye ayrılır. Bunlar Engels'in *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* adlı kitabının II. ve IV. bölümlerinde ve

Lenin'in "Diyalektik Sorunu Üzerine" başlıklı yazısında, *Karl Marx* kitabının "Felsefi Materyalizm" bölümünde ve *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'in V. bölümünün 8. alt bölümünde incelenmiştir.

Felsefedeki ana akımlar arasında süregiden keskin mücadele, bu akımların felsefenin temel sorusuna verdikleri yanıtın farklı olmasının ötesinde bir sorundur. Bir dizi burjuva felsefe okulu ve çeşitli revizyonistler, felsefenin temel sorusunu bir "sahte sorun" olarak bertaraf edip felsefenin materyalizm ve idealizm olarak bölündüğünü reddederler. Böylece burjuva felsefesinin taraflılığını gizlemek ve burjuva felsefesinin "tarafsız" olduğu iddiasıyla bu felsefeyi emekçiler arasında yaymak isterler.

Bilgi edinmenin temel felsefi yöntemleri olarak diyalektik ve metafizik. *Yöntem sorunu*, felsefede en önemli sorunlardan biridir. Yöntem, gerçeğin araştırılmasında ve gerçeğe yaklaşmakta kullanılan kurallar, araçlar ve usuller dizisidir. Bütün bilimlerin kazandığı başarılar, kullandıkları yönteme doğrudan bağlıdır. Verimli bir yöntem arayışı, bütün bilim dalları için her zaman en önemli ödev olmuştur. Felsefe, özel bilimlerin kullandığı yöntemleri inceleyip değerlendirmekte ve özel bilimlerin yöntemlerinden –sınırlı araştırma alanlarını hedefleyen yöntemlerden– farklı olarak evrensel olan ve her tür bilgi alanına uygulanabilir olan kendine has felsefi yöntemi çözümlemektedir.

Felsefe tarihi boyunca iki temel evrensel yöntem, diyalektik ve metafizik biçimlenmiştir. Diyalektik, ancak ve ancak materyalizmle bir araya geldiğinde gerçek anlamda verimli bir yöntemdir. Diyalektik materyalizm, diyalektiğin en yüksek biçimi olup doğanın, toplumun ve bilginin

gelişiminin en genel yasalarına ilişkin gerçek bir bilimdir. (Bkz. Friedrich Engels, *Anti-Dühring*). Metafizik ise görüngüleri, değişmezlikleri ve karşılıklı bağımsızlıkları içinde inceler; içkin çelişkilerin görüngülerin gelişiminin kaynağı olduğunu reddeder.

Diyalektik ile metafizik birbirinin antitezi olup her zaman birbiriyle mücadele halinde olmuştur; bu mücadele devam etmektedir. Felsefe öğrenenler bu yöntemlerin özü ve sınıfsal anlamı hakkında açık bir fikir edinmelidir. (Bkz. Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, "Giriş. I. Genel Düşünceler"; *Doğanın Diyalektiği* [Anti-Dühring'in Eski Önsözü. Diyalektik Üzerine]; *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, I ve III. Bölümler; V. İ. Lenin, *Karl Marx* ["Diyalektik" bölümü]; *Felsefe Defterleri*, "Diyalektik Sorunu Üzerine" başlığını taşıyan bölüm).

Marksist-Leninist felsefenin konusu. Marksizm, felsefenin özgül niteliklerini açığa çıkartmış, diyalektik ve tarihsel materyalizmin diğer bilimler arasındaki yerini ve önemini doğru bir şekilde belirlemiştir. Marksizmin kurucuları göstermiştir ki diyalektik materyalizm, ne pozitivizmin ve neo-pozitivizmin yapacağı gibi bilim dalları arasında eriyip gitmektedir ne de eskiden doğa filozoflarının felsefeyi "bilimlerin kraliçesi" olarak görmeleri gibi kendini onlardan ayrı tutmaktadır. Bir bilim olarak diyalektik materyalizmin sınırları kesin şekilde belirlenmiş bir konusu vardır. Somut bilimler gerçekliğin şu ya da bu alanına veya yönüne ilişkin yasaları araştırırken evrensel nitelikte olan diyalektik materyalizmin yasaları, gerçekliğin bütün alanlarında veya yönlerinde geçerlidir. Diyalektik materyalizm, varlık ile bilincin ve bunların karşılıklı

ilişkisinin ve gelişiminin en temel yasalarını inceler. Özel bilimler varlığın, nesnel gerçekliğin çeşitli yönlerini tahlil eder. Bilinç, bir dizi bilim tarafından incelenir ama varlık ile bilinç arasındaki genel nitelikteki temel ılişkinin araştırılması, felsefi teorinin ayırt edici özelliğidir. Diyalektik materyalizm, felsefenin temel sorusuna verdiği cevap temelinde incelediği doğanın, toplumun ve bilginin en genel gelişim yasalarının bilimidir.

Özel bilimlerin felsefeden ayrılmasını mutlaklaştırmak yanlış olur; bu ayrılma görecelidir, dolayısıyla aralarında tam bir kopuş olduğu anlamına gelmez. Özel bilimlerin her birinde, söz konusu bilimin teorik yapısının dayandığı felsefi ilkeler önemli bir rol oynamaya devam eder. Özel bilimlerde sürekli olarak karmaşık yöntembilimsel sorunlar ortaya çıkar ve bunların çözülmesi bu bilimlerdeki ilerlemeyi koşullar. Gelişmenin genel yasalarının bilgisini edinerek diyalektik materyalizm, hem bir dünya görüşünün hem de gerçekliğin kavranması ve dönüştürülmesi için evrensel bir yöntembilimin gelişmesini sağlar ve böylece bilim insanlarını, bedenen çalışan işçileri ve bütün emekçileri bu dünya görüşü ve yöntembilimle donatır. Buna karşılık günümüzün bilimsel felsefesi de özel bilimlerin elde ettiği sonuçlar ve kavramlar olmadan, onların yöntemlerini incelemeden bir şey yapamaz. Yakın bir karşılıklı ilişki içinde olmadan ne bilim ne de felsefe başarılı bir biçimde gelişebilir. (Bkz. Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, [Anti-Dühring'in Eski Önsözü, Diyalektik Üzerine]; V. İ. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, Bölüm V; "Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşeni", "Militan Materyalizmin Önemi Üzerine").

Felsefenin konusunu kavramak için Engels'in ve Lenin'in bu konudaki önermelerini dikkatli bir biçimde incelemek zorunludur. Marksist-Leninist felsefenin özünü anlamak için Lenin'in şu fikri çok önemlidir: Marksist-Leninist felsefede, gerçekliğin gelişmesinin tabi olduğu evrensel yasaların öğretisi olarak diyalektik, bilgi kuramı ve diyalektik mantıkla uyum içinde bulunur. Bu durum Marksist-Leninist felsefeyi, ontoloji (varlık bilimi), epistemoloji (bilgi kuramı) ve mantık (doğru düşünme öğretisi) alanlarının birbirinden bağımsız ve birbirinden tecrit edilmiş halde bulunduğu daha önceki felsefi öğretilerden apayrı bir yere yerleştirmektedir. Diyalektik materyalizmin bu saydığımız yönlerinin birbiriyle uyum içinde olmasının temeli, dünyanın maddesel bütünlüğü, varlık ile bilincin bütünlüğüdür. Bir başka deyişle bu temel, nesnel dünyada, insan bilgisi ve düşüncesinde faaliyet gösteren, özsel olarak farklı olan bu alanlarda kendilerini başka başka biçimlerde ortaya koyan yasaların özdeş nitelikte evrensel yasalar olması gerçeğidir.

Aynı zamanda Marksist-Leninist felsefe, nesneye yönelik kuramsal-bilişsel yaklaşımdan daha fazlasını ifade etmektedir. Bir bilim olarak doğaya ve toplumsal hayata ilişkin sorunlara gerçek çözümler aramakla uğraşır. Toplumsal bilincin bir biçimi olarak Marksist-Leninist felsefe, dünyayı ve toplumsal görüngüleri emekçi sınıfların bakış açısından değerlendirerek ve eylem, toplumsal fayda, adalet ve iyinin ilkelerine dair fikirler şekillendirerek dünyaya ve görüngülere ilişkin tavrını ifade eder.

Teorik bir sistem olan diyalektik materyalizmin kendi yapısı ve bileşimi vardır. İlkeler, yasalar kategoriler ve

yöntembilimsel sonuçlar onun bileşenidir. Diyalektik materyalizmin ilkeleri ya da başlıca temel önermeleri dünyanın birliği ilkesini, gelişim ilkesini, evrensel bağıntı ilkesini ve belirlenimcilik (determinizm) ilkesini kapsar. Diyalektik materyalizmin yasaları arasında varlığın bilinçten önce gelmesi yasası, karşıtların birliği ve mücadelesi yasası, nedensellik yasası vb. bulunur. Diyalektik materyalizmin kategorileri ya da temel felsefi kavramları ise madde, bilinç, çelişki, zorunluluk, nicelik, yadsıma vb. kavramları kapsar. İlkeler, yasalar ve kategoriler yardımıyla varılan yöntembilimsel sonuçlar ise bilgi edinme yönteminin birer parçasıdır. Sistemin yapısı, kendisini meydana getiren bileşenler arasında belli bir karşılıklı ilişki ve karşılıklı bağımlılığı ortaya koyar.

Dünyayı bir bütün olarak inceleyen Marksist felsefe ayrıca toplumsal hayata ilişkin araştırmalar da yaparak maddeci bir toplumsal hayat anlayışının yani bölünmez bir bütünlüğe sahip Marksist-Leninist felsefenin ayrılmaz bir parçası olan tarihsel materyalizmin gelişmesini sağlar. Tarihsel materyalizm diyalektik materyalizme, tıpkı özgülün genele bağlı olması gibi bağlıdır. Ne diyalektik materyalizm olmadan tarihsel materyalizm ne de tarihsel materyalizm olmadan diyalektik materyalizm mümkün olabilir.

Toplum yaşamında felsefenin önemi. Bütün diğer felsefeler gibi Marksist-Leninist felsefe de sınıfsal nitelikte ve taraflıdır. İşçi sınıfının ve diğer emekçilerin çıkarlarını ifade eder ve savunur; materyalist akıma dâhildir, somut sorunlar ortaya çıktığında materyalizmi uygulamak ve idealizmle savaşmak suretiyle materyalizmi kararlılıkla geliştirir. Marksist felsefe gerçek bir bilimdir. Onun taraflı

olması doğa, toplum ve bilgi alanındaki görüngülere yönelik nesnel ve bilimsel bir yaklaşıma uygun düşmektedir. Bu da Marksizmin taraf tutmasının burjuva ideolojinin taraf tutmasından ilkesel olarak farklı olduğu anlamına gelmektedir; çünkü burjuva ideolojisi sömürücü sınıfların çıkarlarını savunmakta ve hem bütün emekçilerin çıkarlarına hem de tarihin gidişine ters düşmektedir. Burjuva ideologları bunu saklamak amacıyla felsefenin genel olarak taraflı olduğunu inkâr ederler; taraflı bir felsefenin hakiki ve dolayısıyla da bilimsel olamayacağını söylerler.

Bu sorun hakkında Engels'in *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* ve Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm* (Bölüm VI, 4) eserlerinin okunmasını öneririz.

Marksist-Leninist felsefe, devrimci diyalektik temelinde yaşamla, devrimci mücadele pratiğiyle, sosyalist ve komünist inşa ile uyumlu bir biçimde geliştikçe kendini sürekli biçimde yenileyen yaratıcı bir bilimdir.

Toplumsal süreçlerin devingenliği ve karmaşıklığı, çağdaş bilimsel bilgideki gelişmenin yüksek düzeyi ve ayrıntıları ve yoğunlaşan bir ideolojik mücadele, toplum yaşamında bilimsel felsefenin önemini artırmaya yönelmektedir.

Marksizm-Leninizmin parçası olan diyalektik ve tarihsel materyalizm, işçi sınıfı ve onun siyasi partilerinin dünya görüşünün temel ilkelerini doğrulamaktadır. Diyalektik ve tarihsel materyalizm topluma bilimsel nitelikte önderlik ederken ve toplumsal süreçlere yön verirken politikanın, strateji ve taktiklerin teorik ve yöntembilimsel temelini oluşturmakta ve bütün emekçilerin bilimsel bir dünya görüşü edinmesinde bir araç olarak hizmet etmektedir.

2. MARKSİZM ÖNCESİ FELSEFEDE MATERYALİZM İLE İDEALİZM ARASINDAKİ MÜCADELE

Felsefenin de bir tarihi vardır. Kısaca da olsa felsefe tarihini incelemek zorunludur, çünkü her şeyden önce felsefe tarihinin tam da kendisi Marksist felsefe tarafından ortaya çıkarılan yasaların ve ilkelerin işleyişinin bir örneğidir.

Ayrıca böylesi bir inceleme, çağımızın burjuva ideolojisine ve revizyonizme karşı daha etkin ve başarılı bir mücadele verme olanağını da sağlar, çünkü bu görüşlerin savunucuları genellikle felsefede kendilerinden önce ortaya konmuş kavramlardan hareket eder ve daha önce eleştirilmiş olan yöntembilimsel yaklaşımları ve araçları kullanırlar. Felsefe tarihinin Marksist yorumlanması, günümüzde burjuva felsefesine ve revizyonizme karşı mücadelede önemli bir ideolojik silah işlevi görmektedir.

Köleci toplumda felsefe. Dünya hakkındaki görüşlerimizin toplumsal bilincin diğer bölümlerinden ayrılmış bir dizisi olarak, kendi sorularını kendisi sorup yanıtlayan bir bilim olarak ve teorik bilginin tarihsel bakımdan en erken biçimi olarak felsefe, birbirine karşıt sınıflardan oluşan toplumun biçimlendiği dönemde ortaya çıktı. Felsefenin doğuşu için gerekli önkoşulların en önemlilerinden biri de, zihinsel faaliyetin, egemen sınıfın üyelerinin kendilerine mal ettikleri özel bir toplumsal görev olarak ayrılmasıydı.

Materyalizm, tarihsel olarak felsefenin en erken biçimidir. Antik Çağ'ın materyalistleri, insan tarafından gözlemlenen bütün görüngüleri ve süreçleri bizzat doğaya

dayandırmaya çalışıyorlardı. Bu her şeyden önce Antik Yunan felsefesinin Milet Okulu (Thales, Anaksimandros, Anaksimenes) ve ona yakın öğretiler için geçerlidir.

Filozoflar, insanları çevreleyen nesnelerin, şeylerin ve süreçlerin nereden geldiğini, neden yapılmış olduklarını, değişim ve yok olma süreçlerinde onlara ne olduğunu anlamaya çalışmışlardır. Bir başka deyişle, şeylerin çok biçimli dünyasının birliğini belirleyen, maddenin ortak doğal bir temelini aramışlardır. Bu temel Thales için su, Herakleitos için ateş ve Anaksimenes için de hava idi. Ana unsur olarak alınan şey, maddi değildi. Önemli olan şey, doğal cisimlerin somut ve yeterince yaygın varoluş biçimini -ki bu biçim, gerçekte veya filozofun hayalinde herhangi başka bir biçime bürünebilirdi- göstermekti.

Bu şekilde dört doğal unsur, dört madde, dört öz tespit edildi: Antik Çağ materyalistlerinin felsefi sistemlerinde somut şeylerin sonsuz çeşitliliğinin tamamının temeli olarak sunulan ateş, hava, su ve toprak.

Antik Çağ filozoflarının ele aldığı öteki sorun şu şekilde ifade edilebilir: Bütün cisimleri temel maddelerden oluşturan nedir? Bu soruya verilen yanıt, dünyada faaliyet gösteren ve cisimlerin doğuşu, varoluşu ve yok oluşuna hükmeden esasi bir yasa anlayışını üretti. Böylelikle de Antik Yunan felsefesine özgü logos (Yunanca *logos*: konuşma, söz, sözcük, neden) kavramı ve diğer felsefi sistemlerde de, sözgelimi eski Çin felsefesindeki *Tao* (yol) gibi benzer kavramlar ortaya çıktı. Ayrıca şeylerin kökeni hakkındaki yasaya ilişkin daha somut anlayışlar formüle etme girişimleri de oldu. Filozoflar, tekil nesneleri yarattıklarını düşündükleri birbirine karşıt kuvvetleri, özel-

likleri ve eğilimleri tespit ettiler. Bunlar ya doğanın özellikleri (sıcak ve soğuk) ya da doğayı da kapsayan ahlak kategorileriydi (sevgi ve nefret).

Antik Çağ materyalistlerinin felsefesini incelemek, sistemlerini inşa ettikleri temeller hakkında açık bir anlayışa sahip olmayı gerektirmektedir. Bu temeller, doğanın evrensel yasaları ve maddedir. Demokritos (MÖ 460- 370) açısından ilk madde, hâlihazırda duyularla değil akılla kavranan bir özdü. Demokritos duyularla algılanan şeyler dünyasını, şeylerin görünmeyen ama gerçek olan özünün, yani atom ya da maddenin en küçük parçasının karşısına koyuyordu. Demokritos evrensel yasalara tabi olarak hareket eden bölünmez unsurların çeşitli nesneleri meydana getirdiği bir sistem geliştirmeye gayret ediyordu. Demokritos'a göre değişmez, bölünmez, nüfuz edilmez, ezelî ve ebedî olan ilk madde zerrecikleri, sonsuz sayıdaki çeşitlilikte biçime sahipti ve bu zerreciklerin sayısı da sonsuzdu. Onun, sınırsız sayıda dünyalar anlayışı da işte buradan çıkmaktadır.

Demokritos, atomcu teoriye dayalı bir görüşler sistemi geliştirmiştir. Özellikle, en önemli öğesini *eidolon*'ların (ya da cisimlerin çok küçük maddi suretlerinin) yayımı fikrinin oluşturduğu bir bilgi kuramı tasarlamıştır. Bu suretler duyu organları aracılığıyla ruha (ruh da benzer şekilde atomlardan yapılmıştı) ulaşarak onunla temasa geçer ve böylelikle de benzer varlıkların birbirini bilmesi yoluyla duyumsal bilgi edinme gerçekleşmiş olur. Ne var ki bu, bilgi edinme sürecinin ancak birinci evresidir ki bu evrede duyumsal bilgi edinme öze nüfuz etmemiştir. Demokritos, dünyayı evrensel nedensellik yasasının geçerli

olduğu, atomlardan ve boşluktan oluşan tek bir bütünlük olarak anlama ve bilgiyi ruh ile *eidolon*ların karşılıklı etkileşiminden doğan bir sonuç olarak kavrama imkânını yalnızca düşüncenin sağladığını belirtir.

Değişim halindeki nesnelerin değişmez temeli nedir? Bu soruya bir nesnel idealist olan Platon'un (MÖ 427- 347) verdiği yanıt, Demokritos ile diğer materyalistlerin verdiği yanıttan ilkesel düzeyde farklıydı. Platon, toplumda şu ya da bu bireyin varoluşuyla doğrudan hiçbir ilişkisi olmadan var olan fikirlerin mevcut olduğunu kaydediyordu. Platon, düşüncelerin kökeni veya toplumsal bilincin işlerlik yasaları konusunu derinlemesine araştırmamıştır. Bu fikirleri bir olgu olarak almış ve nesneler dünyasından önce ve ondan bağımsız olarak var olan idealar (düşünceler) dünyasını varsayan özel bir felsefe teorisi geliştirmek için kullanmıştır. Üstelik şeylerin, doğal nesnelerin ve bizzat insanların bu idealar dünyasından türediğini düşünüyordu. Buna göre, *ideal*ardan oluşan bir dünya kurma, bir idealar hiyerarşisi oluşturma ve buna benzer konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Platon'un felsefesinde, mutlak biçimde sabit, mutlak biçimde kusursuz, ezelî ve ebedî bir idealar dünyası; geçici, kusurlu ve değişebilir şeylerden oluşan dünyanın varlığı için belirleyici etken olmuştur.

Platon, bir nesnel idealist olarak, genel felsefi pozisyonuna uygun biçimde kendi bilgi kuramını da geliştirmiştir. Bu felsefenin temel kavramı, hatırlama idi. Platon, bireylerin ruhlarının, idealar dünyasına bağlı tamamen düşünsel oluşumlar olduğu görüşündeydi. Bilme yetisi ise her şeyden önce, ölümlü vücudun can kafesiyle sınırlanmış olan ruhun hatırladıklarıydı; idealar dünyasında bir

süreliğine gezinirken gördüklerinin, maddi nesnelerin, bir başka deyişle bu fikirlerin kusurlu suretlerinin anımsattığı şeylerin saf özlerinin hatırlanmasıydı.

Platon'un felsefesinde Yunan idealizmi ilk defa materyalizme karşıt bir dünya görüşü biçimini almıştır. O zamandan beri materyalizm ile idealizm, felsefenin gelişiminde birbiriyle çekişen iki ana akım olmuştur. Her ne kadar mücadele biçimleri, mücadelenin yoğunluğu ve öne çıkan felsefi sorunlar tarih boyunca değişegelmiş olsa da, bu iki çizgi, iki kamp; dünyanın, insanın ve bilgi edinmenin özü sorununa esas itibarıyla farklı bu iki yaklaşım arasındaki mücadele, hiç değişmeden insanlığın felsefi gelişmesinin ekseni olmaya devam etmiştir.

Felsefi öğretilerin yegâne kıstası, felsefenin temel sorusuna verilen yanıt değildir. Başka önemli kıstaslar da bulunmaktadır.

Felsefede iki yöntem ortaya çıkmıştır: Diyalektik yöntem ve metafizik yöntem. Antik Çağ felsefesinde diyalektik yöntem baskındı. Yunan filozofu Herakleitos (MÖ 544-483) diyalektiğin ilk savunucularından biriydi. Herakleitos hareket, değişim, ortaya çıkma ve yok olmayı birbirine karşıt ilkeler arasındaki mücadeleye bağlıyordu. Bundan ötürü onun felsefesini takdir etmek gerekir.

Parmenides tamamen farklı bir tutuma bağlıydı ve akıl tarafından kavranan varlığın değişmez, hareketsiz ve bütünsel olduğunu savunuyordu.

Elealı Zenon, Parmenides'in tezlerini destekleyerek bir dizi aporia [açmaz –*çev.*], Yunanca *aporia*: güçlük, karışıklık), bir başka deyişle duyumlarla elde edilen deneyime ters düşen, ancak teorik olarak temellendirmeye çalıştığı

("Uçan bir ok hareketsizdir" tezi gibi) önermeler formüle etmiştir.

Zenon'un açmazları, felsefenin ve başta matematik olmak üzere bazı diğer bilimlerin daha sonraları karşı karşıya kaldığı çelişkileri yansıtıyordu. Zenon bilerek ya da bilmeyerek, çelişkili gerçekliğin düşüncede yansıması ve ifade edilmesi sorununu ortaya koymuştur.

Aristoteles (MÖ 384-322) Antik Çağ'ın büyük bir filozofuydu. Onun hem Yunan felsefesinin kendisi hem de felsefenin daha sonra Avrupa'da ve Ortadoğu'daki gelişimi için taşıdığı önem çok büyüktür.

Aristoteles, kendi çağındaki felsefi akımların yanı sıra doğa ve toplum bilimlerinin kaydettiği ilerlemeleri genelleştirmiş ve sistematik hale getirmiştir. Antik Çağ'da yaşamış bir ansiklopedist olan Aristoteles, en başta Platon'unki olmak üzere idealizmi derinlemesine eleştirmiştir. Gerçi Aristoteles sorunları her zaman materyalist bir bakış açısıyla ele almıyordu -tersine materyalist bakış açısından oldukça uzaktı- ama yeni felsefi sorunlar ortaya koyması, yaklaşımındaki çok yönlülük ve çözümlemesindeki derinlik, onu Antik Çağ'ın diğer filozoflarından ayırmaktadır.

Antik Çağ felsefesi, felsefenin gelişmesinde ilk tarihsel evreyi oluşturur. Bu dönemde felsefe, toplumsal bilincin özel bir biçimi olarak ortaya çıkmış, felsefedeki ana akımlar (materyalizm ve idealizm) biçimlenmiş ve diyalektik ilerleme kaydetmiştir. Başlangıçta materyalizm, kendiliğinden bir nitelik taşıyordu ve bu da toplumsal pratiğin ve bilimin o dönemde ulaşmış olduğu gelişme düzeyine uygun düşüyordu. Engels, felsefenin gelişimindeki belli başlı dönemleri incelerken Yunan felsefesinin çeşitli bi-

çimlerinin, sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan bütün dünya görüşlerinin embriyonlarını daha o zamandan içerdiğine işaret etmiştir. *Anti-Dühring*'de felsefenin hem bu evresine hem de daha sonraki evrelerine ilişkin genel bir tanım getirmiştir.

Feodal toplumda felsefe. Bu dönemde toplumun manevi hayatına, dinsel ideoloji egemendi. Din, toplumsal bilincin en önemli biçimi halini almıştı; felsefe de dâhil olmak üzere bütün öteki toplumsal bilinç biçimlerini hükmü altında tutuyordu. "Felsefe teolojinin hizmetçisidir" deyimi, hem teologlar tarafından dile getirilen bir dileği hem de gerçek durumu yansıtıyordu.

Başta Aristoteles öğretisi olmak üzere Antik Çağ felsefi sistemlerinin büyük ölçüde çarpıtılmış biçimlerini kullanan bir dinsel felsefe sistemi olan skolastisizm, en büyük etkiye Orta Çağ'da ulaştı. Bu dönemin filozofları dinsel dogmayı, en başta da Tanrı'nın var olduğu tezini felsefi temellere oturtup yorumlamayı en önemli görevleri olarak görüyorlardı. Materyalizme rahat verilmiyor ve üniversitelerin dışına atılıyordu. Skolastisizm çerçevesi içinde materyalizm, Tanrı'nın doğaya müdahalesini sınırlayan ve nesnenin kavramdan önce geldiğini kabul eden nominalizmde (adcılıkta, Latince *nomen*: isim, ad) ifadesini bulmuştur.

Dogmatizm, Orta Çağ'da yaygın bir düşünce tarzıydı. Tartışma sahte bir bilimsellik kisvesi altında yapılıyor ve hiçbir zaman dinsel ideolojinin temel ilkelerinin ötesine geçmiyordu. Rönesans ve modern dönem, skolastisizmi yenilgiye uğratmak, materyalizmi temellendirmek ve doğayı bilimsel bir bakış açısıyla araştırmak göreviyle karşı karşıya geldi.

17. ve 18. yüzyıllarda felsefe. Toplumsal hayatta yeni bir aşamaya ulaşılması, feodalizme karşı galip gelen kapitalist üretim tarzının ortaya çıkması, gelişmesi ve yerleşmesi, bunun sonucunda toplumsal ilişkiler sisteminde baştan başa meydana gelen değişiklikler, filozofların felsefeyi teolojinin zorbalığından kurtarıp özerk bir bilgi dalı olarak savunmalarını gerektiriyordu. Doğa bilimlerinde kaydedilen başarıları göz önünde bulundurmak ve aynı zamanda da bu gelişmeleri beslemek gerekliydi. Bu koşullar altında, bilgi edinme sürecinin yöntemi ve araçları sorunuyla, bilgi edinme sürecinde deneyimin, duyumların ve aklın oynadığı rol sorusu büyük bir önem kazandı.

17. ve 18. yüzyıl felsefesinde gelişerek egemen hale gelen şey, gerçekliğe yönelik metafizik yaklaşım oldu. Bu yaklaşım, doğadaki nesnelerin ve toplumun yanı sıra bunları yansıtan kavramların da başlangıçtan itibaren ve kesin olarak verili olduğunu, esasen değişmez olduğunu, birbirleriyle birlikte ve birbirlerinden bağımsız olarak araştırılmaları gerektiğini varsayıyordu. Felsefenin gelişmesindeki bu dönem, o zamanki doğa bilimleri arasında mekaniğin ilk sırada bulunması nedeniyle mekanisizm ile de nitelenmiştir. 17. ve 18. yüzyıl felsefesinde materyalizm ile idealizm arasındaki mücadele yeni bir yoğunluk kazanmıştır. Materyalizm bu dönemin başlarında sık sık, deizm* (Latince *Deus*: Tanrı) gibi, özünü saklayan maskeler takındıysa da dönemin sonlarına doğru açıkça ve üzerine basa basa hem idealizmi hem de dini reddetti. Bu, 18. yüzyıl Fransız materyalizmi tarafından gerçekleştirildi.

* Feodal dinsel dünya görüşünün egemenliği göz önünde bulundurulduğunda, deizm genellikle materyalizmin örtülü bir biçimiydi.

Modern zamanların materyalizmi, İngiliz filozof *Francis Bacon* (1561-1626) tarafından kuruldu. Onun metinleri, Orta Çağ felsefesi ile modern zamanların metafizik materyalizmi arasındaki bölünme olarak değerlendirilebilir. Bacon, çok yakında insanlığa yeni bir güç vereceğinden ve yeni, müreffeh bir toplum yaratma olanağı sağlayacağından kesinlikle emin olduğu yeni, deneysel bir bilimi sağlam temellere oturtmayı felsefesinin en önemli görevi olarak görüyordu. Bacon bu toplumu, ütopik bir roman olan *Yeni Atlantis*'te anlatmıştır.

Bacon, görüngülerin gerçek nedenlerini ortaya çıkaran bir yöntem oluşturmayı, bu yeni bilimi geliştirmenin odağına yerleştiriyordu. Bilimi rastlantısal olarak seçilen olgular toplamına indirgeyen dogmatizme, skolastisizme ve dar kafalı empirizme (deneyciliğe) karşı çıkıyordu. Bacon'a göre bu yanılgılar gerçek bilime yabancıydı; gerçek bilim, deneysel bilgiden ve bilimsel bir şekilde düzenlenmiş gözlemlerden elde edilen kanıtların işlenmesine dayanmalıydı. Skolastisizmin aksine Bacon, bilimin temel yöntemi olarak gördüğü tümevarım yöntemini oluşturmuş ve yaygınlaştırmaya çalışmıştır.

Marx, Bacon'ı İngiliz materyalizminin ve çağdaş deneysel bilimin tamamının babası olarak adlandırmıştır.

Bacon'cı materyalizm, İngiliz filozofu *Thomas Hobbes* (1588-1679) tarafından sistematikleştirilmiştir. Hobbes'un materyalizmi Bacon'ınkinden daha tutarlı ama aynı zamanda daha mekanikti. Hobbes, doğanın çokbiçimliliğini maddi cisimlerin mekanik hareketine indirgeyen ve geometriyi temel bilim olarak ilan eden 18. yüzyıl metafizik materyalizminin tipik bir temsilcisiydi.

Fransız düşünürü *René Descartes* (1596-1650), belki de 17. yüzyılın ilk yarısındaki en önemli Avrupalı filozoftu. Felsefenin, fiziğin, matematiğin ve fizyolojinin ilerlemesine büyük katkılarda bulundu. Descartes, ikiciliğin ve akılcılığın klasik temsilcilerinden biri olup dönemin egemen akımı olan skolastisizmin kararlı ve uzlaşmaz bir muhalifiydi. Kilise tarafından dayatılan Kutsal Kitap dogmatizmini, kilise papazlarının metinlerini ve skolastikler tarafından tahrif edilmiş bir Aristoteles otoritesini reddederek doğanın bilgisini edinmeye giden yol olarak deney ve derin düşünmeyi savunmuştur.

Resmî makamların ve dogmaların reddedilmesi, Kartezyen (Descartes'çı) felsefe çerçevesinde şüphe ilkesine dönüşmüştür. Eğer yeni bir bilimsel sistem kurmak, yeni bir felsefe geliştirmek istiyorsam, diye fikir yürütüyordu Descartes, bana hazır ve değişmez hakikatler olarak sunulan bütün her şeyi reddetmeliyim. Dogmalardan, kilise ve felsefe otoritelerinin yanılmazlığından şüphe ediyorum. Her şeyden, hatta dünyanın varlığından, kendi vücudumun varlığından bile şüphe etmeye hazırım. Fakat şüphelerimin bir sınırı var mı? Evet var. Çünkü şüphe nedir? Şüphe düşüncedir. Dolayısıyla her şeyden şüphe ederken, şüphe ettiğimden şüphe edemem. Şüphemin sınırı ve felsefemin başlangıç noktası olan şüphe götürmez tek koşul budur işte. Düşünüyorum, o halde varım *(Cogito, ergo sum)*. Ama nasıl var oluyorum? Bütün bu söylediklerimden, sadece düşünen bir töz olarak var olduğum sonucunu çıkarabilirim. Böylece Descartes, düşüncenin ve manevi, düşünen tözün var olduğu sonucuna ulaşıyordu. Peki ya Descartes'ın var olduğundan hiçbir zaman şüphe etmediği gerçek, maddi dünya

için durum nasıldı? Filozof, hem düşünen varlığın hem de maddi varlığın var olduğunun kabul edilmesini öneriyordu. Tanrı'nın var olup var olmadığına gelince, buna Tanrı tanıklık edebilirdi; ne de olsa Tanrı insanları aldatmazdı. Bu sav her ne kadar naif olsa da Descartes'ın çağdaşları için yeterince ikna ediciydi.

Kartezyen felsefede düşüncenin oynadığı özel rol, Descartes'ın akılcılığının, doğuştan gelen fikirlerin mevcudiyetini kabul etmesinin ve zihinsel sezgiye verdiği büyük değerin apaçık nedenidir. Onun ikiciliği* (Latince *duo*: iki) daha sonraları materyalistlerin ve idealistlerin, onun felsefesinin şu ya da bu yönüne dayanmaları bakımından epeyce yararlı olmuştur.

Descartes'ın ikiciliğinin aksine, 17. yüzyılın önde gelen Hollandalı filozofu *Benedict Spinoza* (1632-1677), tutarlı bir monist [birci] (Yunanca *mono*: bir) felsefe anlayışı geliştirmiştir. Spinoza'nın temel felsefi eseri *Ethica*'dır. İncil'in eleştirel bir analizi olan *Tractatus Theologico-Politicus* adlı eseri ise zamanın ideolojik mücadelelerinde dikkate değer bir rol oynamıştır.

Spinoza'nın birci felsefe sistemi, töz kavramına dayanıyordu. Onun felsefesindeki en önemli, temel kavram budur. Spinoza tözden söz ederken *causa sui* ilkesini, bir başka ifadeyle tözün kendi kendisinin nedensel şartı olması ilkesini ortaya koymuştur. Bu ilke, dünyanın Tanrı tarafından yaratıldığını ileri süren dinsel ideolojiye karşı yöneltilmiştir. Spinoza dünyanın var olmasının nedeninin Tanrı değil, dünyanın kendisi olduğuna dikkat çekiyordu.

* Varlığın başlangıcını iki farklı ilkede, iki tözde, yani maddi ve fikirsel tözde gören felsefi akım.

Tanrı ile tözü bir tutmak suretiyle Tanrı'yı doğa içinde eritmiş, âdeta onu evrensel nitelikteki nedensel koşulluluğa tabi kılmıştır. Bu filozof, dinsel felsefedeki amaçlılık ilkesinin karşısına nedensellik ilkesini çıkarmıştır.

Spinoza, tözün sahip olduğu iki nitelik biçiminde insandan önce ortaya çıktığını varsayıyordu: Bunlardan biri uzamlı şey, öteki de düşünen şeydi. Böylece düşünce, doğanın evrensel bir özelliği haline geliyordu. Fikirlerin düzeni ve bağlantısı tıpkı nesnelerde olduğu gibiydi. Spinoza akılcılık anlayışını geliştirmekte Descartes'ı izlemiştir. Spinoza, matematiğe ve özellikle de yönteminin (aksiyomlardan hareketle teoremler oluşturmak ve buradan da sonuçlara varmak) bilimsel felsefeye uygun olduğunu kabul ettiği geometriye bilimsel bilgi sisteminde çok yüksek bir yer vermiştir. *Ethica* adlı eseri, bu "geometrik" üslupla yazılmıştır.

Modern zamanların biliminde ve felsefesinde deneysel olarak bilgi edinmenin doğru olduğunun savunulması, bilgi kuramına ve özellikle de deneyimin yorumlanmasına ilişkin sorunlar üzerine geniş tartışmalar yapılmasına yol açtı. Felsefi düşüncenin bu doğrultudaki gelişimi İngiliz filozofu John Locke'tan (1633-1704) büyük ölçüde etkilendi. Locke'un en önemli felsefi eseri, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*'dir.

Descartes'ın düşüncelerin doğuştan mevcut olduğu varsayımına Locke karşı çıkıyordu. Onun başlıca tezi, bütün bilgilerin deneyime dayandığıydı. İki tür deneyimin var olduğunu kabul ediyordu: bilgi kaynağı olarak hizmet eden, dış dünyanın neden olduğu duyumlar aracılığıyla dış kaynaklı deneyim ve aynı işlevi yerine getiren ruhun etkinliklerinin gözlemlenmesi aracılığıyla iç kaynaklı

veya düşünsel deneyim. Bu ise ruhun faaliyette bulunabilme yeteneğini doğaya borçlu olduğu anlamına geliyordu. Bilginin içeriğini meydana getiren bütün fikirler bu iki kaynaktan çıkıyordu. Locke, değişik türden karmaşık fikirlerin kaynağını basit fikirlerde arayıp bulmayı sağlayan bir model oluşturmuş ve düşüncelerle bilgi edinme türlerini ayrıntılı biçimde sınıflandırmıştır. Bilgi kuramında bütünü itibariyle duyumcu [*sensualist*] materyalist* (Latince *sensus*: his, duyum) olarak hareket etmiştir. Ne var ki iç kaynaklı deneyimi özel ve bağımsız bir bilgi kaynağı olarak kabul etmesi, materyalist konumuna büyük bir gölge düşürmüştür.

Locke'un felsefesindeki metafizik sınırlamalar, onun maddi cisimlerin sahip olduğu küçük bir özellik grubunu, yeterli fikirlerin temeli olarak seçip ayırmasında da kendini belli ediyordu. Burada kastedilen, "birincil özellikler" diye kabul edilenlerdir. Locke bu temel özellikler arasında uzam, şekil, hareket ve hareketsizliği saymıştır. Nesnelerin renk, ışık, tat, koku gibi duyu organları aracılığıyla kavranan diğer basit özelliklerini ise Locke, "ikincil özellikler" olarak sınıflandırmıştır. Cisimlerin kendilerinde, bu ikincil özelliklere denk düşen fikirlere benzeyen hiçbir şey olmadığını iddia ederek bu fikirleri yetersiz diye tanımlamıştır. Onun özelliklere karşı bu yaklaşımı, nesnelerin tek tek özelliklerini ve mekanik hareketi metafizik bir şekilde mutlaklaştırmasından kaynaklanıyordu. Bu yaklaşım, duyumların dış dünyayı yeterince yansıtma yeteneğinde olup olmadığını sorgulamak suretiyle aynı zamanda materyalist duyumculuğun temellerini de zayıflatmıştır.

---

* Duyumları bilginin tek kaynağı olarak tanıyan öğretiye bağlı kişi.

İrlandalı filozof *George Berkeley* (1685-1753), 18. yüzyılın başlarına ait öznel idealizmin savunucusuydu. Berkeley kendi felsefesinin en başta materyalizmi çürütmeyi, idealizmi ve dini savunmayı amaçladığını açıkça ifade etmiştir.

Locke'un felsefesi Berkeley için bir başlangıç noktası görevi görmüştür. Fakat Locke materyalist olduğu için, Berkeley duyumculuğu idealist bir çizgide yeniden kurmak amacıyla bir dizi işlem yürütmüştür. Sözgelimi Locke'un, "Bütün bilgiler duyumsal deneyimden gelir," tezini değiştirerek, "Duyumsal deneyimin dışında hiçbir şey mevcut değildir," haline getirmiş ve Locke'un "Birçok nitelik ikincildir," varsayımını da "Bütün nitelikler ikincildir," biçiminde, yani bütün niteliklerin özne tarafından belirlendiği biçiminde yorumlamıştır. Buradan da, nesnelerin sadece duyumların belirli bir toplamı olduğu ve var olmanın ise algılanmak anlamına geldiği sonucu çıkıyordu.

Öznel idealizmin mantığı solipsizme* (Latince *solus*: yalnız; *ipse*: kendi), yani diğer bütün insanlar da dâhil olmak üzere kendisinden başka bütün dünyanın varlığını onun duyularına borçlu olduğu sadece tek bir öznenin mevcut olduğunu kabul etmeye götürür. Ancak Berkeley, farklı insanların bilincinde mevcut olan özdeş duyumların ortak kaynağı olarak Tanrı'yı göstermiştir. Duyumların gerçek kaynağının madde değil Tanrı olduğunu ileri sürüyordu. Bu ise onun tutarlı öznel idealizmden saparak nesnel idealizme vardığı anlamına geliyordu. Sonraları birçok idealist ve felsefi revizyonist onun öğretisine dayanmıştır. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'in

* Sahici bilginin mümkün olduğundan şüphe eden felsefi akım, tekbencilik.

"Giriş Yerine" bölümünde Berkeley'in görüşlerini ayrıntılı bir şekilde inceleyip eleştirmiştir.

İskoç filozof *David Hume* (1711-1776) yazılarında, dünyayı kavramakta duyumların ve aklın oynadığı role ilişkin felsefi sorunu ele almıştır. Hume, Locke'un bütün bilgilerin deneyimden geldiği ve temel izlenimlerin duyumsal ve düşünsel olmak üzere iki alt bölüme ayrıldığı tezini kabul etmiştir. Bununla birlikte Hume'un duyumsal izlenimlere dair açıklaması, hem Locke'un hem de Berkeley'inkinden temel olarak farklıdır. Hume, bilgi kuramında septisizmi* (Yunanca *skepsis*: inceleme, araştırma) temellendirmiştir. Hume, töz kavramını –ister Locke'taki gibi maddi ister Berkeley'deki gibi düşünsel olsun– reddetmiş, algıların nedenleri hakkında hiçbir şey söylenemeyeceğini ama bunların birincil, ilk başta gelen olgular olarak kabul edilmeleri gerektiğini söylemiştir. Algılar bizi dışımızdaki dünyaya bağlamaz, tam tersine ondan ayırır; öyle ki bilgimizin ötesinde olduğu için dış dünya hakkında hiçbir şey söyleyemeyiz. Bu nedenle Hume'un şüpheciliği, Descartes'ın şüphecilik ilkesinden özü itibarıyla farklıdır. Hume'un felsefesinde şüphecilik, agnostisizme** (Yunanca α: değil, *gnosis*: bilgi) varır. Hume bilinemezcilik çerçevesi içinde, hem materyalizmi hem de dinsel felsefi kavramları eleştirmiştir. Hume, bilinci, felsefenin konusu haline getirmiştir. Psişik faaliyetin iç mekanizmalarının araştırılması, bilimin en önemli görevi halini almıştır. Felsefeyi psikolojiye indirgeyen Hume, bütün bilimleri psikolojik faaliyetlerin bir ürünü ve

* Nesnel hakikatin sahici bilgisinin mümkün olduğundan şüphe eden felsefi akım, şüphecilik.

** Dünyanın bilinemez olduğunu kabul eden idealist öğreti, bilinemezcilik.

psikolojinin yalnızca alt dalları olarak tanımlamıştır. Nedensellik ilkesi sadece bilinç alanında işliyor, kavramları, arzuları, tutkuları vb.ni oluşturan ruhsal/psişik mekanizmayı belirliyordu. Nedenselliği bilincin sınırlarının ötesine geçirmeye gelince, Hume bunu gayrimeşru bir işlem olarak görmüş ve nedenselliğin nesnel karakterini inkâr etmiştir. Sahici bilgi yalnızca matematiksel nesneler söz konusu olduğunda mümkündü, çünkü bunlar aklın saf ürünleriydi.

Hume, böylesi felsefi öncüller temelinde etik alanında tipik bir burjuva anlayışı olan utilitaryanizmi* (Latince *utilitas*: yarar, fayda, çıkar) geliştirmiştir. Ahlakın temeli olarak fayda ilkesini ortaya koymuştur.

Materyalist filozofların, özellikle de 18. yüzyıl Fransız materyalistlerinin yazılarında, idealizm ve bilinemezcilik eleştirilmiştir.

18. yüzyıl Fransız materyalizmi. 18. yüzyıl Fransız materyalizmi, geniş bir ideolojik akımdı. Feodalizme saldırıp onu devirmeye hazır olan devrimci fikirli Fransız burjuvazisinin görüşlerini ifade ediyordu. Dönemin Fransız burjuvazisi kendi sınıfsal çıkarlarını, bütün ulusun ve hatta bütün insanlığın çıkarıymış gibi göstermeye çalışarak bütün anti-feodal kuvvetleri "Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik" sloganıyla kendi bayrağı altında topladı. Böyle olunca Fransız burjuvazisinin ideologları da mevcut toplumsal ilişkilerin ve egemen ideolojinin radikal eleştirmenleri olarak ortaya çıktılar. Fransız materyalizminin en önemli sözcüleri *La Mettrie* (1709-1751), *Diderot* (1713-1784), *Helvetius* (1715-1771) ve *Holbach* (1723-1789) olmuşlardır.

---

* Ahlakın temeline kişisel faydayı koyan öğreti, yararcılık.

Doğanın yorumlanması söz konusu olunca Fransız materyalistleri, 17. yüzyıldaki materyalistlerden çok daha tutarlı davranmışlardır. Materyalistler artık deizm ve panteizm* (Yunanca *pan*: tüm; *theos*: tanrı) gibi taviz veren biçimlere ihtiyaç duymuyor ve materyalizmi açıkça savunup ateizme sahip çıkarak kiliseyle, soyluların ve din adamlarının dinsel ikiyüzlülükleriyle alay ediyorlardı. Bu filozoflar duyumculuğa bağlanıp onun materyalist yorumunu savunmuşlar ve öznel idealizm ile solipsizmi (Diderot'nun deyimiyle "çılgın piyano")** sert bir şekilde eleştirmişlerdir.

Fransız materyalistleri doğa ve insanı incelerken her şeyi değişmeyen atomların uzayda yer değiştirmesine indirgeyerek ve bizzat insanı bir saat mekanizmasına ya da başka bir mekanizmaya (La Mettrie'nin İnsan-makinesi) benzetmeyle açıklamaya çalışarak mekanik bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Bu filozoflar mekanik nedensellik ilkesini her durumda geçerli sayarak rastlantıyı yadsımışlar ve bütün süreçleri zorunlu diye yansıtmışlardır. Onların öğretilerinde insan ve insanın çevresine ilişkin sorunlar önemli bir yer tutuyordu. Temel tezlerine göre, "insan dış koşulların bir ürünü"dür. Bütün insanları doğuştan eşit olarak gördükleri için toplumsal koşulları değiştirmeye, feodal ilişkileri sona erdirmeye ve eğitim yoluyla yeni bir dünya, özgürlük ve akıl dünyası yaratmaya ihtiyaç olduğu sonucunu çıkarmaları zor olmadı.

---

* Doğaüstü ilkeyi reddeden öğreti, tümtanrıcılık.

** Diderot'nun *Entretien entre D'Alembert et Diderot* (D'Alembert ile Diderot Arasında Bir Sohbet) adlı eserinde insanı, duyarlılık ve hafıza sahibi olan ve doğanın tuşlarına basarak daha önceden çaldığı havaları tekrar eden bir piyano ile karşılaştırması. *–çev.*

Eğitim alanında faaliyet gösteren Fransız materyalistleri, kendi dönemlerinin ateist ve bilimsel görüşlerinin yayılmasına çok katkıda bulunmuşlardır. Holbach'ın *Théologie portative* (Seyyar İlahiyat) ve *Le Christianisme dévoilé* (Hristiyanlığın İçyüzü) eserleri gibi dinin içyüzünü açığa çıkaran bir dizi kitabın yanı sıra ünlü *Encyclopédie*'nin (Ansiklopedi) yayınlanmasını onların, özellikle de Diderot'nun çabalarına borçluyuz.

Her ne kadar metafiziğe takılıp kalmış ve Marksizm öncesindeki diğer bütün filozoflar gibi idealist bir tarih görüşünü benimsemiş olsalar da, Fransız materyalistleri, Fransa'da ve başka yerlerde materyalizmin savunulup geliştirilmesine oldukça önemli bir katkıda bulunmuşlardır. 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başındaki sosyo-politik düşüncenin gelişiminde onların görüşlerinin dikkate değer bir etkisi olmuştur.

Klasik Alman felsefesi. Engels, tıpkı 18. yüzyıl Fransa'sında olduğu gibi 19. yüzyıl Almanya'sında da politik devrimden önce felsefi bir devrimin meydana geldiğine işaret eder.

İdealist bir temelde olmakla birlikte diyalektiği geliştirip ileri götürme şerefi klasik Alman felsefesine aittir. Bunun yanında klasik Alman felsefesi, Hegel'in idealist ve metafizik sistemini reddederek materyalizmin zaferini ilan eden Feuerbach ile doruğa ulaşmıştır.

Felsefi düşüncenin 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında kazandığı en büyük başarı olarak klasik Alman felsefesi, Marksizmin teorik kaynaklarından biri olmuş ve böylece kalıcı bir tarihsel değer kazanmıştır.

Klasik Alman felsefesinin öncüsü *Immanuel Kant* (1724-1804) olmuştur. Kant, çalışmalarının ilk yıllarında genellikle materyalisttir. Engels, Kant'ın çağına yaptığı bilimsel katkıya büyük değer vermiştir. Ne var ki Hume'un yazılarıyla tanışmak Kant'ın görüşlerini etkilemiştir. Kant, insan bilgisinin olanaklılıklarını eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmaya ve felsefenin tamamını bu temelde gözden geçirmeye karar verdi. Bunun sonucunda *Kritik der Reinen Vernunft (Saf Aklın Eleştirisi)*, *Kritik der Praktischen Vernunft (Pratik Aklın Eleştirisi)* ve *Kritik der Urteilskraft (Yargı Yetisinin Eleştirisi)* eserleri ortaya çıktı, çalışmalarının bu dönemi eleştirel dönem olarak adlandırılmaya başlandı. Kant'ın eleştirel felsefesi sonunda gelip bilinemezciliğe vardı. Kant şu çelişkiyle karşı karşıya kalmıştı: Deney yaparken insanlar tek tek, yalıtılmış görüngülerle uğraşırlar, ama matematikte ve teorik doğa bilimlerinde genel ve zorunlu yargılar ortaya çıkmaktadır. Kant bu yargıların deneyden çıkarılamayacağı şeklinde akıl yürüterek, başlangıçtan beri, *a priori** olarak yani deneyden önce bilinçte yer aldığını söylüyordu. Kant, bilinci, duygular, sağduyu ve akıl olmak üzere üçe ayırıyordu. Birinci alan için *a priori* düzenleyici biçimler zaman ve mekân; ikinci alan için ise bir dizi *a priori* kategoriydi. Üçüncü alana gelince, bu alanda, felsefi sorunları tartışan, dünyanın, ruhun ve Tanrı'nın özünü keşfetmeye çalışan akıl, çözülmesi imkânsız çelişkilerle, "saf aklın zıtlıklarıyla" karşılaşıyordu ve bu da dünyanın özünün bilinemeyeceğini gösteriyordu. Kant, tek tek nesnelerin –görüngülerin insanları yoksun bıraktığı– bilinemez özünü,

* Doğruluğu deneyimlere, izlenimlere, gözlemlere dayanmayan; önsel, *–çev.*

kendi bütünlüğü içerisinde dünyanın bilinemez özünü ve ruh ile Tanrı'yı, "kendinde şey" olarak tanımlamıştır.

Lenin, Kantçı felsefeyi tanımlarken, temel özelliği olarak sahip olduğu ikiliğe işaret etmiştir. Kant'ın dünyanın nesnel varoluşunu tanıdığı zaman bir materyalist; *a priori* bilinç biçimlerini kabul edip "kendinde şey"i varsaydığı zaman ise bir idealist ve bilinemezci olduğu bir ikilik.

Materyalizmin ve idealizmin Kantçı felsefeye karşı farklı tavırlarının nedeni işte bu ikiliktir.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), klasik Alman felsefesinin önde gelen bir temsilcisiydi. Onun felsefesi tarihsel öneme sahipti, çünkü her şeyden önce, klasik Alman felsefesindeki idealist akımın zirvesiydi. Hegel, bir ansiklopediyle karşılaştırılabilecek bir felsefe sistemi yaratmıştır. Onun felsefesi belirli sınırlar içinde olmakla birlikte, ruhun, toplumun ve doğanın gelişimini araştırmıştır. Hegel felsefe tarihi, hukuk felsefesi, ahlak, din ve sanatla ilgilenmiştir. İkincisi, Hegelci felsefenin önemi, bu felsefenin kurucusunun, diyalektiği konusu için yeterli biricik yöntem olarak geliştirmeye koyularak kayda değer sonuçlar elde etmiş olmasından ileri gelmektedir. Üçüncüsü ve hepsinden önemlisi de, Hegelciliğin ayrışmasıyla felsefede yeni bir akımın, onu eleştirirken içindeki bütün olumlu yanları da koruyan bir akımın ortaya çıkmış olmasıdır. Bu yeni akım, diyalektik materyalizm, Karl Marx ile Friedrich Engels tarafından kurulmuştur. Hegel'in felsefesi, Marksizmin teorik kaynaklarından birini oluşturmuştur.

Hegel, tutarlı bir nesnel idealistti. Onun felsefesi bütün gelişmeyi düşüncenin kendi kendisini geliştirmesi olarak

sunar ve bütün varlık biçimlerini bu düşüncenin kendi kendisine yabancılaşma ve kendi kendisini ortaya koyma biçimleri olarak görür.

Hegel, sistemini, üçlü ilkesi yani düşüncenin gelişiminin birbirinden koparılamaz üç aşamalı bir çevrimi üzerine kurmuştur.

Hegel, düşüncenin kendi kendisini geliştirme sürecini tanımlarken bu süreci, iç çelişkilerin ortaya çıkması ve çözülmesi olarak göstermiştir. Hegel'e göre, düşünmenin en yüksek düzeyi olan felsefe, düşüncenin kendi kendisini geliştirme sürecini yansıtmanın uygun bir biçimiydi ve bu nedenle de felsefe, diyalektik mantıktan başka bir şey olamazdı. Hegel'in en önemli eseri *Wissenschaft der Logik*'in *(Mantık Bilimi)* adı da buradan gelmektedir.

Hegel felsefeyi, maddenin değil düşüncenin kendi kendisini geliştirme sürecini ifade eden diyalektik yasaların ve kategorilerin bir sistemi olarak görmüştür. Marx kendi diyalektik yöntemini, Hegel'inkinin tersi olarak tanımlamıştır.

Hegelci felsefe doğası gereği çelişkilidir. Bir yandan diyalektik biçiminde ilerici, devrimci bir yöne sahipken öte yandan metafizik bir sistem ve gerici sosyo-politik görüşler biçiminde tutucu, gerici bir yöne sahiptir.

Hegelci akımın ayrışmaya uğramasıyla ve Hegel'in bıraktığı felsefi mirasın yeniden değerlendirmeye tabi tutulmasıyla kimisi idealist kimisi de materyalist olmak üzere bir dizi yeni felsefe okulları ortaya çıktı.

Ludwig Feuerbach (1804-1872), klasik Alman felsefesinin son perdesini temsil ediyordu. Feuerbach idealizmi eleştirerek Alman felsefesinde materyalizme itibarını iade etmiştir. Ayrıca dini de eleştirerek Hristiyanlığın ve

19. yüzyıl Alman felsefesinin eleştirel bir gözle sistematik olarak değerlendirilmesi işine girişmiştir. Hepsinden önemlisi, Feuerbach'ın felsefesi Marksist felsefenin teorik kaynaklarından biridir.

Feuerbach biyolojik bir varlık ve genel bir kavram olarak insanı, kendi felsefi sisteminin merkezine koymuştur. Bu soyutlama Feuerbach tarafından geliştirilen ve antropolojik materyalizm (Yunanca *antropos*: insan; *logos*: öğreti) olarak bilinen, metafizik materyalizmin özel bir türünün felsefi düzeydeki belirleyicisi oldu. Antropolojik materyalizmin Rus devrimci demokratları üzerinde kayda değer bir etkisi olmuştur. Feuerbach doğayı yorumlarken materyalist; toplumu, dini ve insanı yorumlarken ise idealistti. Onun görüşleri Engels'in, Feuerbach'ınki de dâhil olmak üzere Marksizm öncesi bütün materyalizmi tanımladığı *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* adlı kitabında ayrıntılı olarak tahlil edilmiştir. Marksizm öncesi materyalizm mekanistik nitelikteydi, bunun başlıca nedeni de doğa bilimlerinin o dönemdeki durumuydu. Bu, yalnızca doğayı açıklayan, metafizik, diyalektik olmayan bir materyalizmdi.

Marksizm öncesi materyalistler, materyalist dünya anlayışını toplumu da kapsayacak biçimde genişletmeyi başaramamışlardı. Materyalizmin bu eksiklikleri, diyalektik materyalizm tarafından tahlil edilmiş ve giderilmiştir.

Devrimci demokratların felsefesi. 1840'lı yılların Rusya'sı, Marksizm öncesi materyalizmin yeni bir biçiminin, başlıca temsilcileri *Aleksander Herzen* (1812-1870), *Vissarion Belinskiy* (1811-1848) ve *Nikolay Çernişevskiy* (1828-1889) olan devrimci demokratların felsefesinin do-

ğuşuna tanık oldu. Materyalizmin bu biçimi her ne kadar Rusya'da doğmuş ve önce orada gelişmiş olsa da uluslararası düzeyde önem taşıyordu.

Devrimci demokratların felsefesi, toplumsal bunalımların ve sınıf savaşının yoğunlaştığı ve ülkenin henüz bir proletaryadan yoksun olduğu bir zamanda ortaya çıkmıştı. Devrimci demokratlar sömürülenlerin, en başta da köylülerin çıkarlarını dile getiriyordu. Onların dünya görüşünün güçlü yanı devrimci bir karaktere sahip olmasıydı; emekçi halkı bir köylü devrimi vasıtasıyla kurtarma arzusuydu. Zayıf yanı ise savunucularının ütopik sosyalizme bağlı olmasıydı. Onlar, çarlığın ve büyük toprak sahibi mülkiyetinin tasfiye edilmesi halinde köy komünlerinin, sosyalizme götüren toplumsal örgütlenme biçimleri olacaklarına inanıyorlardı.

Devrimci demokratlar kendi felsefelerini geliştirirken kendilerinden önce gelenlerin elde ettiklerine, Mikhail Lomonosov, Aleksander Radişev ve Ludwig Feuerbach'ın materyalist kavramlarına dayandılar. En temel katkıları, materyalizmi ileri götürmeleri ve materyalizmi diyalektikle zenginleştirmek için çaba göstermeleridir.

Lenin, Herzen'in diyalektik materyalizme çok yaklaştığını ve tarihsel materyalizme ramak kala durduğunu belirtmiştir. Devrimci demokratlar, doğayı incelerken tutarlı materyalistler ve diyalektikçilerdi. Pratiği kavramak yolunda önemli ilerlemeler kaydettiler ve tek tek problemleri incelemek için diyalektik materyalizme ulaştılar. Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de vurguladığı gibi Çernişevski, bilinemezcilik ve öznelciliğinden dolayı Kant'ı devamlı eleştirmiştir. Genel olarak bakıldığında

devrimci demokratlar, toplumu tahlil ederken tarihin idealist biçimde algılanmasına saplanıp kalmışlar ve tıpkı 18. yüzyıl Fransız filozofları gibi düşüncelerin, eğitim ve kültürün önemini abartmışlardır. Öte yandan devrimci demokratlar, tek tek toplumsal görüngüleri materyalist kavramlarla açıkladılar.

Devrimci demokratlar, pek çok tarihsel hareketin maddi çıkarlardan kaynaklandığını vurguladılar. Öne çıkan, üstün bireylerin etkinliklerini tarihteki temel aktör olarak kabul eden Marx öncesi diğer materyalistlerin aksine devrimci demokratlar, kitlelerin muazzam önemdeki yapıcı rolünü vurguladılar. Yazıları sınıf mücadelesinden esinlenen devrimci demokratlar, militan ateistlerdi. Felsefedeki materyalist geleneğin gerçek sürdürücüleri ve sosyal demokratların habercileriydiler.

3. MARKSİZMİN YÜKSELİŞİ: FELSEFEDE BİR DEVRİM. MARKSİST FELSEFENİN GELİŞİMİNDE LENİNİST DÖNEM

Diyalektik ve tarihsel materyalizmin yükselişi, felsefede bir devrimi işaret eder. Bu görüş, bütünsel ve bilimsel bir dünya görüşünü ortaya çıkartmış, bu da Marksizm-Leninizmin ve tüm devrimci dönüştürücü pratiğin kaynağı olmuştur.

Tarihsel bağlamda Marksist felsefenin yükselişi. Marksist felsefenin yükselişinin tarihsel bağlamından kastedilen, onun teorik ve doğabilimsel kaynakları olduğu kadar aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve politik önkoşullarıdır.

Marksizmin 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmış olması tesadüf değildir. O zamana dek pek çok ülkede belirmiş olan kapitalizm, sömürücü doğasını fazlasıyla ortaya çıkartmış ve kötü yanlarını göstermişti.

Yeni bir iktisadi sistem kuran burjuva toplumu, üretim gücü ve işgücünün verimliliği bakımından aşırı derecede bir yükseliş elde etmişti. Bolluk hızla arttı. Ne var ki, bu bolluk küçük bir grup kapitalistin elinde toplanmıştı. Çalışan nüfusun her bir kesimi, sefaletin pençesindeydi.

Böylece proletaryanın kapitalist üretim sistemi içinde kendi yerinin farkına varması, burjuva boyunduruğunu sona erdirmesi ve insanın insan tarafından sömürülmesini ortadan kaldırmak için çeşitli yollar ve amaçlar seçmesinin nesnel zorunluluğu ortaya çıkmış oldu. Proletaryanın uyanmasına en iyi örnek, Lyon (1881 ve 1834) ve Silezya'daki (1844) dokuma işçilerinin ayaklanması ve Britanya'daki Çartist harekettir ki bunların her biri burjuvazi karşıtı harekete öncülük etmişti.

Çağdaş tarihin ortaya attığı sorulara ilk cevap, işte bu ortamda Marx ve Engels tarafından verilmiştir. Marx ve Engels, proletaryanın kapitalist sistemi yok etmesinin ve onu sosyalist bir toplumla değiştirmesinin tarihsel kaçınılmazlığını göstermiştir. Marksizm, proletaryayı güçlü bir ideolojik silahla donatmıştır.

Marksizmin yükselişinin toplumsal, ekonomik, politik ve teorik önkoşulları, Engels'in *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* (Bölüm IV) adlı eserinde, Lenin'in "Marksizmin Üç Kaynağı ve Bileşeni" yazısı ile *Karl Marx* adlı eserinde incelenmiştir.

Marksizmin teorik kaynakları, İngiliz ekonomi politiği, Fransız ve İngiliz ütopik sosyalizmiyle, başta Hegel ve Feuerbach olmak üzere klasik Alman felsefesiydi.

Marksizm-Leninizmin kurucuları felsefi doktrinlerini geliştirirken, diyalektik yöntemin bir hayal ürünü değil, şeylerin nesnel mantığının ve diyalektiğinin nesnel bir yansıması olduğunu gösteren 19. yüzyılın büyük bilimsel buluşlarından yararlanmıştır.

Hücrenin hayvanların ve bitkilerin yapısal temeli olduğunun keşfedilmesi, hayvanlarla bitkiler arasında aşılmaz bir boşluk olduğu yönündeki metafizik düşünceyi çürütmüştür.

Enerjinin korunumu ve dönüşümü yasalarının deneylerle kanıtlanması, hareketin ve enerjinin ne ortaya çıktığını ne de ortadan kaybolduğunu, gerçekleşen şeyin bir enerji biçiminin bir diğerine dönüşümünden ibaret olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, metafizik görüşün iddia ettiğinin aksine, doğanın ayrıştırıcı çizgilerinden hiçbiri, gelişme sürecini ifade eden dönüşümler de dâhil olmak üzere karşılıklı dönüşümlere mutlak bir engel değildir.

Materyalizmin ve diyalektiğin doğrulanması, hayvan ve bitki türlerinin Tanrı tarafından yaratıldığına ve değişmez olduklarına dair anlayışa son veren Charles Darwin'in devrimci öğretisiyle desteklendi. Darwin, her türün bir kökeni olduğunu kanıtlayarak canlı dünyada derinden derine yürüyen karşılıklı bağlantıyı açığa çıkardı ki bu karşılıklı bağlantı kendisini öncelikli olarak geçişlerde, yaşayan bir varlık türünün bir başkasına dönüşümüyle gösterir. Darwin, evrimin kaynağının zıtlıklar,

yani türler arası ve türler içinde yaşanan mücadeleler olduğunu gösterdi.

Böylece 19. yüzyılın ortası, yeni bir felsefenin, diyalektik ve tarihsel materyalizmin toplumsal, ekonomik, teorik ve doğabilimsel önkoşullarına tanıklık etmiş oldu. Ne var ki, bu yeni felsefeyi geliştirmek için Marx ve Engels'in büyük bir çalışmayı gerçekleştirmesi gerekti.

Diyalektik ve tarihsel materyalizmin inşası: Felsefede bir devrim. Marx ve Engels diyalektik ve tarihsel materyalizme doğrudan ulaşmadı. İkisi de başlangıçta Hegel'in takipçileriydi ve Hegel'in idealist felsefesine ateist ve dolayısıyla da devrimci bir eğilim kazandırmak isteyen Genç Hegelciler'le aynı saftaydılar. Ancak Marx ve Engels, Genç Hegelciler'den daha ileriye gittiler. Militan ateizmi, sömürünün ya da işçi hakkları ihlalinin her türlüsüne karşı çıkan bir görüşle birleştirdiler. Bu, Marx ve Engels'in devrimci demokrasiden komünizme, idealizmden materyalizme neden geçtiğini de açıklamaktadır (1842-1843).

Lenin'e göre, *Felsefenin Sefaleti* (1847) ve *Komünist Manifesto* (1848), olgun dönem Marksizminin ilk eserleridir. Marx ve Engels, Avrupa'da 1848-1851 arasında yaşanan burjuva demokratik devrimleri sırasında devrimci hareketin deneyimini genelleştirdiler. Ayrıca bu dönemde yazdıkları yazılarda, toplumsal devrim teorisi ve proletarya diktatörlüğü öğretisi hazırladılar.

1850'ler ve 1860'lı yılların başları, Marx ve Engels'in aralıksız teorik etkinlik yıllarıydı. Marx, *Kapital*'i bu dönemde yazmıştır. Bu temel eser, sadece kapitalist ekonomiyi yöneten yasaları ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı

zamanda materyalist diyalektiğin temel yasalarını ve kategorilerini sıra dışı bir derinlikte inceler. *Kapital*, sosyo-ekonomik oluşumlara, toplumun altyapısı ve üstyapısına dair öğretileri ekleyerek, materyalist tarih anlayışına yeni bir boyut getirir. *Kapital*, güçlü iktisadi çözümlemesinin üzerinde, evrensel bir sosyalist devrim teorisi, bir sınıf mücadelesi teorisi geliştirir.

Marx ve Engels, hayatlarının son döneminde, zamanın tarihsel deneyimlerini genelleştiren pek çok eser yazdı. Marx tarafından yazılan *Gotha Programının Eleştirisi* (1875), komünist toplumun gelişmesindeki iki aşamayı, yani sosyalizmi ve komünizmi çözümleyerek geleceği önceden tahmin etmiştir. Marx, *Fransa'da İç Savaş*'ta (1871), yok edilmiş bir burjuva devletinin, Paris Komünü gibi devlet biçimlerine yol açmak zorunda olduğunu ortaya koyar. Engels, *Anti-Dühring*'de (1878), *Doğanın Diyalektiği*'nde (1873-1883) ve 1890'larda yazdığı mektuplarda, materyalist diyalektiğin temel yasalarını ve kategorilerini, altyapı ve üstyapı öğretisini ayrıntılandırmaya devam etmek amacıyla, zamanının bilimsel kazanımlarına dayanır.

Marx'ın ve Engels'in ideolojik mirası, keskin ve aralıksız bir tartışmanın konusudur. Bugünün revizyonistleri, Marx'ın erken dönemiyle olgunluk dönemi arasında fark olduğunu iddia ederek, "iki Marx" olduğundan söz ederler. Revizyonistler, Marx'ın erken dönemindeki düşüncelerini, olgunluk dönemindeki ideolojik bilgi hazinesinden ayrı tutar ve Marx'ın görüşlerini yanlış yorumlayarak bu iki dönemin birbirine zıt olduğunu savunurlar. Gerçekte, Marx'ın eserleri arasında bir çelişki yoktur, ancak başlangıçta genel terimlerle ortaya konmuş olan

bir öğretinin doğal gelişim, zenginleşme ve doğrulanma çizgisi vardır.

Özünde devrimci bir felsefi öğreti olan diyalektik materyalizm, tarihteki en devrimci sınıf olan proletaryayla aynı saflarda yer alan devrimci mücadelecilerin konumuna da tam anlamıyla tekabül etmiştir. Diyalektik ve tarihsel materyalizmin yükselişi, felsefede bir devrim anlamına gelir.

Geçmişte, diyalektiğin gelişimi ile materyalizmin gelişimi arasında organik bir bağ yoktu. Materyalizm, kendisini metafiziğin kıskacına sıkışmış bir halde bulup, doğa bilimlerinin başarılarına bir dereceye kadar dayanırken, diyalektik idealistler tarafından ele alınıyordu. Diyalektik, idealizmle doldurulmuştu ve dolayısıyla dünyanın bilimsel olarak kavranmasında bir araç olarak kullanılamıyordu.

Bu demektir ki Marx ve Engels, diyalektik yöntemi Hegel'den, materyalizmi Feuerbach'tan kolayca ödünç alamazdı. Marx ve Engels, diyalektiği idealizmden kurtararak materyalist bir çizgide yeniden biçimlendirmek, bir yandan da diyalektiğin özüyle birleştirdikleri materyalizme de tam anlamıyla yeni bir şekil vermek zorundaydı. Bu aşamanın tamamlanmasının ardından, diyalektik ve materyalizm bütünsel bir öğretiye, diyalektik materyalizme dönüşebilmiştir.

Diyalektik materyalizmin organik bütünlüğü aynı zamanda hem bir dünya görüşü, hem bir yöntembilim, hem bir bilgi kuramı, hem de bir mantık olmasına dayanır.

Diyalektik materyalizmin ortaya çıkışı, idealizmin toplum üzerine fikirlerdeki tam egemenliğini sona erdirmiş ve tarihin materyalist kavranışının zaferini ilan etmiştir.

Geçmişteki düşünürler maddi üretimin insanın yaşamını sürdürmesi için önemini kavrasalar da, tarihî olaylarla maddi üretim arasında hiçbir bağ görmüyordu. Bu düşünürler, maddi üretimi, sanki gerçekte öyleymiş gibi tarihin alanından ayrı tuttular. Marx ve Engels, toplumun temeli olarak maddi üretimin, bütün toplumsal görüngülere yayılan karmaşık bir bağlantılar ve bağımlılıklar sistemine neden olduğunu ortaya koydu. Marx öncesi düşünürlere göre toplumsal varlığı belirleyen şey toplumsal bilinç değildi, tersine toplumsal bilinci toplumsal varlık belirliyordu.

Marx ve Engels'in felsefede hayata geçirdiği devrim, aynı zamanda felsefe ve somut, özel bilimler arasındaki bağa dair tamamen farklı bir anlayışta da kendisini ifade etmiştir. Marx ve Engels, felsefenin doğa ve toplumla ilgili belirli sorunları çözerken, "bilimlerin bilimi" rolüne bürünmesinin anlamsız olduğunu ortaya koymuştur. Felsefenin görevi, belirli bilimlerin kendi paylarına düşeni katmasıyla bilimsel bir dünya görüşü oluşturmaktır.

Felsefedeki bu devrimin önemli bir yanı da, Marx ve Engels'in felsefeyi proletaryanın ve tüm emekçi kesimlerin devrimci dönüştürücü etkinliğinin hizmetine sunmuş olmasıdır. Marx ve Engels, birbiriyle çelişen sınıfların olduğu bir toplumda, yansız, tarafsız bir felsefenin söz konusu olmadığını kanıtlamıştır. Marx ve Engels felsefenin toplumsal rolüne yeni bir bakış kazandırmıştır. "Filozoflar" diye yazdı Marx, "dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir." ("Feuerbach Üzerine Tezler")

Marx ve Engels'in felsefesi, dünyayı değiştirmek için gerekli bir teorik kaynak haline gelmiştir.

Marksist felsefenin gelişiminde Leninist dönem. Tüm diğer gerçekten bilimsel öğretiler gibi Marksist felsefe de sürekli gelişmektedir. Bu gelişimin önkoşulları, doğa bilimlerindeki büyük keşiflerin ve toplumsal gerçeklikteki köklü değişimlerin yanı sıra felsefi bilginin gelişiminin içkin mantığıdır. Tüm bu etkenler, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, Marksist felsefenin gelişiminde Leninist dönem yaşanırken de geçerliydi.

Yeni bir yüzyıla girilirken, doğa bilimlerinde, nitelik bakımından daha önceki dönemin klasik fiziğinden farklı olan ve küçük evren alanındaki keşiflerin etkisi altındaki bir bilim olan kuantum fiziğinin ortaya çıkışıyla bir devrim gerçekleşti. Doğa bilimlerindeki bu devrim, bu yeni bilimin felsefi açıdan yorumlanmasını acil bir görev haline getirdi.

Marx ve Engels'in hayatı boyunca, sosyalist devrim geleceğe ait bir şey olarak kaldı. Ancak 19. yüzyılın sonunda, kapitalizmin gelişmesi yeni bir aşamaya, emperyalizme, kapitalizmin çöküşü çağına, sosyalist devrim çağına geçti. Bu yeni tarihsel durum, yeni toplumsal görüngünün teorik bir bakış açısıyla incelenmesini ve proletaryanın devrimci etkinliğinin ortaya koyduğu sorulara cevap bulunmasını kaçınılmaz hale getirdi.

Marksist felsefenin fikirlerini revizyonizme karşı daha da derinlikli bir şekilde ele almayı gerektiren mücadele Marksist felsefenin gelişmesindeki etkenlerden birisidir.

Lenin, Marksist felsefeye yeni önermeler katarak onu yeni koşullar altında yaratıcı bir şekilde ileriye taşıdı.

Lenin, *"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?* (1894) ve *Narodnizmin*

Ekonomik İçeriği ve Onun Bay Struve'nin Kitabındaki Eleştirisi (1894-1895) isimli eserlerinde, kitlelerin, sınıfların, partilerin ve bireylerin tarihte oynadığı rolü ve onlara yol gösteren fikirleri incelemeye, yani kapitalizmin devrimci bir dönüşüme uğratılması günün gerekliliği haline geldiğinde önemi artan sorunlara odaklandı.

Marksist bir partinin kurulması, bu partinin etkinliği ve işçi sınıfı hareketi için devrimci ideolojinin önemini ortaya koymayı gerektirmişti. Lenin, kendiliğindenlik teorisinin işçi sınıfı hareketine verdiği büyük zararı açığa çıkardı ve Marksist bir partinin kendiliğinden nitelikteki bir işçi sınıfı hareketine sosyalist bilinci ne şekilde aktaracağının genel çizgilerini çizdi. İşçi sınıfı hareketinin kendiliğinden bir hareket olmaktan kurtulması ve açık bir şekilde devrimci bir akım haline gelmesi, yalnızca devrimci bir teoriyle birleşmesi halinde mümkün olabilirdi. Toplumun kökten dönüşümünde, gelişmiş bir devrimci ideolojinin yeri büyüktür. Lenin'in o dönemde yazdığı eserlerde ulaştığı sonuç buydu.

Lenin'in en önemli felsefi eseri, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'dir (1908). Bu eser, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında fizik alanında gerçekleşen devrimci keşiflerin bir genellemesidir. Lenin'in çokça bilinen madde tanımı –maddenin tekil ve somut halleri üzerine çağdaş doğa bilimi görüşlerinin meselenin özünü kavrayan bir genellemesi– ile her türden maddenin bütünlüğüne ve kendi arasında dönüşebilme özelliğine dair önermesi, Marksist felsefede önemli bir yere sahiptir. Lenin, maddenin yapısına dair doğa bilimlerindeki yeni kavramların yalnızca diyalektik materyalizme katkıda bulunabileceğini,

ancak hiçbir zaman maddenin gerçekliğini çürütemeyeceğini ikna edici bir şekilde kanıtlamıştır.

Marx ve Engels, diyalektik ve tarihsel materyalizmin problemlerini ele almaya yoğunlaşmıştı. Bilgi kuramına gelince, bu konudaki sorunlar o dönemde öne çıkmamıştı. Lenin'in zamanında bu durum değişti, çünkü burjuva felsefesi epistemolojik sorunlar üzerinde uzmanlaşmaktaydı. Lenin, burjuva felsefesinin bilinemezciliğine karşı, Marksist bilgi kuramında önemli yere sahip olan yansıma teorisini geliştirdi.

Lenin'in diyalektik materyalizm fikirlerinin gelişiminde bir sonraki aşama, *Felsefe Defterleri*'dir. Lenin, bu eserde diyalektiğin, mantığın ve bilgi kuramının bütünlüğü üzerine ünlü önermesini ortaya koymuştur. Bu önermeye göre diyalektik, Marksizmin mantığı ve bilgi kuramıdır. Lenin'in materyalist diyalektiğin yasalarına ve kategorilerine dair analizinin, soyut düşüncenin karmaşık ve çelişkili doğasının ispatının önemi büyüktür.

Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*'nda, kendi bulduğu bir yasayı, emperyalizm evresindeki kapitalizmin ekonomik ve politik gelişiminin eşitsizliği yasasını formüle etti. Lenin, bu yasadan hareketle, sosyalist bir devrimin ilk olarak birkaç hatta tek bir ülkede zafer kazanabileceği sonucuna ulaşır.

Lenin, Sosyalist Ekim Devrimi'nin zaferinin ardından yazdığı pek çok eserde, kapitalizmden sosyalizme geçişin genel yasalarını araştırdı; sosyalist devletin ve ekonomi ile siyasetin birbirine bağımlılığının özel rolünü gösterdi. Sosyalizmin inşasında Komünist Parti'nin

öncülüğüne ve kitlelerin komünist eğitimine dair sorunlar üzerine çalıştı.

"Militan Materyalizmin Önemine Dair" (1922) isimli makalesi, Lenin'in felsefi vasiyetidir. Bu makale, Marksist felsefenin doğa bilimlerine dair yöntembilimsel rolünü inceleyerek, bu bağlamda Marksist düşünürlerle bilim insanları arasındaki ittifakın güçlendirilmesi için bir program ortaya koyar. Lenin, makalesinde, başta Hegel'in öğretisi ve 18. yüzyıl Fransız düşünürlerinin ateist öğretileri olmak üzere, geçmişin felsefi mirasını kullanmanın önemini vurgular.

Lenin'in ideolojik mirası, önemini hâlen korumaktadır. Bu miras, Sovyetler Birliği'nin tarihsel deneyimini ve dünya proletaryasının özgürlük hareketini yansıtır. Lenin'in Marksist felsefeyi daha ileri taşıması, uluslararası düzeyde çok önemli bir başarıdır.

4. MADDE VE MADDENİN VARLIĞININ TEMEL BİÇİMLERİ

Madde, diyalektik materyalizmde temel bir kategoridir. Marksist-Leninist felsefe çalışmasında bu temanın önemli olmasının nedeni budur.

Lenin'in madde tanımı. Dünyanın maddesel bütünlüğü. Lenin, maddeyi *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de şu şekilde tanımlamıştır: "Madde, insana duyuları aracılığıyla verilen ve duyularımız tarafından kopyalanan, fotoğraflanan ve yansıtılan ama bunlardan bağımsız olarak var olan nesnel gerçekliği gösteren felsefi bir kategoridir."

Lenin, maddeyi bilincin karşısına koyarak tanımlamıştır ve felsefenin temel sorusunun materyalist cevabına derin bir anlayış kazandırmıştır.

Madde kavramı, nesnel dünyanın tüm görüngülerinin evrensel niteliğini yansıtan bilimsel bir soyutlamadır. Evrenseldir, çünkü tekil ya da bir grup görüngüye değil, bütün görüngülere karşılık gelir. Madde, belirli oluşumlar ve şeyler biçiminde var olur. Bu oluşumların ve şeylerin değişimi, maddenin gelişiminin kanıtıdır. Ancak bu değişim sırasında oldukları şey olmaktan çıkmazlar, çünkü "maddenin, felsefi materyalizm tarafından tanınması gereken *yegâne* 'özelliği' *nesnel bir gerçeklik olma*, zihnin dışında var olma özelliğidir."(*Age.)*

Literatürde kullanıldığı haliyle *maddesel* kavramı, epistemolojik açıdan da *düşünsel* kavramının tersi olarak kabul edilir. *Gerçek* kavramı, hem maddeseli hem de düşünseli içine alan bir kavram olarak görülür.

Diyalektik materyalizm, maddenin zihinden önce geldiğini ve zihnin elde edilmiş olduğunu kabul eder. Maddenin önceliği, onun dünyevi bir töz olarak eşsiz olmasını gerektirir: Madde dışında bir şey yoktur ve madde var olan her şeyi içinden çıkarır. Dünyanın bütünlüğü ve maddesel birliği fikri, doğrudan doğruya maddenin eşsizliği anlayışından çıkar.

Dünyanın birliğinin diyalektik materyalist anlayışı, Engels'in *Anti-Dühring* (I. Kısım, Bölüm III ve IV) ve *Doğanın Diyalektiği* ("'Mekanik' Doğa Anlayışı Üzerine") eserlerinde ve Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'inde (Bölüm I, 1-3; Bölüm II) açıklanmıştır. Engels, felsefenin ve doğa bilimlerinin ulaştığı sonuçlardan hareket etmenin

şart olduğunu, tüm skolastik ve spekülatif varsayımları reddetmek gerektiğini yazmıştır. (Bkz. Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 55.) Dünyanın maddesel birliği, yapısal olarak birbirinden ayrılan maddi nesnelerin ve sistemlerin uçsuz bucaksız çeşitlilikleri içinde fiziksel ve kimyasal bileşimleri bakımından bir benzerlik göstermesi gerçeğinde kendisini ifade eder. Madde uzayın içindedir ki bu da onun bir varoluş biçimidir ve ondan ayrılamaz. Başka bir deyişle, "boş" uzam ya da mutlak biçimde tecrit edilmiş şeyler diye bir şey yoktur. Maddesel dünya, her unsuru diğer unsurlarla karşılıklı etkileşim içinde olan, tek bir bileşik sistemdir.

Dünyanın maddesel birliği, gelişmenin ilk önkoşuludur ve gelişme, basitten karmaşığa doğru geçişler içerir; hayat, cansız maddenin gelişen yapısal karmaşasının bir sonucu olarak meydana gelir ve toplum biyolojik evrimin en yüksek aşaması olarak ortaya çıkar.

Dünyanın maddesel birliği fikri, maddenin öz niteliklerine dair kavramları da içerir. Bu öz nitelikler devinim (hareket), uzay ve zamandır. Madde yalnızca bu öz nitelikler dâhilinde var olabilir.

Maddenin bir varlık biçimi olarak devinim. Devinim, dünyanın maddesel birliği, dolayısıyla tüm görüngülerin ve nesnelerin etkileşimi, karşılıklı bağıntısı ve karşılıklı koşulluluğudur. Maddenin öz niteliği olarak devinim evrenseldir, yaratılamaz ve yok edilemez. Devinim, kendisini kendi sürecinin içsel durumunu oluşturan çelişkilerden dolayı sürekli korur; dışarıdan ona dayatılan herhangi bir şey nedeniyle değil.

Madde, son derece çok sayıda olan çeşitli devinim biçimleri dâhilinde varlığını sürdürür.

Devinimin biçimlerini sınıflandırmanın ilkeleri, Engels'in *Anti-Dühring*'inde (I. Kısım, Bölüm VI ve VII) ve *Doğanın Diyalektiği*'nde ("Devinimin Temel Biçimleri") ortaya konmuştur. Engels, maddenin deviniminin temel biçimlerini şöyle sıralar: mekanik, fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal. Her biçim nitelik olarak bir diğerinden ayrılır; her biri belirli bir maddesel örnekle ve özel yasalarla vasıflandırılmıştır. Devinimin daha üst biçimleri zorunlu olarak daha alt biçimleri içerir, ancak onlara indirgenemez.

Engels'in geliştirdiği, maddenin devinim biçimleri öğretisi, Marksizm öncesine ait materyalizmin (devinimin üst biçimlerine ait olan görüngülere, alt biçimleri yöneten yasaları işletme görevini yükleyen) mekanikçiliğini ortadan kaldırdı; bu günümüzün bilimi için de yöntembilimsel bakımdan hayli önemlidir. Engels'in öğretisinin ana unsuru, maddenin gelişimine, üst biçimlerin alt biçimlere indirgenememesine ve maddenin tüm devinim biçimlerinin karşılıklı dönüşümünün ve bağlantısının birliğine dair önermedir.

20. yüzyılda bilim, maddenin deviniminin yeni biçimlerini keşfetti. Böylece Engels'in önerdiği sınıflandırma genişlemiş ve ileriye taşınmış oldu.

Devinim halindeki maddenin varlık biçimleri olarak uzam ve zaman. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de şöyle yazmıştı: "Dünyada devinim halindeki madde dışında hiçbir şey yoktur. Ve devinim halindeki madde zamanın ve uzamın dışında ilerleyemez."

Uzam ve zaman, maddenin etkinlik biçimleridir. Uzam ve zaman bütün varoluşun evrensel koşullarını oluşturduğu için mutlaktır. Somut özellikleri devinim halindeki maddenin durumuna bağlı olduğundan görecelidir. Uzam ve zamanın ana özelliği, uzamın üç boyutlu, zamanın ise tek boyutlu ve geri döndürülemez olmasıdır.

Zamanın tek boyutlu ve geri döndürülemez olma özelliği, maddesel nesnelerin değişken durumları arasındaki bağlantının, maddesel görüngünün genel olarak birbirini takip etme eğiliminin, daha alt biçimlerden üst biçimlere, basit olanlardan karmaşık olanlara geçişin dolaysız olmasını ifade eder.

Uzam ve zaman sonsuzdur, bu da devinim halindeki maddenin mutlaklığının, herhangi bir sınırlı ve sabit durumun olmayışının ve maddenin niteliksel dönüşümünün tükenmezliğinin tezahürüdür.

Newton'ın mutlak uzam ve zaman kavramı, metafizikti. 19. yüzyılın ilk yarısında Nikolay Lobaçevski'nin ve ardından Bernhard Riemann'ın Öklidyen olmayan geometriyi bulması, Newtoncu uzam ve zaman anlayışını destekleyen en önemli savlardan birini, sadece Öklidyen geometrinin var olduğu argümanını saf dışı bırakmıştır. Güncel görelilik kuramı, uzamın ve zamanın ne birbirlerinden ne de maddeden ayrı var olduklarını kanıtlamıştır.

Bu konunun derinlikli araştırması için şu kaynakları öneriyoruz: Frederich Engels, *Anti-Dühring*, Kısım I, Bölüm IV-VII; *Doğanın Diyalektiği*, s. 70-86, 231-248 (Progress Publishers, Moskova, 1972); V. İ. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, Bölüm III, 1 ve 5; Bölüm V.

5. BİLİNCİN KÖKENİ VE ÖZÜ

Bilinç, en önemli felsefi kategorilerden biridir. Felsefenin temel sorusu, bilinç kategorisi yardımıyla sorulur ve çözülür.

Gerçeğin yansımasının en üstün biçimi olarak bilinç. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de duyulardan bahsederken, nesnel dünyanın öznel imgesi olarak yansıma kuramı bakış açısından genel bir bilinç tanımı sunar. Basit görünen bu formülün derin bir felsefi anlamı vardır. İlkin, başlangıç noktası olarak nesnel dünyayı, yani maddeyi alır. İkincisi, bilincin en belirgin özelliği olarak epistemolojik bir imgenin varlığını kayda geçirir. Üçüncü olarak, imgenin özneye ait olduğunu belirtir, yani söz konusu formül yansıma biçiminin öznel karakterini vurgular. Bu üç unsurun ilki, bilgi kuramında materyalist çizgiyi belirlemektedir. İkinci unsur, bilinemezcilikten ve özellikle de semboller ya da hiyeroglifler kuramından ayrışmayı mümkün kılar; bu oluşumun alışılmamışlığını ve bilgi sistemindeki epistemolojik imgelerin işleyişini araştırmaya ikna eder. Üçüncü unsur ise maddeyi zihinle ve maddesel olanı düşünsel olanla tanımlayan felsefi kavramlardan ayrışmayı mümkün kılar. Maddesel olan, hem idealist temelde (Hegel'in nesnel idealizminde olduğu gibi) hem de materyalist temelde (bilinci maddesel olarak ele alan kaba materyalizm) düşünsel olanla birlikte tanımlanabilir.

Diyalektik materyalizm, maddeyle bilinç arasındaki ilişkiyi incelerken bilincin gerçekliğin yansımasının en üst biçimi olduğu, maddenin gelişiminin uzun vadedeki bir sonucu olduğu anlayışına ulaşır.

Bu noktada, şu yansıma biçimi kümelerinin incelenmesi alışılagelmiştir: maddenin deviniminin ilk üç biçimine (mekanik, fiziksel ve kimyasal) karşılık gelen cansız doğadaki yansıma; maddenin deviniminin biyolojik biçimine karşılık gelen canlı doğadaki yansıma ve son olarak, bilinç, yani maddenin deviniminin toplumsal biçimine karşılık gelen toplumdaki yansıma.

Bilincin kökeni. Bilincin toplumsal ve tarihsel karakteri. Çevrede yeni bir etkinliğin, yeni bir tür davranışın belirmesiyle birlikte yeni bir tür yansıma ortaya çıkar. Bu süreç, insan toplumunun doğuşunun tarihiyle bağlantılıdır.

Antropojenez* emek kuramı, Engels tarafından *Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü*'nde ortaya konmuştur.

Üretim araçlarının imal edilmesi, hayvanlar âlemi tarihinde bir dönüm noktasıydı, zira böylece insanın oluşumunun tarihi başlamış oldu. Üretim süreci yönünü, biyolojik gereksinimleri karşılamaya yönelik etkinliğe giderek daha fazla dönüyordu. Bu süreçte biyolojik ihtiyacı değil, üretim ihtiyacını karşılayan bir hedef belirlendi ve o hedefe ulaşıldı.

İnsanın emek sürecinde hükmettiği şeyler ve maddesel süreçler dünyası, ikinci yaşamına dilin ve düşüncenin dünyasında ulaştı. Yeni etkinlik türü (maddi üretim) yeni bir tür yansımayı meydana getirdi: düşünsel yansıma, sözcükler sistemindeki yansıma. Bilincin meydana gelişini belirleyen üç temel faktör emek, üretim ve dildir (tutarlı konuşma).

---

* Evrimde, insan türünün oluşma süreci için kullanılan terim. *–çev.*

Bilinç, toplumun bir üyesi olan insanın beyninin bir fonksiyonudur; insana doğa tarafından verilen bir organ olarak beynin fonksiyonu değildir. İnsanlarla iletişimden, dile ve dil aracılığıyla düşünme biçimlerine hâkimiyetten ve bunların yanı sıra insan etkinliğine, insan kültürüne katılmaktan başka hiçbir şey insanı insan yapmaz. Bilincin gelişebilmesi için bundan başka yol yoktur.

Düşünsel olan problemi. Epistemolojik imge. Bilinci incelerken, imge kavramını anlamak önemlidir. İmgeler nesneyi yansıtır; nesneler imgelerin içeriğini belirler. Bilgi kuramında kullanılan imge kavramı oldukça geniştir. Günlük yaşamda imge, bir görsel imgeyi ya da duyusal kavramı işaret eder. Ancak bilgi kuramında, imge kavramı duyusal imge kavramına indirgenmez.

Bilinçte, imgelerin büyük kısmı duyusal değil, mantıksal imgelerden oluşur. Yani imge, dil biçimi altındaki yansımalardan, özellikle de gerçek dünyanın duyusal biliş tarafından doğrudan verili olmayan nesnelerinin yansımalarından meydana gelir. Atomun yapısıyla, bir kimsenin kendi ülkesinin tarihiyle ya da başka bir şeyle ilgili akıl yürütürken, kişi bir düşünce imgesini, bu nesnelerin imgesini oluşturur. Bu bir düşünsel-mantıksal imgedir ve bu imge doğal dil aracılığıyla yaratılmıştır. Mantıksal imge, yüzeyde bulunmayan, ancak etkinlik sırasında bilginin gelişimiyle ortaya çıkan bir özü ve yasayı olduğu kadar görüngüyü de yansıtır.

Epitemolojik imge, gerçeğin gelişen, derinleşen ve genişleyen bir düşünsel yansımasıdır. Bu imgenin seyri, et-

kinliğe dayanır. Son tahlilde, bir bütün olarak insanlığın kavrayış seyrinin bir sonucudur. Bireyle toplum arasında bilinçte var olan diyalektik ilişkiyi ortaya çıkartır.

Epistemolojik imge, insanlığın ve bireyin elindeki en işe yarar alettir. İnsanlar hayatlarında bu aleti devamlı olarak kullanır. İmge, bir etkinliğin amacının kendisini ortaya koyduğu biçimdir; o amaca ulaşmanın muhtemel yolları, kullanılan araçların başarısı ya da başarısızlığı analiz edilir ve son olarak, başlangıçtaki düşünsel imge, somut sonuçla karşılaştırılır.

İnsanın özbilinci ve toplumsal etkinliği. Özbilinç, insan bilincinin bir özelliğidir. Kişinin kendisini diğer nesnelerden ve diğer insanlardan ayırmasıyla başlar.

Özbilincin gelişmesinde önemli bir faktör, kişinin içsel dünyasının farkına varması, kendisini hisseden, acı çeken, keyif alan, düşünen bir insan olarak değerlendirmesidir.

Özbilincin gelişiminde bir sonraki aşama, kişinin toplumsal duruşunu ve bir millete, sınıfa ya da mesleğe aidiyetinin farkına daha tamamlanmış ve derin bir biçimde varmasını içerir. Özbilinç, insanın sınıfının ve milletinin bir üyesi ve devletinin vatandaşı olarak gerçek ve toplumsal olarak anlamlı etkinliğine bağlıdır.

Emekçilerin toplumsal etkinliğini ve sınıf bilincini geliştirmek, komünist ve işçi partilerinin başlıca görevlerinden biridir.

6. GELİŞİM VE EVRENSEL BAĞINTI BİLİMİ OLARAK DİYALEKTİK

Materyalist diyalektik, Marksist felsefeden ayrılamaz bir felsefi bilimdir. Diyalektiğin ve materyalizmin organik birliği ve materyalizmin diyalektik, diyalektiğin materyalist oluşuyla bu ikisinin iç içe geçmesi, bu bilimin ayırt edici özelliğidir.

Diyalektiğin genel tanımı. Felsefi materyalizm dünyanın doğasına, madde ve bilinç arasındaki ilişkiye ve benzeri konulara değinirken; diyalektik, dünyanın durumu, dünyada gerçekleşen değişimler ve bu değişiklikleri yöneten yasalarla ilgilenir. Bu hem varlığın hem de bilginin gelişim yasaları için geçerlidir, çünkü bilginin kendisi de varlığı yansıttığı sürece gelişir. Diyalektik, kuramsal önermelerinden hareketle, bu önermelerin bilgi ve uygulama bakımından önemine dair sonuçlara ulaşır. Böylece, sadece bir gelişim kuramı değil, gerçekliği kavramanın ve değiştirmenin bir yöntemi olarak iş görür. Diyalektik, aynı zamanda bir bilgi ve diyalektik mantık kuramıdır.

İşlevsel bir yöntem olan diyalektik, Marksizmin yaratıcılığının ve devrimciliğinin kaynağıdır. Diyalektik, işçi sınıfının ve Marksist-Leninist partilerin politikaları, stratejileri ve taktikleri için yöntembilimsel bir dayanaktır.

Diyalektiğin temel fikirleri, ilkelerinde, yasalarında ve kategorilerinde ifade bulur.

Maddesel dünyanın devinimi ve gelişimi. Devinim, genel olarak değişimdir. Gelişim ise kaçınılmaz niteliksel dönüşümler, yeniden yapılanmalar ve geri döndürülmezlikle nitelenmiş özel bir tür değişimdir.

Gelişim kavramı bakımından materyalist diyalektik, esas itibariyle metafizikten ve idealist diyalektikten ayrılır. Materyalist diyalektik, gelişimi nesnel ve maddesel olarak değerlendirir, çünkü gelişmekte olan şey nesnel dünyadır, zihinse o gelişimi yansıtır.

Dünyadaki her şey geliştiğinden, gelişim evrenseldir. Gelişim nesnel ve geri döndürülmezdir ve zorunlu olarak niteliksel değişiklikleri barındırır. Gelişim çelişkilidir; gerçeğin ayrılmaz ve temel bir özelliğidir.

Gelişim ilkesi, diyalektiğin esas ve birinci aşamasıdır. Diyalektiğin, gelişimi değişik açılardan ortaya çıkartan ve gelişimin nasıl gerçekleştiğini gösteren tüm öğeleri, bu ilkenin çevresinde kümelenmiştir. Bu nedenle, diyalektiğe gelişim bilimi olarak bakmak gerekir. Lenin, diyalektiği içerik olarak zengin, kapsamlı ve derin bir gelişim öğretisi olarak tanımlamıştır. (Bkz. V. İ. Lenin, "Diyalektik Sorunu Üzerine", *Karl Marx* ve "Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşeni".)

Gerçeklik görüngülerinin evrensel bağlantısı. Gelişim, görüngüler arasındaki bağlantı aracılığıyla gerçekleşir. Materyalist diyalektik, görüngülerin birbiriyle bağlantısını nesnel ve evrensel olarak değerlendirir. Bağlantıların evrenselliği, her görüngünün zorunlu olarak diğerlerine bağlı olduğu anlamına gelir. Evrensel etkileşim, maddenin öz deviniminin içsel kaynağıdır, devinimin ve ayrı ayrı her görüngünün gelişiminin sebebidir.

Bağlantı, evrensel etkileşim, maddenin temel ve ayrılmaz bir özelliğidir. Bu özellik, diyalektikte *evrensel bağlantı ilkesi* olarak kendisini ifade eder; burada diyalektik,

görüngülerin evrensel bağlantısının ve karşılıklı koşulluluğunun öğretisi olarak işlev görür. Gelişim ve evrensel bağlantı ilkeleri, şeylerin ve görüngülerin evrimleri içinde ve birbirleriyle bağlantılı olmaları dâhilinde incelenmesini; üzerinde düşünülen olaylara ve süreçlere somut bir tarihsel bakış açısıyla yaklaşılmasını; bu olayların ve süreçlerin her yönüyle araştırılmasını ve tarihsel olaylar zincirinin ana bağlantısının ortaya çıkartılmasını talep eder. (Bkz. V. İ. Lenin, "Bir Kez Daha Sendikalar, Mevcut Durum ve Troçki'nin ve Buharin'in Hataları Üzerine" ve "Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri".)

Bu talepler karşılanırken, hem içerikteki hem de biçimdeki bağlantıların muazzam çeşitliliği hesaba katılmalıdır. Bu bağlantılar asli ya da önemsiz, zorunlu ya da rastlantısal, doğrudan ya da dolaylı, genel ya da tekil vs. olabilir. Bağlantının evrensel çeşitleri ve örnekleri, diyalektiğin kategorileri ve yasalarıyla yansıtılır.

Yasalar, görüngüler ya da bu görüngülerin yönleri, özellikleri ve öğeleri arasındaki belirli bağlantı türleridir. Yasalar nesnel, genel, asli, zorunlu, sabit ve tekrarlıdır.

Genellik açısından yasalar üçe ayrılır: Her süreçte ve görüngüde, maddenin deviniminin her biçiminde geçerli olan ve felsefe tarafından incelenen *evrensel* yasalar; maddenin deviniminin muhtelif biçimlerinde işleyen *genel* yasalar; maddenin deviniminin tek bir biçiminde işleyen ve bir önceki grupta olduğu gibi özel bilimler tarafından incelenen *özel* yasalar. Başka özelliklere dayanarak, devingen ve sabit yasalar arasında, gelişim, işlev ve yapı yasaları arasında ayrım yapılır. Diyalektik yasaların bütünlüğü ve birbiriyle bağlantılı olması, gelişimin karmaşık

ve çok yönlü sürecini yansıtır. Her bir diyalektik yasa, sürecin belirgin bir özelliğini, yönünü ya da hususiyetini yansıtır.

Kategoriler, belirli sınıfların ve görüngülerin özelliklerini, yönlerini, ilişkilerini ve bağlantılarını yansıtan temel bilim kavramlarıdır.

Bilimsel bir sistem ve evrensel bir kavrama yöntemi olarak materyalist diyalektik. Felsefi kategoriler, maddenin deviniminin her biçiminde, tüm süreçlerde ve görüngülerde içsel olan yönleri, özellikleri ve ilişkileri yansıtır ki bu da söz konusu yön, özellik ve ilişkilerin evrensel olduğu anlamına gelir. Bu durum felsefi kategorileri özel bilimlerin yasalarından ayırır. Öyleyse felsefenin yasaları ve kategorileri arasındaki ilişki nedir?

Kategorilerin çoğu, nesnelerin ve süreçlerin nitelik, karşıtlık, içerik ya da biçim gibi değişik yönlerini ve özelliklerini yansıtır. Yasalar, görüngülerin yönlerinin ve özelliklerinin birbirleri arasındaki bağlantıları ifade eder. Bazı kategoriler de benzer şekilde nedensellik, karşıtlık vb. bağlantıları ifade eder. Ne var ki, özü itibarıyla bu kategoriler konuyla ilgili yasalarla örtüşür. Kategoriler, içeriği ifade etmek ve yasaları oluşturmak için kullanılır. Bu nedenle yasalar ve kategoriler birlikte incelenmelidir. Bir yasayı incelerken, onu ifade eden kategorilerin içeriğini kavrarız. Aynı şekilde nedensellik ve karşıtlık gibi kategorileri incelerken diyalektiğin yasalarını ortaya çıkartırız.

Evrensel olan diyalektik yasaları, hem nesnel dünyada hem de kavrama sürecinde işler; bu yasaların tezahürü alandan alana farklılık gösterir. Bu nedenle diyalektik

hem bir gelişim kuramı hem de bir bilgi kuramıdır. Ancak diyalektiğin yasaları düşünme gibi bir kavrama aşamasında da işler olduğundan, diyalektik aynı zamanda diyalektik mantık olarak da işlev görür. Başka bir deyişle, diyalektik, nesnel gerçekliğin gelişiminin genel kuramını, bilgi kuramını, mantığı birleştirir; gerçekliğin gelişiminin diyalektiği *nesnel*, kavramanın ve düşünmenin diyalektiği *öznel*dir, çünkü insanların zihninde nesnel diyalektiğin bir yansımasıdır.

Bu konunun derinlikli araştırması için önerdiğimiz eserler: Friedrich Engels, *Anti-Dühring* ve *Doğanın Diyalektiği* (bkz. s. 40-49, 202, 203, 205; Progress Publisher); Karl Marx, *Kapital*, Cilt I, "Almanca İkinci Basıma Sonsöz"; Friedrich Engels, Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*; V. İ. Lenin, *Felsefe Defterleri*.

7. DİYALEKTİĞİN TEMEL YASALARI VE KATEGORİLERİ

Karşıtların birliği ve mücadelesi. Lenin, bu yasayı diyalektiğin esası ve onun özünü ifade eden bir yasa olarak tanımlamıştı. Karşıtların birliği ve mücadelesi, kuramsal bir sistem olarak diyalektiğin en önemli yapısal unsurudur; tüm diğer diyalektik yasalar ona bağlıdır. Bu yasa, gelişimin en önemli niteliğini, onun kaynağını ve içsel sebebini ortaya koyar. Yasanın derinlikli bir araştırması, gelişim sürecinin içeriğini ve özünü anlamayı mümkün kılar.

Yasanın içeriğine yeterli derecede hâkim olmayı sağlamak amacıyla, onun pek çok yönü ele alınabilir. Bu

yönlerden bir tanesinin özü; doğanın, toplumun ve bilginin tüm görüngülerinin içsel karşıtlarıyla nitelendiğidir. *Karşıtlar*, tek bir bütün maddi ya da manevi oluşumun farklı ve karşılıklı olarak zıt öğeleri, yönleri, özellikleri ve eğilimleridir.

Yasanın bir diğer yönü, karşıtların birbiriyle bağlantısıdır. Bu, *çelişki*dir, yani bir bütünün içerisinde birbiriyle iç içe geçen ve bir diğerini önce varsayıp, daha sonra yadsıyan, aynı anda hem birlikte durup hem de mücadele eden karşıtların birbiriyle bağlantısıdır. Çelişkilerin iki önemli yönü vardır: karşıtların birliği ve mücadelesi.

Bir çelişkinin yönleri, önemleri bakımından farklılık gösterir. Lenin şöyle yazmıştır: "Karşıtların birliği (birbirine denk gelmesi, özdeşliği, eşşit etkide bulunması) koşullu, geçici, süreli, görelidir. Birbirini dışlayan karşıtların mücadelesi, tıpkı gelişim ve devinim gibi mutlaktır."(*Collected Works* [*CW*, Toplu Yapıtlar], Cilt 38, Progress Publisher, s. 358.) Karşıtların birliği, zorunlu olarak tek bir görüngü içinde var olmalarını, karşılıklı koşulluluklarını, gelişimin belirli bir dönemindeki dengelerini ya da eşit etkilerini ve özdeşliklerini içerir. Açıktır ki bütün bu uğraklar göreceli değildir. Burada göreceli olan eşit etkidir, çünkü mücadeleyle kıyaslandığında geçici ve ikincildir. Ayrıca özdeşlik de, çelişkinin temel yönü olmadığından, görecelidir. Karşıtların var olmasına ve karşılıklı koşulluluklarına gelirsek, tıpkı mücadele gibi, onlar da mutlaktır; çünkü karşıtlar yoksa çelişki de olmaz.

Karşıtların mücadelesi karşılıklı direnç, karşılıklı dışlama ve karşılıklı yadsıma anlamına gelir. Daha genel anlamda, birlikle karşılaştırıldığında çelişkinin temel

faktörü olan karşıtların mücadelesi mutlaktır; çelişkileri tek başına çözer ve daha fazla gelişmeye olanak sağlar. Diyalektiğin bu önermesi, kapitalist toplumdaki sınıfların uzlaşmasına dair burjuva, reformist ve revizyonist kuramların eleştirisi için yöntembilimsel bir temel olarak işlev görür. Bu önerme, aynı şekilde "yakınsama" (*convergence*) kuramı ya da kapitalizm ve sosyalizm arasındaki artan yakın bağların ve uzlaşmanın kuramını eleştirmek için de işlevseldir.

Var olan her şey gibi çelişkiler gelişir ve çelişkilerin karşılıklı bağıntılarının özellikleri değişir. Bir çelişkinin gelişimi esasen ayırt etme, karşıtlık ve çatışma aşamalarından geçer.

Karşıtların birliği ve mücadelesi, çelişkiler, tüm görüngülerin ve süreçlerin gelişiminin içsel kaynağıdır.

Mademki devinimin ve gelişimin kaynağı dışsal değil içseldir; devinim ve gelişim, bütün halindeki bağımsız maddesel oluşumlar değişikliğe maruz kaldığı takdirde, son tahlilde öz devinimi ve öz gelişimi de oluşturur. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 38, s. 358.) Karşıtların etkileşimi, sürecin yoğunluğunu ve canlılığını açıklar ve onu belirli bir yöne yönlendirir.

Dışsal güçler ve somut oluşumların çelişkileri de aynı şekilde onların gelişimini etkiler; ancak bu etki içsel çelişkilerin açıklanmasına ve çözümlenmesine bağlıdır.

Diyalektiğin yukarıdaki önermelerine dair daha somut bir fikir edinmek amacıyla, cansız ve canlı doğadaki ve toplumsal yaşamdaki çelişkilerin işleyişini ve özelliklerini incelemek için doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin elde ettiği verilere dayanmayı öneriyoruz.

Diyalektiğin diğer tüm yasaları gibi evrensel olan karşıtların birliği ve mücadelesi yasası, somut görüngülerde işler ve ilgili sürecin özüne ve özelliklerine bağlı olan özel biçimlerde çeşitlilik göstererek işler. Bu nedenle, gerçekte var olan çelişkiler fazlasıyla çeşitlidir. Genellik derecesine, var oluşlarının nesnel kapsamına, dağılımlarına, önemlerine ve özelliklerine göre farklı gruplara bölünebilir. Örneğin dışsal ve içsel, temel ve temel olmayan, zıtlık barındıran ve barındırmayan zıt olmayan çelişkiler vardır.

Bu konu üzerine okuma önerileri: Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, (Bölüm II, Paragraf 1, "Yöntem", 4. ve 7. gözlemler); Friedrich Engels, *Anti-Dühring* ("Giriş", Kısım I, Bölüm XII) ve *Doğanın Diyalektiği* (s. 211-227); V. İ. Lenin, *Karl Marx* ("Diyalektik"), "Proletarya Diktatörlüğü Döneminde Ekonomi-Politika", ve *Felsefe Defterleri* (V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 38, s. 221-222).

Niceliksel değişimlerden niteliksel değişimlere geçiş. Diyalektiğin ikinci yasası, gelişim sırasında görüngülerde niceliksel değişimlerin nasıl ortaya çıktığını göstererek yeninin meydana geliş yöntemini açıklığa kavuşturur. Her nesne pek çok niteliğe sahiptir; bu niteliklerden başta geleni, o nesnenin bütünleyici ve genelleyici özelliği olarak göze çarpar. *Temel nitelik*, bir nesnenin doğasını ve kendine has özelliklerini ortaya koyan niteliklerin tamamıdır. Temel niteliğin dönüşümü, bizzat nesnenin dönüşümüdür.

Şu ya da bu maddesel oluşumun niteliği, onun bileşiminin (bileşenlerinin dizilişi) yanı sıra, yapısı (bileşenlerinin durumu, ilişkileri ve bağlantıları) tarafından belir-

lenir. Bu nedenle nitelik, bileşenlerin ve yapının sabit bir birliğidir; niteliğin değişimi, ya bileşende yaşanan ve yeniden yapılanmayla sonuçlanan bir değişimle ya da doğrudan yapısının değişimiyle gerçekleşir.

Bir nesnenin nitelikleri, o nesnenin özellikleri üzerinden kendisini ortaya koyar. *Özellikler*, verili görüngüler diğerleriyle etkileşime girdikçe, nitelikleri ortaya çıkartır. Özellikler, değişik açılardan nesneyi niteler. Temel asli özellikler, niteliklere benzer.

Nicelik, bir nesnenin gelişiminin kapsamı, hızı ve derecesi ile niteliklerinin gelişimini tanımlayan kesinliktir. Niceliksel göstergeler kapsamlı ya da yoğun olabilir. Kapsamlı olan boyutu, hacmi, sayıyı vs. içerir. Bu türden göstergeler şeylerin özüyle bir dereceye kadar ilgisizdir. Yoğun olan ise, gelişimin hızı, seviyesini ve derecesini ifade eder. Yoğun özelliklerdeki değişiklikler, doğrudan nesnelerin yapılarında ve niteliklerinde değişikliğe sebep olur. Kapsamlı ve yoğun değişiklikler birbiriyle bağlantılıdır, ki bu bağlantı sonucunda kapsamlı değişiklikler en sonunda yoğun ve daha sonra niteliksel değişikliklere yol açabilir.

Nitelik ve nicelik, bir şeyin farklı özellikleridir. Birbirlerine zıttır ve indirgenemezler, ancak birlik ve etkileşim içindedirler, birbirlerine bağlıdır ve karşılıklı çelişki içine girerler. Bu çelişki keskinleşerek bir çözüm talep eder; çözüm de yeni bir nitelik ve yeni niceliksel özelliklerin ortaya çıkışıyla doğar. Çelişkinin keskinleşmesinin sebebi, niceliksel göstergelerdeki değişimlerdir; böylece, bu değişimler de niteliksel dönüşümlerin yolunu açar ve belirli bir anda onları ortaya çıkartır. Diyalektiğin ikinci yasasının özü, *niteliksel dönüşümlerin yalnızca niceliksel*

*dönüşümler aracılığıyla gerçekleşebileceği*dir. (Bkz. Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, s. 63.)

Ölçü, bir nesnenin niceliksel ve niteliksel yönlerinin birliğidir. Ölçü, şu ya da bu niteliksel durumun kesinlikle belirli niceliksel sınırları olduğunu gösterir. Bu sınırlar dâhilindeki bir nicelik değişimi, herhangi bir niteliksel dönüşüme yol açmaz. Bu sınırlar aşıldığında, nicelik, nitelikte değişime neden olur; çünkü özde, gövdede, sistemde bir yeniden yapılanma meydana gelmiştir.

Niceliksel ve niteliksel değişimin bağlılığı karşılıklıdır; bundan dolayı, nesnel gerçeklikte ve kavrama sürecinde ters yönde bir geçiş de gerçekleşir: Bu ters yönde geçiş, niteliksel değişikliklerden niceliksel değişikliklere doğru. Bu da, yeni niteliklerin, nesneye yeni niceliksel özellikler kattığı anlamına gelir.

Gelişim, devamlılığın ve ayrıklığın birliğidir. Gelişimdeki devamlılık özelliği nicelikte yavaş yavaş meydana gelen değişimlerle, birdenbire ve daha çabuk gerçekleşen ayrıklık özelliği ise niteliksel değişimlerle, sıçramalarla ifade edilir. Sıçrama, devamlı olan niceliksel gelişimlerin arasındaki kırılmaya denir. Sıçrama, nitelikler arasındaki sınırların aşılması ve bir görüngünün gelişimindeki köklü değişimdir. Biçimleri farklılık gösterse de, sıçramalar, yeni bir niteliğe geçiş için zorunludur. Aniden gerçekleşen sıçramalar olduğu gibi, bir dizi ara durumun gerçekleşmesiyle ortaya çıktığı için bir ölçüde aşamalı sıçramalar da vardır.

Sosyalizmden komünizme geçiş, komünist oluşumun gelişiminde tipik bir büyük niteliksel değişimdir; bu oluşumun bir alt aşamasından daha üst bir aşamasına kademeli bir sıçramadır. Komünizm, sosyalizmin doğrudan

devamıdır. Komünizme geçiş, sosyalizmin temellerinin yıkılmasıyla değil, onların geliştirilmesi ve mükemmelleştirilmesiyle gerçekleşecektir. Ancak komünizm niteliksel olarak sosyalizmden farklı olduğundan, bu geçiş bir sıçramadır.

Kelimenin doğru ve diyalektik anlamıyla gelişim, sadece niceliksel ya da sadece niteliksel olamaz; gelişim niceliksel ve niteliksel değişimlerin birliğidir, toplumsal gelişim söz konusu olduğunda evrimci ve devrimci biçimlerin birliğidir.

Bu açıdan, sıçrama ve devrim arasındaki ilişkiyle ve devrim ve toplumsal gelişimdeki evrim arasındaki ilişkiyle ilgili sorular çok önemlidir. (Bkz. V. İ. Lenin, "Avrupa İşçi Hareketi İçindeki Ayrılıklar".)

Yadsımanın yadsınması. Yadsıma yasası, gelişimin ardışık aşamalarının birbiriyle bağlantısını, genel eğilimlerini ve nihai sonucunu ortaya koyar.

Yadsıma, gelişimin nesnel bir uğrağıdır, bir şeye karşı öznel bir tavır değildir. Bir aşamadan bir diğerine, yeni bir aşamaya geçiştir.

Diyalektik yadsımanın pek çok özelliği bulunur. İlk olarak, evrenseldir; yadsıma olmadan gelişim olmaz. Marx bunun altını çizmiştir. (Bkz. Karl Marx, "Ahlaklı Eleştiri ya da Eleştirel Ahlak. Karl Heinzen'e Karşı Alman Kültürel Tarihine Bir Katkı", K. Marx ve F. Engels, *Collected Works* [*CW*, Toplu Yapıtlar] , Cilt 6, s. 317-318.)

Yadsımanın kendisi çelişkilidir ve her daim çelişkilerle yakından bağlantılıdır. Yadsıma, tamamlandığı takdirde, bir görüngünün ya da bir aşamanın gelişimi içinde kendi karşıtına geçişidir. Bu türden bir yadsıma, nesnenin içsel

çelişkilerine bağlıdır ve bu çelişkilerin bir çözüm biçimidir. Bu nedenle, bu bir öz yadsıma, ya da verili sürecin iç güçlerinin ve yasalarının etkisinde gerçekleşen bir yadsımadır ve doğasına karşılık gelecek bir biçimdedir. Marx, kapitalist üretimin, doğal tarihsel bir sürecin zorunluluğuyla kendisini yadsıdığını yazmıştır. (Bkz. Karl Marx, *Kapital*, Cilt I, s. 715.)

Yadsıma, hükümsüz olanı yürürlükten kaldırarak, eskinin doğurduğu ve eski tarafından hazırlanmış olan yeniyi ortaya koyar. Yadsıma, hükümsüz olanı yürürlükten kaldırırken, aynı zamanda gelişimin bir önceki aşamasında değerli ve olumlu olan her şeyi korur ve onları yeni aşamaya dâhil eder. Lenin, defalarca bu konunun önemi üzerinde durmuştur. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 36, 1971, s. 298-300; Cilt 31, 1977, s. 285-289; Cilt 38, s. 222-225.) Eskinin bazı özelliklerinin yeni tarafından korunması devamlılıktır ve bu da her gelişim için, bu sürecin ve onun aşamalarının birbiriyle bağlantısının birliğini ifade eden bir önkoşuldur.

Devinimde ve gelişimde, tek değil pek çok yadsıma görülür. Geçmişte yeni olan ve daha önceki eski aşamayı yadsıyan gelişim aşaması, zamanın geçmesiyle birlikte hükümsüz hâle gelir ve belirli bir anda yadsınır: İşte burada yadsımanın yadsınması gerçekleşir. Bu, aynı zamanda geçmişte yadsınanın son aşamasıdır ve bu böyle devam eder. Bu sürecin belirli bir aşamasında, eski aşamaların kısmi bir tekrarı gerçekleşir, bu da, gelişimde sadece ilerlemenin değil, aynı zamanda tekrarlamanın da gerçekleştiği anlamına gelir.

Marksizm öncesi metafizik gelişim anlayışları tek taraflıydı. Kimi kuramcılar, gelişimi yalnızca eskinin

tekerrürü olarak görürken, kimileri de onu düz bir çizgi üzerinde kesintisiz devam eden bir ilerleme olarak yorumladı. Gelişimin, ilerleme esas olmak üzere ilerleme ve göreli tekrarın diyalektik birliği olan çelişkili niteliğinin tam anlamıyla bilimsel bir kuramını geliştiren, Marksist diyalektik olmuştur. Tekrarlama, her zaman iki yadsımanın ardından gelmez; çok sayıda yadsımanın ardından da gelebilir ve genellikle böyle de olur, ancak bu, yalnızca karşıta geçişin ikinci kez yaşanmasıyla gerçekleşir. Çünkü bütün yadsımalar tamamlanmış değildir, yani yadsımaların tümü karşıta bir geçiş değildir; tam tersine çoğu yadsıma kısmidir ve karşıta geçiş için gereken, bir değil, birkaç yadsımadır. Bu nedenle, ilkel komünal mülkiyetin özellikleri, dört yadsımanın ve ikinci kez karşıta geçişin ardından sosyalist toplumsal mülkiyette tekerrür eder.

İlerlemeyi göreceli tekrarlılıkla bir araya getiren gelişimin çizdiği yolu grafik bir anlatımla sunmak için, sarmal oluşturan bir çizgi yeterlidir. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 21, 1974, s. 55-56.)

Buna uygun olarak, sosyalist toplumun gelişiminde söz konusu yasanın faaliyetinin özelliklerinin ele alınması ve incelenmesi gereklidir. Sosyalizmde yadsımalar birbirine zıt değildir, sosyo-politik devrimler şeklinde olamazlar ve olmazlar da; büyük yadsımalar derece derece meydana gelerek, bilinçli ve yöntembilimsel bir biçimde uygulanır, devamlılık ise önem kazanır.

Diğer tüm diyalektik yasalar gibi evrensel olan yadsımanın yadsınması yasası, dış dünyanın gelişiminin ve kavramanın yasasıdır. Kavrama, bir aşamanın bir diğer aşamayı ve bilimsel kuramların ya da tezlerin diğer ku-

ramları ve tezleri yadsıması, daha yüksek, daha kesin ve daha tamamlanmış bir hale getirmesiyle gerçekleşir.

Bireysel, ayrıksı, tikel, genel. *Ayrıksı*; beden, şey, görüngü, süreç, olay gibi görece soyutlanmış bir oluşumdur. *Bireysel*, ayrıksının benzersiz, kendine özgü ve taklit edilemez özellikleridir. *Genel*, belirli bir grubun tüm ayrıksı görüngülerinin esasen benzer, özdeş, tekrarlanan özellikleridir. Ayrıksı ve bireysel, aynı şey değildir. Ayrıksı, hem bireysel hem de genel özellikleri barındıran, bir bütün olan bir şeydir. Genelin ve bireyselin birleşimidir. Bireysel ve genel ise ayrıksının uğrakları ya da yönleridir. Ayrıksı ise bir bütündür.

Nitekim, her huş ağacı bir ayrıksıdır. Kendine has bireysel özellikleri vardır ve bu özellikler onu diğer tüm huş ağaçlarından ayırır. Aynı zamanda, her huş ağacının diğer tüm huş ağaçlarının da sahip olduğu özellikleri vardır, yani huş ağacının aynı zamanda genel özellikleri de vardır.

Bireysel, ayrıksının kendine has özelliklerini ifade ederken, tikel bir görüngüler grubunun kendine has özelliklerini ifade eder. Bu nedenle, insanlar (bir sınıf, bir millet gibi) ya da ülkeler (sosyalist ülkeler gibi) gibi tikel bir gruba ait olmak geneldir.

Lenin'in "Diyalektik Sorun Üzerine" makalesinde, genelin özünün ve ayrıksıyla ilişkisinin önemli bir analizi yer alır.

Geneli mutlak olarak almak ve onu şeylerden ve maddeden ayrıştırmak, idealizmin temel epistemolojik kaynaklarındandır. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 38, s. 357-361. Genel ve bireysel için, bkz. aynı cildin 99, 279-280, 361 ve 362. sayfaları.)

Yukarıdaki kategoriler, gerçeğin ve kavramanın süreçlerini ve görüngülerini, özellikle de tüm ülkelerde ortak olan sosyalist devrim yasaları ile sosyalist inşa arasındaki ilişkiyi, bu süreçlerin çeşitli ülkelerdeki kendine has özelliklerini anlamaya yardımcı olur. Bu nedenle, yeni toplumsal sistemin oluşumunda genel yasaların belirleyici bir önemi vardır, ancak bu yasaların işleyişi, her ülkenin toplumsal ve tarihsel şartları farklı olduğundan, ülkeden ülkeye farklılık gösterir.

Neden ve sonuç. Neden-sonuç bağlantısı, evrensel bağlantının önemli bir türüdür. Burada *neden, sonucu* üretendir, *sonuç* ise bir *nedenin* işleyişinin ürünüdür. Ancak neden tam olarak nedir? Nedeni, soyutlanmış bir etken olarak değil, güçlerin, cisimlerin, süreçlerin etkileşimi ya da süreçlerin ve sistemlerin içsel öğeleri ve yönleri olarak görmek doğrudur. Görüngülerin ortaya çıkışının, değişiminin ve yok oluşunun temel kaynağı, karşılıklı etkidir. Engels, "Karşılıklı etki, şeylerin gerçek *causa finalis*'idir,*" diye yazmıştır. Karşılıklı etkinin en önemli türünün çelişki, yani değişimin kaynağı olduğu unutulmamalıdır.

Bu nedenle, toplumsal devrimin en derin ekonomik sebebi, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çatışma ya da toplumsal sistemin temelini oluşturan üretim biçiminin iki yönüdür.

Neden-sonuç ilişkisinin belirli özellikleri vardır. Neden-sonuç ilişkisi, bilinç hesaba katılmaksızın gerçeklikte var olduğundan, nesneldir. Her olay ya da görüngünün bir sebebi olduğundan ve sebepsiz görüngü olmayacağın-

* Nihai neden, ereksel neden.

dan, evrenseldir. Belirli bir neden verili özel durumlarda her zaman tek ve aynı sonucu vereceğinden, zorunludur.

Neden, şartlardan farklıdır. Neden, bir olayı ortaya çıkaran etkin ve işlevsel bir faktördür. Şartlar, bir olayın başlangıcı için gerekli olsa da ve olaya katkıda bulunsa da, kendi başına bir sonuç üretemez.

Nedensellik, temel felsefi akımlar arasında her zaman bir tartışma konusu olmuştur. Materyalistler, nedenselliğin evrensel ve nesnel olduğunu savunan belirlenimcilik ilkesinin tarafını tutarlar. Öznel idealistler ise, nedenselliğin evrenselliğini ve nesnelliğini reddeden belirlenmezcilik ilkesine bağlıdırlar. Nesnel idealistler, nedenselliği reddetmez görünürler, ancak onlara göre nedenler düşünsel, doğaüstü ve ilahî görüngülerdir. Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'i, idealistlerin nedensellik üzerine görüşlerinin savunulamaz olduğunu ortaya koyar.

Zorunluluk ve rastlantı. *Zorunluluk*, kaçınılmaz olarak ortaya çıkan, içsel sebepler ve süreçlerin özü tarafından şart koşulan şeyleri kapsar. Zorunluluk, dünyanın gelişiminin düzenli ve yasalar tarafından yönetilen karakterini ifade eder.

Zorunlulukla birlikte var olan *rastlantı* ise nesnel bir görüngüdür. Diğer tüm görüngüler gibi rastlantı görüngüsünün de kendi sebepleri vardır. Rastlantının nedensiz bir görüngü olduğu anlayışı, gündelik bilince özgü bir hatadır. Rastlantıyı doğru anlayabilmek için, onun göreceliğini kavramak önemlidir. Mutlak rastlantı yoktur, yani her bakımdan rastlantı sayılan bir rastlantı yoktur. Bir görüngünün rastlantı olması, yalnızca belli yasalarca yönetilen

bağlantılarla ilişkisi açısından mümkün olabilir. Başka bir şeyle ilişkili olduğunda, o görüngü zorunluluk olur.

Buradan çıkan sonuçla *rastlantı*, verili bir sürecin dışındaki bir görüngüdür. Bir nedeni olsa da, mümkün ancak kaçınılmaz olmayan bir görüngüdür. İhtimal, diğer süreçlerin özüne bağlıdır ve onların içinde zorunludur.

Zorunluluğun ve rastlantının birbiriyle bağlantısını ve karşılıklı geçişlerini incelemek için, Engels'in rastlantının zorunluluğun tamamlayıcısı ve tezahürü olduğu, yani ne doğada ne de toplumda rastlantılar olmadan zorunluluğun mümkün olduğu tezini kavramak gerekir. (Bkz. Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu", K. Marx ve F. Engels, *Selected Works* [*SW*, Seçme Yapıtlar], cilt 3, s. 365-368, ve W. Borgius'a 25 Ocak 1984 tarihli mektup, *age* s. 502-504.) Zorunluluk yalnızca rastlantılarla beraber var olmakla ve tamamlanmakla kalmaz, aynı zamanda onlar aracılığıyla kendisini ortaya koyar.

Komünist toplum oluşumunda, toplumsal zorunluluğun ve rastlantının özelliği, daha önceki toplumlara göre farklılık gösterir. Özel mülkiyete dayalı bir toplumda anarşi egemenken ve pek çok rastlantı arasından yolunu bulan kör ve kendiliğinden bir güç olan zorunluluk mevcutken, yeni sistemde toplumsal süreçlerin bilinçli ve planlı yönetimi, istenmeyen rastlantıların etkilerini önceden tahmin etmeyi ve onları engellemeyi mümkün kılar.

İçerik ve biçim. Nesnelerin ve gerçeklik görüngülerinin pek çok yönü vardır. İçerik ve biçim, nesnelerin ve görüngülerin temel yönleridir. Her görüngünün ya da

şeyin, değişik ve karşıt yönlerini oluşturan kendi içeriği ve biçimi bulunur. *İçerik*, bir şeyin unsurlarının ve süreçlerinin tamamıdır; içerik o şeyi oluşturandır. *Biçim*, içeriğin içsel ve dışsal yapısı ve varlık biçimidir, zamandaki ve uzamdaki öğelerin ve süreçlerin belirli bir dengesi ve bunlar arasındaki sabit bağlantılardır. Örneğin atomun biçimi, içindeki temel bileşen parçacıklarının ve onların hareketlerinin belirli bir düzende yerleşimi ve birbirleriyle ilişkisidir.

İçerik ve biçim birbirini etkiler. İçerik belirleyicidir, ancak gelişimi içeriğe bağlı olan biçimde içeriği etkiler. Bu etkileme iki türlü gerçekleşebilir. Biçim, içeriğe uygunsa, içeriğin gelişimine katkıda bulunur. Eğer biçim artık geçersizse ve içeriğe karşılık gelmiyorsa, içeriğin gelişimini geciktirir. Eski bir biçimle yeni bir içerik arasındaki çelişki büyür, zamanla çatışmaya dönüşen bir noktaya ulaşır ve görüngü kesintiye uğrayarak, kendisini bir krizin içinde bulur. Gelişimi tekrar mümkün kılmak için eski biçimin yeni biçimle değiştirilmesi gerekir. Bu, doğada ve toplumda her zaman gerçekleşir. Yeni bir içerikle eski bir biçim arasındaki çelişkiler, hareket ve gelişim için önemli bir dürtüdür. (Bkz. Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, s. 305; V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 7, 1961, s. 389-390; Cilt 38, s. 92-94, 144-145, 149 ve 222.)

Biçimin içerik üzerindeki etkisi, biçimin görece bağımsız oluşuyla ilgilidir. Bu durum, biçimin içeriği geride bırakma ya da içeriğin gerisinde kalma kabiliyetiyle ve bir içeriğe herhangi bir biçim değil sadece belirli biçimler karşılık gelse de bu tek ve aynı içeriğin çeşitli biçimlerde gelişmesinde kendisini gösterir. Bu nedenle

kapitalizmden sosyalizme devrimci geçişin çokbiçimliliğiyle ilgilenmek gerekir. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 31, s. 96-97, 113-114.)

Biçimlerin görece bağımsızlığı, yeni bir içeriğin eski biçimleri kullanması ya da tam tersi olması durumunda da kendisini gösterir. Eski bir içerik, yeni bir biçimi de kullanabilir.

Bu sorunu incelerken, içeriğin ve biçimin metafizik ve idealist anlayışlarını eleştirmek zorunludur.

Öz ve görünüm. Öz ve görünüm kategorileri, kavrama süreci hakkında doğru bir fikir geliştirmek için gereklidir. Görünüm, süreçlerdeki ve nesnelerde, doğrudan duyularla algılanabilen şeyle başlar. Nesnelerin ve süreçlerin bu dışsal ve görece değişken yönüne *görünüm* denir. Görünümlerin ardında aynı zamanda içsel, görece sabit ve belirleyici bir yön de vardır ve bu doğrudan algılanamaz. Bu da süreçlerin ve nesnelerin *öz*ü, içkin ve zorunlu yön ve bağlantılarının birliğidir. Görünüm genellikle bireyselken, öz çoğunlukla geneldir.

Öz ve görünüm, bir nesnenin farklı ve hatta karşıt yönleridir, ancak aralarında bir birlik ve bağlantı da bulunur. Lenin, "Öz görünür. Görünüm özselDir," demiştir. Özdeki bir değişiklik, görünümde de bir değişikliği belirler. Aynı zamanda öz, görünüm aracılığıyla ortaya çıkar, görünüm olmaksızın ortaya çıkamaz. Görünüm, özün dışsal açımlamasıdır.

Özün ve görünümün idealist ve metafizik yorumunun savunulamaz oluşu, bu eğilimleri ortaya atanların somut görüşlerinin eleştirel bir değerlendirmesiyle ortaya çıkar.

Özün ve görünümün ve bu ikisi arasındaki bağlantının doğru bir şekilde anlaşılması, kavrayışın duyusal ve ussal uğrakları arasındaki bağlantının doğru anlaşılması için gereklidir. Görünüm, duyular tarafından doğrudan kavranabilirken, öz yalnızca soyut düşüncenin alanına girer. Marx, değer ve artık değer gibi özlerin hiçbir araç ya da deney tarafından ortaya çıkartılamayacağını, ancak soyutlamanın gücünün hem aracın hem de deneyin yerini alacağını yazmıştır.

Bilim, bir sürecin özünü kavrarken, onu yöneten yasaları da açığa çıkartır. Öz ve yasa, tek ve aynı düzenin birbirine çok yakın iki kavramıdır. Yasalar, özler içindeki ve arasındaki asli ve içkin bağlantıdır.

Kavrayış, görünümden öze doğru, yani nesnelerin dışsal yönünden yasalarca yönetilen içsel bağlantılarına doğru hareket eder. Ancak bir öz tek bir seferde bir bütün olarak ortaya çıkmaz. Bir özü ortaya çıkarırken, önce ilk sıradaki özü kavramaktan ikinci sıradakini, daha derinde yatan bir özü kavramaya doğru hareket edilir ve bu ebediyen böyle gider. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 38, s. 251.)

Olasılık ve gerçeklik. Bu iki kategori, yeninin ortaya çıkışını anlamaya yardımcı olur. *Olasılık*, yeninin ortaya çıkışındaki şartların, gerekliliklerin ve sebeplerin bütünlüğüdür; maddenin ve gerçekliğin yeniyi meydana getirebilme yeteneğidir. *Gerçeklik*, nesnel dünyada gerçekten var olan her şeydir. Aynı zamanda, gerçeklik, gerçekleşmiş bir olasılıktır.

Olasılık ve gerçeklik birbiriyle yakından ilişkilidir: Gerçeklik, gerçekleşmiş bir olasılıkken, olasılık da gerçekliğin

gelişimiyle birlikte ortaya çıkar. Aynı zamanda, olasılık bir gerçeklik haline gelebilir. Bu nedenle bu ikisi birbirinden ayrılamaz.

Fakat olasılık gerçeklikle bir tutulamaz, zira bu ikisi, olasılığın gerçekliğe dönüşümünün karmaşık süreci tarafından birbirinden ayrılmıştır. Doğada olandan farklı bir şekilde, toplumsal yaşamdaki süreçlerin gerçekleşmesi için gereken, nesnel şartların yanı sıra toplumsal güçlerin, sınıfların ve tarafların bilinçli eylemleri gibi öznel faktörlerin faal etkisidir.

Pratik ve bilimsel etkinlikte, olasılıkları sınıflandırmak önemlidir. Olasılıklar *gerçek* ve *biçimsel* olarak ikiye ayrılır. Gerçek olan, nesnel bir zorunlulukta ortaya çıkar ve gelişimin yasaları ve eğilimleri tarafından belirlenir. Biçimsel olan ise rastlantı faktörüne bağlıdır. Gerçek olasılıklar da *soyut* ve *somut* olarak kendi içinde ikiye ayrılır. Gereklilikleri eksik olduğu için henüz gerçekleşemeyen olasılıklar, soyuttur. Gereklilikleri ortada olan olasılıklar ise somut olarak adlandırılır.

Bu sayfalarda bütünlükleri içinde ve aralarındaki ilişkiler bağlamında ele aldığımız diyalektiğin ana ilkeleri, temel yasaları ve kategorileri uyumlu bir kuramsal sistemi, yani materyalist diyalektiği ortaya çıkartır. Diyalektik, uygulama bakımından doğrudan önemi olan özel sorulara ayrı ayrı cevap vermez. Bu cevaplara ancak özel bilimlerin araçlarını ve yöntemlerini kullanan özel analizlerle ulaşılabilir. Diyalektiğin evrensel bir yöntem olarak anlamı, araştırmacının ya da politikacının düşüncesini gerçeğe uzanan yola yöneltmesinde ve kavrayışın

kendine has özelliklerini, biçimlerini ve yasalarını işaret etmesinde yatar. Araştırmayı yararlı ve işlevsel kılan da, bu kavrayışın dikkate alınmasıdır.

8. DİYALEKTİK MATERYALİST BİLGİ KURAMI

Gerçekliğin insan zihnindeki etkin ve amaçlı yansıması olan *kavrayış*, diyalektiktir. Bu nedenle Marksizm-Leninizmin kurucuları, kavrayış sürecinde diyalektiğin -ilkeleri, yasaları ve kategorilerinin- bilinçli olarak uygulanması gerekliliğinin altını defalarca çizmiştir.

Marksizm öncesi materyalizmde bilgi kuramının temel eksiklikleri. Marksizm öncesi materyalizm, dünyanın bilinebilirliğinin farkındaydı, ancak kavrayışın gerçek yasalarını keşfetmeyi ya da bilgimizin doğruluğunun ölçütlerini bulmayı başaramıyordu. Marksizm öncesi materyalist bilgi kuramlarının çok önemli eksiklikleri bulunuyordu. Bu kuramlar, dinî düşüncelerle dolu, insanbilimci ve metafizikti. Onlara göre kavrayış, çevrenin bireyde oluşan pasif bir yansımasıydı.

Kavrayışta pratiğin rolünün ortaya çıkması ve toplumsal gelişimi arasındaki yasalarının keşfedilmesi, Marksist-Leninist felsefeye kavrayışın yasalarını incelemenin, onun toplumsal doğasını göstermenin, kavrayışta toplumsal ve bireysel diyalektiği araştırmanın ve bu yolla insanın duyusal deneyimiyle toplumun zorunlu ve evrensel kuramsal bilgisi arasındaki ilişki sorununu çözmenin yolunu göstermiştir.

İnsan, yalnızca dünyanın pratik dönüşüm sürecinde kendi etrafındaki dünyayı kavrar. Ancak nesnel dünya,

yalnızca toplumsal ilişkiler sistemine dâhil olan kişilerce dönüştürülebilir, yeniden biçimlendirilebilir ve dolayısıyla kavrayabilir. Bu nedenle, kavrayışın öznesi, bir bütün olarak toplumdur. Toplumun bilgisi, bir anlamlar dizisi olarak dilde kaydedilir ve son şeklini alır.

Ancak, toplum insanlardan oluşur ve bu insanlar, kavrayış sürecini devam ettiren, yaşayan, somut bireylerdir. Bu süreçte, insan kendisini daha önce toplum tarafından üretilmiş olan şeylere hapsetmez. Uygun olan bilgiyi pratiğe uygulayarak yeni keşifler yapar ve toplumsal bilgi sistemine katkıda bulunur. İnsan, toplumsal ve bireysel uğrakların birbiriyle olan diyalektik bağı içinde nesnel gerçekliği idrak eder.

Bir yansıma kuramı olarak diyalektik materyalizmin bilgi kuramı. "Her madde, esasen duyuya benzeyen bir özelliğe, yani yansıma özelliğine sahiptir." (Lenin, *CW*, Cilt 14, s. 92) Bu, önemli bir önermedir.

Yansıma, bir nesnenin özelliklerinin içsel değişiklikler ve diğer nesnelerin dışsal etkisiyle ortaya çıktığı özel bir tepkime olarak tanımlanabilir. Yansıma, nesnel dünyadaki evrensel bağlantının bir yönü olarak görülebilir.

Cansız doğadaki yansıma, mekanik, fiziksel ve kimyasal süreçlerdeki yansımadır. Cansız doğada, yansıma etkin ve seçicidir. Yansımanın gelişimi, protoplazmanın dağılmış hassasiyetinden, yansıma fonksiyonunu gerçekleştiren sinir sisteminin ortaya çıkışına kadar sürmüştür. Toplumda yansıma insan bilinci biçimini alır.

İnsan bilincinin ve kavrayışının etkinliği, bu etkinliğin insan etkinliğiyle, amaç saptama süreciyle olan bağlantısı tarafından koşullandırılır. Kavrayan öznenin

etkinliği ise, en başta öznenin dünyaya karşı pratik davranışı tarafından belirlenir. Lenin, pek çok kere (hakikat biçiminde) yansımanın "ölü duruşu biçiminde, çıplak bir resim (imge) biçiminde, solgun (mat), cansız, hareketsiz" görülmemesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Lenin hiçbir zaman pratiği kavrayışla ve nesnel gerçekliğinin insan zihnindeki yansımasıyla özdeşleştirmemiştir. Ona göre, pratik ve yansıma, birbirinden bağımsız kategorilerdir, farklı ancak birbiriyle etkileşim halindeki süreçleri ifade ederler. Lenin, hakikat kavramının yansıma kavramı tarafından belirlendiğini göstermiştir; zira hakikat, nesnel dünyanın doğru ve yeterli bir yansımasıdır, pratik tarafından sınanan ve doğrulanan bir yansımadır. (V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 14, s. 139-140.)

Kavrama sürecinde pratiğin rolü. Bu, Marksist bilgi kuramının temel bir sorusudur. Bu konu, Marx tarafından "Feuerbach Üzerine Tezler"de (2., 8. ve 11. tezler), Engels tarafından *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*'nda ve Lenin tarafından *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de (Bölüm II, 6) ve *Felsefe Defterleri*'nde incelenmiştir. Bilginin temeli pratiktir. Sonuçta, kuram en nihayetinde pratiği geneller ve pratik ihtiyaçların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Pratik, kuramı araştırmanın teknik araçlarıyla donatır. Pratik, kavrayışın amacı ve itici gücüdür.

Kuram ve *pratik*, tek bir toplumsal ve tarihsel sürecin zihinsel ve maddi iki yönünü açıklayan felsefi kategorilerdir.

Bir etkinlik olarak *pratik*, insanların *maddi*, toplumsal ve tarihsel etkinliğinin bütünüdür. Pratik, nesnel yasalar

tarafından yönetilen toplumun üretim çabası, toplumsal ve tarihsel etkinliğidir, etrafını saran dünyayı yasalarına ve toplumsallaşan insanın amaçlarına uygun olarak dönüştürmeyi amaçlar.

Kuram terimi iki anlamda kullanılır: (1) geniş anlamıyla, bilginin eş anlamlısı ve genellikle toplumun pratik etkinliğine karşıt olarak; (2) dar anlamıyla, mantıksal sistemler biçiminde, bilimsel bilginin belirleyici parçası olarak.

Kuramın ve pratiğin beraberliğini incelerken, *kuram* terimi ilk anlamıyla kullanılır. Ancak bilimsel sistemlerin, her tür bilginin temeli ve çekirdeği olduğunu unutmamak gerekir.

Lenin, "Bilgi kuramında, hayatın ve pratiğin bakış açısı ilk ve temel olmalıdır," der. Bir başka eserinde ise, "Gerekli olan, *kavrayışın ve pratiğin birliğidir.* ... Kuramsal fikrin (bilginin) *ve pratiğin* birliği, –burası önemli– ve bu birliktelik *tam olarak bilgi kuramının içindedir,*" demiştir.

Kavrayışta duyusal ve ussal uğrakların birliği. Kuramın ve pratiğin birliğinin yanı sıra, kavrayışta duyusal ve ussal uğrakların ilişkisi, nesnel dünyanın kavranmasının diyalektik yolunda bir diğer yönü ortaya çıkartır.

Duyusal ve ussal kavramlarının içeriğini biraz açalım. İlki; hisler, algılar, tasarımlar gibi duyusal yansıma biçimlerini kapsar. İkincisi ise kavramlar, yargılar ve çıkarımlar gibi soyut düşünce biçimlerini kapsar.

Duyusal yansıma, insanın etrafındaki dünyayı tüm çeşitliliğiyle kavramasını mümkün kılar. Ancak nesnelerin özüne inemez, onların işleyiş ve gelişim yasalarını kavrayamaz. Gerçekliğin yasalar tarafından yönetilen

bağlantıları, soyut mantıksal düşünce aracılığıyla sorgulanır. Bu bağlantıda, Lenin'in duyular tanımına özellikle dikkat etmek gerekir. İmge ve işaret arasındaki farkı anlamak ve Lenin'in semboller kuramının eleştirisinde bunu görmek şarttır. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 14, s. 232-238 ve 216-217.)

Duyularımızda ve tasarımlarımızdaki öznel biçimin ve nesnel içeriğin diyalektik bağlantısı karmaşıktır. Bu nedenle diyalektik materyalist bilgi kuramı, imge ve işaret arasındaki ilişkiyi inceler. İmge, öznenin yansıtan etkinliğinin bir sonucudur; imge, nesnelin ve öznelin birliğidir. İçerik ve kaynak –yansıttığı nesne– bakımından nesneldir, varoluş biçimi açısından özneldir. İmge, bir nesneye karşılık gelir, ancak bu karşılık geliş görecelidir. İmge sadece nesneye karşılık gelmekle kalmaz, aynı zamanda öznenin etkinliğinde onunla bağ kurar. Duyusal imgeler (hisler, algılar, tasarımlar) ve zihinsel imgeler (kavramlar, hipotezler, kuramlar vb.) mevcuttur.

İmgeden farklı olarak, işaret ile işaretin gösterdiği nesne arasındaki ilişki genellikle koşulludur. İşaretin nesneye benzemesi şart değildir. İşaretler kendi içinde dilsel olan ve dilsel olmayan olarak ayrılır (kelimeler, cümleler, formüller, grafikler, diyagramlar vb.). İdealistler, işaretlerin kavramsal anlamını çarpıtırlar. İdealistlere göre, işaret sistemleri rastgele seçilmiş yapılardır ve onların yardımıyla dünyanın bir resmi oluşturulur. Marksist-Leninist bilgi kuramı, işaretleri insanların soyut ve genelleşmiş yansıtıcı etkinliğinin bir aracı olarak ele alır. İşaret ve işaretin gösterdiği nesne arasındaki bağlantının koşulluluğu, nesnel dünyadaki şeylerin ilişkilerini ve özel-

liklerini ayırmak, genelleştirmek, soyutlamak ve böylece nesnel dünyayı daha derinlemesine kavramak için büyük imkânlar sunar.

Duyusal yansıma biçimlerinin etkin karakteri, duyusal imgenin insanların amaç belirleme sürecinde şekilleniyor olmasından ileri gelir. Bu imge, eylemin yöneltildiği nesnenin söz konusu eylem için belirli bir önem taşıyan yönlerini kayda geçirir ve bildirir. Doğrudur, nesnenin imgesini oluşturmak için insanın her bir düşünce eyleminde pratik çaba sarf etmesine gerek yoktur. İmge, duyu organlarının etkinliği sonucunda oluşur. Duyusal yansıma mekanizmasının incelenmesinin sonuçları, duyusal imgelerin yeterliliğini, çevreleyen dünyadaki nesnelere ve görüngülere karşılık geldiğini ortaya çıkartır ve kanıtlar.

Duyusal yansımanın ve soyut düşüncenin karşılıklı etkileşimi, akışkan, diyalektik ve çelişkilidir. İnsanda duyusal imgeler her zaman bir ölçüde kavranan ve gerçekleştirilen şeylerdir; ancak diğer taraftan soyut mantıksal düşünce, yalnızca duyusal imgelerin düzenli desteğiyle gelişebilir.

Marksizm-Leninizmin hakikat üzerine öğretisi şu unsurları kapsar. Hakikatin nesnelliği, hakikatte mutlak ve göreli ilişkisi ve hakikatin somutluğu.

Marksist-Leninist felsefenin hakikat kastı, nesnel gerçekliğe karşılık gelen bilgimizin içeriğidir. Hakikatin tanımı, onun nesnel özelliğinin altını çizer. Hakikat, biçim bakımından özneldir, zira hakikat kavramı gerçek dünyayla değil, bizim gerçek dünya hakkında bildiklerimizle alakalıdır. İçeriğine gelirsek, hakikat nesneldir çünkü

nesnel dünyanın doğru yansımasıdır. Lenin, *nesnel hakikati* insan bilgisinin özneye (insan ya da insanlığa) bağlı olmayan içeriği olarak tanımlamıştır. (Bkz. V. İ. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, Bölüm II, 4.) Hakikatin değişik idealist yorumlarını eleştirmek için hakikatin nesnelliği hakkındaki önermenin yöntembilimsel karakterini ve önemini idrak etmek şarttır.

Hakikat, maddi dünyanın insan zihninde gittikçe tamamlanan ve derinleşen yansıması sürecidir. "Doğanın insan düşüncesindeki yansıması, 'cansız', hareketten yoksun, çelişkisiz olarak anlaşılmamalıdır, ancak hareketin sonsuz süreci, ortaya çıkan çelişkiler ve onların çözümleri içinde anlaşılmalıdır." (V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 38, s. 195)

Bu, insan bilgisinin gelişiminde ve hareketinde mutlak ve göreceli uğrakların ilişkisi sorusunu ortaya çıkartır. (Bkz. V. İ. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, Bölüm II, 5; Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Bölüm I, Kısım IX.)

Bu bağlamda mutlak gerçek kavramının çeşitli anlamlarından bahsetmek gerekir: (1) dünyanın tam ve ayrıntılı olarak bilinebilmesinin gerçek olasılığı; (2) bilgimizin ulaşmaya gayret ettiği sınır; (3) göreceli bilgi içindeki kalıcı ve mutlak bilgi uğrakları.

Dogmatizmi ve göreceliği, mutlak ve göreceli hakikat arasındaki ilişkinin diyalektik anlayışına dayanan argümanlar üreterek eleştirmek şarttır.

Hakikatin somutluğu hakkındaki Marksist önermenin yöntembilimsel önemi büyüktür. Bu önerme, nesnenin, mekânın ve zamanın belli şartlarında incelenmesi gerektiğini savunur.

Aynı şekilde, *bilgimizin doğruluk ölçütünü* detaylı olarak incelemek de gerekir. (Bkz. Karl Marx, "Feuerbach Üzerine Tezler"; Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Bölüm II; V. İ. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, Bölüm II, 6.)

Bilimsel kavramanın yöntemleri ve biçimleri. Başlarken, *diyalektik yöntem ve bilimsel araştırmanın somut biçimleri ve araçları arasındaki ilişkiyi* derinlikli biçimde anlamak gerekir. Materyalist diyalektik, güncel bilimsel kavrayışın yöntembilimsel temelidir. Özel bilimlerin yöntemleri, materyalist diyalektiğe hâkim olma temelinde gelişir ve kullanılır. Bu yöntemlerin uygulanmasının sınırlarını da materyalist diyalektik belirler.

Yöntem sorunu Marx, Engels ve Lenin tarafından bilimsel olarak ele alınmıştır. (Bkz. Friedrich Engels, "Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*", K. Marx ve F. Engels, *CW*, Cilt 16, s. 472-477 içinde; Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, s. 223-230; Karl Marx, "1857-58 Elyazmaları", K. Marx ve F. Engels, *CW*, Cilt 28, s. 37-45 içinde; V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 14, s. 36.)

Modern bilimin değişik gerçeklikleri araştırmak için genellikle kullandığı bilimsel yöntemler şunlardır: gözlem ve deney, analiz ve sentez, tümevarımsal ve tümdengelimli yöntemler, hipotez ve bilimsel öngörü, tarihî ve mantıksal yöntemler, soyuttan somuta çıkma yöntemi. Modern bilimde ayrıca karmaşık nesnelerin analizinde modelleme yöntemi ve sistemler yaklaşımı gibi biçimsel yöntemler de sıklıkla kullanılır.

Güncel bilimsel kavrayışın yasalarını derinlemesine anlayabilmek için, *deneysel ve kuramsal düzeyler arasın-*

daki ilişkiyi açıkça görmek gerekir. Kuram ve deneycilik arasında ilişkinin öneminin kaynağı, modern bilimin kuramsal araçlarının gözle görülür oranda büyümesi ve bu araçların deneysel temelle olan ilişkisinin giderek daha karmaşık ve dolaylı bir hale gelmesidir. Kuram ve deneycilik arsındaki bağlantının iki yönü vardır: Birincisi, kuramsal sistemlerin, bilimin deneysel temeline bağlı olması ve ikincisi, kuramın ve deneyselciliğin deney üzerindeki ters etkisi.

Felsefe, bilimin deneysel düzeyini genellikle şu ya da bu genel yasanın açığa çıkarılması için olgusal kanıtları hazırlayan gözlemle, tanımlamayla, ölçümlemeyle ve deneyle ilişkilendirir. Kuramsal düzeyde, deney tarafından kanıtlanan gerçekler mantıklı bir şekilde açıklanır ve bu gerçeklerin varoluş ve gelişim yasaları ortaya çıkartılır. Kuramsal düzey, bilimin kavramlarını ve yasalarını içerir. Deneysel ve kuramsal kategoriler, bilimsel bilginin oluşumunun ve gelişiminin, soyut bilgiden somut bilgiye geçişin ve gerçekliğin giderek derinleşen ve anlam kazanan kavranışının karmaşık sürecinin belirli aşamalarını yansıtır.

Marx, *Kapital*'de soyuttan somuta çıkma yöntemini kullanmıştır. Bu yöntem, düşüncenin diyalektik hareketinin mantıksal bir biçimidir: Somut gerçeklikten soyut tanımlamalara ve oradan da somutun zihinde yeniden üretimine ulaşılır.

Deneysel düzey, somuttan soyuta geçişin bir aşamasıdır ve soyut olarak genel kavramlarla ve tanımlamalarla sonuçlanır. Bunun tersi, soyut tanımlamaları sentezlemektir; bunun sonucunda somut, "çokbiçimlinin birleşmesi" olarak yeniden üretilir. "Çokbiçimlinin birleşmesi",

nesnenin pek çok bağlantısının, ilişkisinin ve onun çelişkili ve diyalektik gelişiminin kavranmasıdır.

Bilimsel araştırmanın deneysel düzeyinde, *gözlem* ve *deney* gibi yöntemler sıklıkla kullanılır. *Gözlem*, nesnel dünyadaki nesnelerin ve görüngülerin sürekli ve yöntembilimsel olarak algılanmasıdır. Kesin bir amacı vardır ve sistemli bir şekilde sürdürülür. Bir nesneyi kavramak için aynı zamanda onu tanımlamamız gerekir, yani onun gözlem işlemi sırasında tanımlanan niteliklerini ve özelliklerini (tıpkı botanikte ve zoolojide olduğu gibi) kaydetmek gerekir.

Deney, bir nesnenin yapay olarak yeniden üretildiği ya da tam olarak dikkate alınan koşullara yerleştirildiği bir bilimsel işlemdir. Böylece koşulların saf haldeki nesne üzerindeki etkilerinin incelenmesini mümkün kılar.

Analiz ve *sentez*, bilimde önemli rol oynar. *Analiz*, bir nesnenin fiilî ya da zihinsel olarak bileşenlerine ayrılmasıdır. *Sentez*, analiz yoluyla ayrılan parçaların zihinsel ya da fiilî olarak yeniden bir araya getirilmesidir. Sentez, bir nesneyi görünümlerinin tüm çeşitliliğiyle yeniden oluşturmamızı sağlar. Analiz ve sentez birbirinden ayrılamaz. Nesneleri parçalara ayıran ve her bir parçayı inceleyen analiz, onları kendi başlarına değil, bir bütünün parçaları olarak incelemek zorundadır.

Tümevarım, genellikle gözleme ve deneye dayanan bir bilimsel araştırma yöntemidir. Tümevarım yöntemiyle tekil gerçekler, görüngüler ve nesneler incelenerek, verili bir sınıflandırmadaki nesnenin özellikleri bağlamında genel bir sonuca varılır. Seçim ilkesine bağlı olarak, bilimsel tümevarımın şu yöntemleri belirlenebilir: benzerlik yöntemi, farklılık yöntemi, birbirine bağlı değişimler yöntemi

ve kalıntı yöntemi. Bunların hepsi, bir dereceye kadar güvenilir sonuçlara ulaşır.

Tümdengelim yöntemi, güvenilir bilgiyi ortaya çıkartır. Bu yöntem, tıpkı matematikte ve mantıkta olduğu gibi genelden özele doğru bir çıkarımdır. Kavrayışın diyalektik sürecinde tümevarım ve tümdengelim birbirinden ayrılamaz.

Hipotez ve *bilimsel öngörü*, kavrayışta çok büyük rol oynar. *Hipotez*, pratik tarafından henüz doğrulanmamış olan bilimsel bir varsayımdır ve bilimde, mevcut kuramların bakış açısıyla ihtiyaç duyulan yeni gerçeklerin açıklanmasıyla birlikte ilerleme gösterir. Bilimsel bilgi, hipotezler yardımıyla eski bir kuramdan yenisine geçer. *Bilimsel öngörü*, gelecekte ne olacağının ya da ne keşfedileceğinin önceden tahmin edilmesidir ve nesnel dünyanın yasalarının bilgisine dayanır.

Tahmin, şu ya da bu sürecin geçmiş ya da gelecekteki haline dair verilerin analizine dayanarak, eğilimlerini ve rastlantıları önceden haber vermek anlamına gelir. Buna örnek olarak demografik tahminler verilebilir. Tahmin, planlamadan önce gelir. Planlama, tahmin temelinde belirlenen amaçlara ulaşmanın yol ve araçlarını ortaya çıkarma sorununu çözer.

Gerçeklikteki nesnelerin bilimsel olarak kavranması, onların oluşumunun ve gelişiminin, yani tarihinin incelenmesini gerektirir. Bu işlem yalnızca iki yöntemle gerçekleştirilebilir: *Tarihsel* yöntem, gerçek tarihsel gelişime ait tüm detayları yeniden üretir; *mantıksal* yöntem, benzer şekilde tarihi yeniden üretir, ancak onun sadece ana ve temel özellikleriyle ilgilenildiği sürece. Bu yöntem, nesnenin

tarihinin mantıksal bir yeniden yapılanmasıdır. Marx, bu yöntemi kapitalist üretim biçimini araştırırken kullanmıştır. Bu yöntemi tanımlarken Engels şöyle der: "Tarihsel yöntemden bir farkı yoktur, yalnızca araya giren beklenmedik olaylardan ve tarihsel biçiminden sıyrılmıştır." Modeller çeşitli sınıflara ayrılır. Yeniden üretim biçimine bağlı olarak, yani modelin yapılandırıldığı araca bağlı olarak tüm modeller iki geniş sınıfta toplanabilir: işlevsel, ya da maddi ve "hayalî" ya da ideal. Maddi modele örnek olarak baraj, bina, uçak vb. modellerini sıralayabiliriz. İdeal ya da zihinsel model ise, görsel olarak gözlemlenebilen modeller (atom, değişik diyagram vb. modelleri) ve işaret modelleri (matematik formülleri, kimyasal semboller vs.) olarak ikiye ayrılır. Sibernetik (güdümbilim) modelleri ise henüz tam anlamıyla incelenmemiş olan, kontrol sistemlerinin yerini alan ve verili bir sistemin (örneğin insan zihninin özel işlevlerinin modellenmesi gibi) işlerlik yasalarını incelemeye yardımcı olan modeller olarak özel biçimde sınıflandırılır.

Sistemler yaklaşımı, özellikle biyoloji, psikoloji, dilbilim, sibernetik ve diğer bilim dallarında 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygınlaştı. Sistemler yaklaşımının temel kavramları sistem, unsurlar, yapı ve işlevdir. *Sistem*, belirli ve bütüncül bir birliktelik oluşturan, birbirine bağlı unsurlar dizisidir. *Unsurlar*, bütünün nispeten ayrılamaz parçalarıdır. *Yapı*, bir sistemin unsurları arasında yasalar tarafından yönetilen sabit bağlantıdır. *İşlev*, verili bir ilişkiler sistemi içindeki bir nesnenin özelliklerinin dışsal ifadesidir.

Bilimsel yöntembilimin bir parçası olan sistemler yaklaşımını, yapısalcılık ve sosyolojideki yapısal işlev analizi gibi burjuva biliminin akımlarından özel olarak ayırmak

şarttır. Bu akımlar, sistemler yaklaşımının çeşitli yönlerini mutlaklaştırır, sonuçta ortaya metafizik ve idealizm çıkar. Nesnel gerçekliğin son derece belirli ve sınırlı bir yönünü ortaya çıkaran sistemler araştırmasının araçlarının uygulamadaki sınırını göstermeyi mümkün kılan, yalnızca Marksist diyalektik yöntemdir.

9. ÇAĞDAŞ BURJUVA FELSEFESİNİN ANA AKIMLARININ ELEŞTİRİSİ

Bu konuyu incelerken, aşağıdaki sorularla ilgilenmeyi öneriyoruz.

Kapitalizmin genel krizi ve çağdaş idealizmin özellikleri. Kapitalizmin genel krizi derinleştikçe burjuva felsefesi, toplumsal yaşamın çelişkileriyle daha fazla ilgileniyor; birey ve toplum arasındaki çatışmanın, günümüz toplumunun yaşamının belirleyici bir etkeni olduğunu kabul ediyor. Burjuva düşünürleri, çatışmanın sebeplerine somut ve tarihsel olarak yaklaşmayı reddeder. Kapitalizmin krizini "modern insanın" ve "modern bilimin" krizi ve "çağın ruhsal krizi" olarak görürler. Tükenmeye mahkûm bir sistem olan kapitalizmin tarihsel kaderini, tüm insanlığın kaderi, "uygarlığın sonu" olarak tanımlarlar.

Çağdaş burjuva felsefesinin krizinin en büyük belirtisi, yeni toplumsal görüngüleri doğru bir şekilde açıklayamaması ve gerçekleri tamamen yanlış yorumlamasıdır. Bu kriz, aynı zamanda burjuva felsefesinin bilime ve akla olan yaklaşımında temelden bir değişimle kendisini göstermiştir: Bilimin ve dünya görüşünün kıyaslanamaz

olduğu ve felsefi dünya görüşünün ne özel bilimlerin temelini oluşturabileceği ne de onlardan çıkabileceği burjuva felsefesi tarafından kabul edilmiştir. Bundan çıkan sonuçlar, felsefede pozitivist, irrasyonel ve dinî doktrinlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Neo-pozitivizmin mantığına göre, bilim dünyanın nesnel ve kalıcı bir resmini oluşturamaz, çünkü bilimin dünyaya dair kavramları sürekli değişmektedir. Bu sebeple, bilimsel felsefe de bu resmi oluşturmaya kalkışamaz. Bilimsel felsefe, yalnızca "kesin bilimlerin bilgi kuramı" ve "bilim felsefesi" olarak hizmet görebilir; en nihayetinde bağımsız çalışma konusunu kaybederek bir "dil analizi" haline gelir.

Varoluşçuluğun irrasyonalist felsefesi ise bilimin soyutlamalara dayandığını öne sürerek, somut ve "hayati" olan her şeyin "insanın varoluşunun derinliklerine" ulaşmayı başaramadığını kasıtlı olarak iddia eder. Bu nedenle felsefe, bilime yönelmeyi reddetmeli, bilim dışı düşünceden ibaret olmalı ve "yaşam deneyimlerinin bütünlüğüne" başvurmalıdır.

Bilimin bir "gizemi" örtbas eden semboller ve işaretler yığını olarak yorumlanması, dinî felsefeye, yani yeni Thomasçılığa uygundur.

Çağdaş idealizmin hem temel hem de ikincil akımları, bugünün burjuva felsefesinin yükselmekte olan ve bilimsel bilginin dünya görüşü açısından önemini küçümsemeye dayanan bu akımlarına yönelmiştir.

Burjuva felsefesini eleştirmenin Leninist ilkeleri. Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de formüle ettiği ilkeler, burjuva felsefesinin herhangi bir akımının bilimsel eleştirisi için yöntembilimsel bir temeldir.

Lenin, felsefi bir akımı incelerken, incelenen felsefenin kuramsal ilkelerini diyalektik materyalizmin ilkeleriyle karşılaştırmanın, yani felsefenin temel sorusunun nasıl çözüldüğünü tespit etmenin; incelenen felsefi akımın diğer felsefi okullar ve akımlar arasındaki yerini ve rolünü belirlemenin, yani somut tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirilmesinin, kuramsal köklerini açığa çıkarmanın ve gelişim eğilimlerini göstermenin; bu felsefenin doğabilimlerine yaklaşımına bakmanın ve bu bilimlerin elde ettiklerine dayanarak çıkardığı sonuçları belirlemenin; felsefede taraflılık ilkesine sadık kalmanın ve idealizmle savaşta uzlaşmaz bir tavır takınmanın zorunlu olduğunu vurgulamıştır.

Çağdaş burjuva felsefesinin temel akımları. Burjuva felsefesinin eleştirel incelemesine, *neo-pozitivist* felsefeyle başlamayı öneriyoruz. Neo-pozitivizm, çağdaş burjuva felsefesinin önde gelen öznel idealist akımlarındandır, pek çok aşamadan geçmiş bir "bilim felsefesi"dir.

Bu felsefenin ilk aşaması, 19. yüzyılın ortasında yayılan *pozitivizm*di. Pozitivizm, yalnızca somut bilimsel bilgiyi tanıyan ve bunun dışında hiçbir bilginin olamayacağını ileri süren bir felsefedir. Pozitivizm, felsefenin dünya görüşü bakımından anlamını ve onun özel, somut ve "pozitif" bilimler bakımından yöntembilimsel rolünü reddeder. Auguste Comte ve diğer pozitivistler, felsefenin yalnızca pozitif bilimler tarafından keşfedilen genel yasaları kaydedebileceğini savunurlar.

Pozitivizmin ikinci aşaması, Lenin'in özünü ve savunulamazlığını *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de ifşa ettiği *ampiryokritisizm*dir.*

Duyulardan gelen, deneyim tarafından kanıtlanmayan bilimsel bilgiyi dikkate almayan bilimsel görüş, deneyci-eleştiricilik. *–çev.*

Neo-pozitivizm olarak adlandırılan pozitivizmin üçüncü aşaması, 20. yüzyılın başında, yeni bir tür mantıksal bilim olan matematiksel mantığın yükselmesiyle birlikte ortaya çıktı. Neo-pozitivizm, tıpkı pozitivizm gibi, bilimin ideolojik işlevini ortadan kaldırmak istemektedir. Bertrand Russell, çözümlendiği ve sadeleştirildiği takdirde tüm felsefi sorunların mantıksal sorunlara dönüşeceğini öne sürmüştür. Ludwig Wittgenstein ise buradan hareketle, felsefenin bir doktrin ya da kuramsal önermeler birleşimi olmadığı, yalnızca bilim dilinin mantıksal analizinden ibaret bir etkinlik olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Neo-pozitivizm, bilim analizini üç temel teze dayandırır: (1) analitik (mantıksal ve matematiksel) ve sentetik (olgusal ve deneysel) ifadeler arasında belirgin bir fark bulunur; (2) kuramsal bilgi, o bilgiyle ilgili deneylere ve ifadelere indirgenir (indirgemecilik*); (3) bizim bilgimiz nesnel dünyayı değil, "bilincin içeriğini", "gözlemleri", "deneyleri" ve onların dilsel bir biçimde kaydedilmesini içerir. Bu da, neo-pozitivizmin "doğrulama" ilkesine neden bu kadar önem verdiğini gösterir. Yalnızca duyu organları tarafından deneysel bir şekilde doğrulanan şeyler gerçektir. Bu bakış açısıyla doğrulanamayan her şey ise yanlış ("metafizik") olarak görülür. Neo-pozitivizm, bu sınıfa en başta bütün felsefi ve ideolojik sonuçları koyar. Dünya hakkındaki ifadelerin gerçekliğini, doğrudan duyu organlarıyla doğrulanmasına ve aracısız gözleme dayandıran neo-pozitivizm, "anti-metafizik" bir felsefe maskesi altında öznel idealizme sokulur.

* Bütün görüngülerin daha basit bir görüngü içinde anlaşabileceğini söyleyen kuram. *-çev.*

Bilimsel bilgiyle ve bu bilgide deneysel olan yan ile kuramsal olan yan arasındaki ilişkiyle ilgili güncel araştırmalar, doğrulama ilkesinin tamamen savunulamaz olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak, neo-pozitivizm kendisini giderek dil alanına kapatmıştır. "Dilbilim felsefesi" neo-pozitivizmin en yaygın biçimi haline gelmiştir. Neo-pozitivizm, tüm "felsefi hastalıkların" gündelik dilin "dilbilimsel analizi"yle iyileştirilebileceği noktasına ulaşmıştır.

Dilbilimcilere göre, felsefi ifadeler, daha sıradan ifadelerin hatalı ve rastgele yorumlarıdır. Bu analizin amacı, tüm felsefi problemleri ortadan kaldırmak amacıyla tam bir açıklığa kavuşmaktır. Dil ile gerçekliği birbirinden ayrı tutan dilbilimciler, felsefenin toplumsal ve epistemolojik koşulluluğunu görememiştir. Onların "dilbilimsel analizi" ise, ifadenin ve iletişim dilinin dilbilimsel araçlarını belirleyen işlemlerle sınırlı kalmıştır.

Neo-pozitivist felsefenin toplumsal temeli, her şeyi dokunulmamış halde bırakmak, bilimsel bir dünya görüşü olasılığını reddetmektir.

Varoluşçuluğun öznel idealist felsefesi ise insanın varoluşunun anlamsızlığını ve güçsüzlüğünü, tarihsel sürecin çaresizliğini ifade eden, felsefedeki irrasyonalizmin dikkat çekici bir tezahürüdür.

1920'lerde ortaya çıkan varoluşçuluk, Almanya, Fransa, İtalya, Latin Amerika ve başka birçok yerde yaygınlaştı. Akımın kaynağı, 19. yüzyılın Danimarkalı düşünürü Søren Kierkegaard'ın görüşleridir. Kierkegaard'a göre, düşünür gerçekliği öznel bir şekilde, yani yalnızca kendi bireysel varoluşu ve duygusal, özellikle de dinî yaşamı tarafından yansıtıldığı haliyle incelemelidir.

Varoluşçuluk, daha sonra Alman düşünürü Edmund Husserl'in sezgilere dayanan "görüngüsel yöntem"ini ve Friedrich Nietzsche'nin "yaşam felsefesi"ndeki irrasyonalizmini ödünç aldı.

Varoluşçuluğun temel ilkesi, varoluşun özden önce geldiği ve varlığı araştırmaya öznellikle başlanması gerektiğidir.

Varoluşçuluk, dünyanın nesnelliğinin reddini, öznenin kendisinin bilinebilir olması inancıyla birleştirerek öznel idealizme katkıda bulunmuştur. Martin Heidegger, Karl Jaspers, Gabriel Marcel, Jean-Paul Sartre ve Albert Camus gibi varoluşçulara göre özne, akılcı kavramaya kapalıdır. Özne kavranamaz, çünkü varoluş (insanın içsel ruhani dünyası) tamamen kişiseldir ve ussal bilgi, genel olan şeylere ihtiyaç duyar. Özne kavranamaz, çünkü varoluş öznenin kendisidir ve özne, bilimsel bir araştırmada nesnelere baktığı gibi kendisine "dışarıdan" bakamaz.

İnsan varoluşunun önemli sorunlarıyla uğraşan varoluşçuluk, insanın toplumsal ve nesnel anlamını tamamen göz ardı etmiştir. Var olmanın gizemi, benden ve benim kişisel tercihimden ayrılamaz, ortak mülk haline gelemez.

Varoluşçuluk, bu sorunların bilimsel çözümüne, dinî ve idealist bir çözümle karşı çıkar. Marcel, insanın kutsal olanın varlığını sürekli hissettiğini, bu nedenle başka hiçbir kanıta ihtiyaç duymadığını söylemiştir.

Varoluşçuların insanın varoluşunun irrasyonelliğini doğrulayan bir diğer kanıt olarak gördükleri şey ise, varoluşun "gerçek derinliğinin" insanın önüne, Jaspers'e göre özel şartlarda, sınır durumları denilen anlarda açıldığıdır. Bu durumlar acı çekme, ölüm, korku, akıl hastalığı

gibi şeylerdir. İnsan yalnızca bu anlarda ve kendiliğinden, kendi "gerçek varoluşunun" ve özgürlüğünün farkına varır. Gerçek varoluş ve özgürlük, normal şartlar altında, gündelik yaşamın "sıradanlığının" ve "gerçek dışılığının" arkasına saklanmıştır. İnsanların ortaklaşa gündelik yaşamı, bireyin gerçek yaşamını "başka birinin" varlık biçiminde tamamen eritir. Toplumdaki insanın kişiliği kişiliksizleştirilmiş, silinmiş ve olayların sıradanlığı içinde yok olmuştur. Bu her toplum için geçerlidir ve hiçbir toplumsal dönüşüm, bu kişiliksiz ve yabancılaşmış varoluşu değiştiremez ya da sonlandıramaz.

"Gerçek dışı varoluş" kavramı, varoluşçuluğun bütününe uygundur. Varoluşçuluk, arada sırada toplumsal yaşamın doğru ve derin tanımlarını sunar. Örneğin, mülkiyetin ("sahip olma"), özel mülkiyet dünyasının insan dışı olmasının kaynağı olduğunu öne sürer. Ancak varoluşçuluk, bu esaretten kurtuluş yolunu toplumun toplumsal dönüşümünde değil, sevgide ve merhamette, "fedakârlık"ta, dinde, sanatta ve felsefede, yani dinî ve idealist yapıdaki dindar dileklerde arar.

Burjuva bireyciliğinin canlı bir ifadesi olan varoluşçuluk, toplumsal ilişkileri çatışmayla damgalanmış olarak görür. Bu ilişkiler, yalnızca insanları böldükleri için birleştirmektedir. Jaspers, insanlar arasındaki bağlantının ("iletişim" ya da "başkalarıyla yaşam"), yalnız bireyler arasındaki iletişim olduğunu ifade eder. Egemenlik ve itaat ilişkisinin, iletişimin ilk biçimi olduğu ortaya çıkar. Bu şartlar altında, iletişim isteği kaçınılmaz olarak beraberinde iletişimden korkmayı ve onun olanaklılığına dair

şüpheleri de getirir. Varoluşçuluk, kapitalizmde toplumsal ilişkilerin gerçekten çelişkili ve çatışmalı karakterini ifade ederken, aynı zamanda onları kamufle etmeye çalışır. Varoluşçuluk, bunu "insan varoluşuna" has, dolayısıyla da yok edilemez öğeler olarak tanımlar. Sömürücü bir toplumdan doğan çatışmaları, insanın insana evrensel yaklaşımıymış gibi değerlendirir.

Varoluşçu felsefede özgürlük sorunu önemli yer tutar. Varoluşçuluğa göre, özgürlük dürtüsel ve duygusal bir seçim, bilinçsiz ve içgüdüsel bir eylemdir ve nesnel içeriği yoktur. Sartre, insanın, davranışlarını şartlandırma eğilimindeki oluşumunun, bunun yanı sıra bir insanı etkilemenin, onun bilincini ve davranışını tam olarak özgür bir insana dönüştürmenin yollarının da derin bir gizem olarak kaldığını belirtmiştir. Son tahlilde, özgürlük kavramı anlamsız bir soyutlamaya dönüşür.

İnsan, "insanın varoluşu" karşısında güçsüzdür, zira ikisi de anlaşılamaz, etki altında bırakılamaz ve dönüştürülemez. Bu durum, ateist varoluşçuyu umutsuzluğa iterken, dindar varoluşçu kurtuluşu dinde arar.

Çağdaş dinsel felsefenin en önemli okullarından olan *yeni Thomasçılık*, 13. yüzyıl Hıristiyan teoloğu ve skolastik düşünürü Thomas Aquinas'ın doktrinini sürdürür. En bilinen temsilcileri arasında Martin Grabmann, Étienne Gilson, Jacques Maritain, Gustav Gundlach, Joseph Bohenski ve Gustav Wetter bulunur.

Yeni Thomasçılık iki akıma ayrılabilir: "eski Thomasçılık" ("katı Thomasçılık") ve özgün Thomasçılık. Eski Thomasçılık, Thomas Aquinas'ın doktrinini bütünüyle korur ve tüm felsefi problemlerin çözümünün

onun çalışmalarında yer aldığını savunur. Özgün Thomasçılık ise, modern zamanların (özellikle Kant'ın) ve bugünün (görüngübilim, neo-pozitivizm vs.) felsefesinden kimi fikirleri ödünç alarak Thomas Aquinas'ın tezini "ileriye götürmek" ister.

Ancak Thomasçılığın esas içeriği, Tanrı'nın varlığı, ruhun ölümsüzlüğü ve irade özgürlüğü (Tanrı tarafından yaratılan maddi dünyanın gerçekliği doktrini; deneylerle anlaşılamayan, deneyüstü dünya, aşkınsal dünya, "akılcılık" vs.) üzerine dinî önermelerdir ve bu içerik hiç değişmemiştir.

Yeni Thomasçılar, dinî inanışı kuramsal olarak kanıtlamaya çalışır. Bunu yapmak için doğabilimlerinin keşiflerini kullanır ve bu keşifleri "evrenin termal ölümü" kuramı, "evrenin sonluluğu" hipotezi, yaşam ve zihinle ilgili bilimsel açıklama yapmanın zorluğu gibi idealist iddialarla saptırırlar. Bilimsel kanıtların bu şekilde yorumlanması, tüm doğal görüngülerin maddeden ve biçimden yapıldığını, ama biçimin maddeyi belirlediğini savunan yeni Thomasçı doğa felsefesinden gelir. Doğadaki nesneler, kendilerini biçimlerinin mükemmellik derecesine göre konumlandırır. Bu hiyerarşi basamağının en altında inorganik cisimler bulunur, daha sonra organik bitkiler ve hayvanlar ve son olarak insan yer alır. Yeni Thomasçılara göre toplumda da laik hiyerarşi ve kilise hiyerarşisi bulunur, en üst basamakta ise "cennet hiyerarşisi" yer alır. Daha üstün olan hiyerarşi belirleyicidir ve bu nedenle yukarıdaki bir şeyin aşağıdaki bir şeyden doğması gibi evrime ait terimlerle açıklanamaz.

Yeni Thomasçılık, bilimi ve dini bağdaştırmaya çalışır. Bu ikisinin çatışmadığını, aynı ilahi kökene sahip olduklarını iddia eder.

Yeni Thomasçılığa göre, bilginin en üstün seviyesi, "vahiy" ve Tanrı'ya inanmaktır. Yalnızca vahiy Tanrı'yı kavramaya yardımcı olabilir. Bu, duyusal ya da ussal kavrayışın ötesindedir. İkisi de Tanrı'yı ve inancı savunabilir ve savunmalıdır. Yeni Thomasçılık, anti-komünist akımı destekleyerek çağdaş kapitalizmi etkin bir biçimde savunur.

Burjuva sözde Marksizmi, 1930'lu yıllarda Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Erich Fromm gibi isimlerce geliştirilen ve 1960'lı yıllarda Jürgen Habermas, Alfred Schmidt, Oscar Negt gibi isimlerce devam ettirilen Frankfurt Okulu'nun kavramlarında ifade bulmuştur. Küçük burjuvanın duygularını açığa vuran Frankfurt Okulu'nun, "Yeni Sol" hareket, "aşırı sol", "Sol"-kanat oportünizmi ve revizyonizm üzerinde önemli etkisi olmuştur. Bu okulun temsilcileri Marksist terminolojiyi kullanırken, Marx'ın öğretilerini çarpıtır. Kapitalizmi soyut hümanist bir konumda eleştirmeye başladıktan sonra, karamsar bir tarih felsefesine geçiş yapmış ve daha sonra genel bir yadsımaya ve şüpheciliğe, politik aşırılığın "solcu" bir biçimine dönmüşlerdir. Bu evrim, devrimci hareketin yapıcı potansiyeli sayesinde büyük bir düş kırıklığıyla son bulmuştur.

Çağdaş burjuva felsefesinin bir diğer çeşidi ise "yeni düşünürler" tarafından sürdürülen akımdır. Bu akım, Fransa'da 1970'lerin ortasında ve 1980'lerin başında ortaya çıkmıştır. Önde gelen temsilcileri Bernard-Henri Lévy, A. Glücksman, Jean-Marie Bénoist ve Maurice Clavel gibi

isimlerdir. Anlayışlarının temel yönleri şunlardır: çağdaş dünyayı, özellikle de otoritenin özünü ve devletin gücünü çözümlemeye yönelik spekülatif girişimler; derin bir tarihsel karamsarlık; kapitalizmin ve sosyalizmin eleştirisi; açık sözlü bir Marksizm karşıtlığı.

Burjuva felsefesinin ekolleri çeşitli olsa da, hepsi idealisttir ve Marksist-Leninist felsefeyle mücadelede anlaşırlar. Bugünün idealist felsefi okullarının bırakalım birini, hepsi bir araya gelse dahi, toplumsal gelişimin, sınıf mücadelesi pratiğinin, toplumsal devrimin, bilimdeki ve teknolojideki ilerlemelerin oluşturduğu felsefi soruları cevaplayamaz.

KISIM II

TARİHSEL MATERYALİZM

10. MATERYALİST TARİH ANLAYIŞI

Bu konu, Marksist-Leninist felsefe dersinin ikinci bölümüne bir giriştir.

Diyalektik ve tarihsel materyalizmin birlikteliği. Tarihsel materyalizmin konusu. Tarihsel materyalizm, 19. yüzyılın ortalarında şekillenmiştir. Bu fikrin ortaya çıkmasına, Marksist felsefenin tamamında olduğu gibi, kapitalizmin sınıf çelişkilerinin keskinleşmesi ve ana hedefleri toplumsal ilerlemenin gelişimine paralel olan sınıfın, proletaryanın sınıf mücadelesi sahnesine çıkışı sebep olmuştur. (Bkz. F. Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu.*)

Tarihsel materyalizmin ortaya çıkışı, sosyoloji alanında daha önceki gelişmeler tarafından da hazırlanmıştır.

Bununla birlikte Marksizm öncesi sosyoloji, gerçek bir toplum bilimi yaratmakta ya da tarihsel sürecin nesnel yasalarını keşfetmekte yetersiz kalmıştır. Lenin, *Karl Marx* adlı çalışmasında önceki tarihsel teorilerin temel eksikliklerine dikkat çekmiştir:

"Birinci olarak, [bu teoriler] olsa olsa insanların tarihsel etkinliklerindeki ideolojik nedenleri, bu nedenlerin kökenlerini araştırmadan ya da toplumsal ilişkiler sisteminin gelişmesini yöneten nesnel yasaları soruşturmadan ya da bu ilişkilerin maddi üretimin ulaştığı gelişme seviyesi içindeki köklerini görmeden incelemektedir; ikincisi, daha önceki teoriler halk *yığınlarının* etkinliklerini kucaklamamıştır."

Marksist-Leninist felsefenin vazgeçilmez bir parçasını oluşturan tarihsel materyalizm, diyalektik materyalizmle organik olarak bağlantılıdır, aynı zamanda görece bağımsız bir varlık da oluşturur. Diyalektik ve tarihsel materyalizmin birlikteliği, tarihsel materyalizmin, diyalektik materyalizmin ilkelerinin ve yasalarının toplumun gelişimine uygulanmasının örneği olması gerçeğinde kendisini gösterir. Bu nedenle, diyalektik materyalizmden ayrılmış bir tarihsel materyalizm, felsefi bir bilim olmaktan çıkar. Marksist-Leninist felsefe, maddenin hareketinin toplumsal biçiminin materyalist özü ortaya çıkartılmadıkça, bütüncül ve tutarlı bir bilim olarak tanımlanamaz. Tarihsel materyalizmi ayrı tutmak da, diyalektik materyalizmin içinde eritmek de kabul edilemez. Marksizm-Leninizmin bir parçası olarak tarihsel materyalizmin kendi konusu, yasaları ve kategorileri bulunur.

Tarihsel materyalizm, toplumsal gelişimin ve onun itici gücünün, toplumun yapısının ve işleyişinin, toplumsal varlıkla toplum bilinci arasındaki karşılıklı ilişkinin daha genel yasalarının bilimidir. Diğer sosyal bilimlerden farklı olarak tarihsel materyalizm, toplumun tüm yönlerini ve unsurlarını birlik ve karşılıklı etkileşim içinde ele alarak, toplumu tekil ve bütüncül bir sistem olarak inceler.

Materyalist tarih anlayışı: sosyolojik görüşlerde bir devrim. Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından geliştirilen, V. İ. Lenin tarafından sürdürülen, tarihsel materyalizmin özünü oluşturan materyalist tarih anlayışı, sosyolojik görüşlerde gerçek bir devrim yaratmıştır. Lenin, tarihsel materyalizmin gelişiminin, Marksist felsefenin biçimlenmesinde olağanüstü önemi olduğunu, Marx ve

Engels'in, materyalist felsefeyi en tepeye, "materyalist tarih anlayışı"na kadar kurmaya büyük önem verdiğini vurgulamıştır. (V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 14, s. 329.)

Materyalist tarih anlayışının ve bilimsel Marksist ekonomi politiğin gelişimi, artık değer yasasının keşfiyle birlikte, sosyalizmi ütopya olmaktan çıkarıp, emekçilerin sınıf mücadelesinin bilimine, sosyalist devrim ve proletarya diktatörlüğünü kurma zorunluluğunun bilimine, komünist toplumun gelişim kurallarının bilimine döndürmeyi mümkün kılmıştır.

Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'daki önsözü, materyalist tarih anlayışının özünü ve tarihsel materyalizmin en önemli sosyolojik yasalarını ve kategorilerini ana hatlarıyla ortaya çıkartır. (Bkz. Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*)

Tarihsel materyalizm, felsefenin temel sorusunun toplumsal yaşama uygulanmış haline, toplumsal varlık ve toplumsal bilinç arasındaki ilişkiye dair soruya tutarlı bir cevap verir. Marx, şu özdeyişiyle bu sorunun çözümünü ifade etmiştir: "İnsanların varoluşunu belirleyen, onların bilinci değildir. İnsanların bilincini, onların toplumsal varoluşu belirler"(*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya önsöz).

Toplumsal varlık, toplumun maddi yaşamı, en başta maddi yararların üretim biçimi ve aynı zamanda insanların üretim sırasında kurduğu ilişkiler anlamına gelir. Toplumsal bilinç, toplumun doğasını ve maddi yaşamını ve toplumsal ilişkilerin bütün sistemini yansıtan fikirlerin, kuramların, görüşlerin, hislerin, ruh hallerinin, alışkanlıkların ve geleneklerin toplamıdır.

Marksizm-Leninizmin kurucuları, maddi üretimin toplum yaşantısında belirleyici olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda bkz. Engels'in *Anti-Dühring* (s. 316-317) ve Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm* ve *Karl Marx* adlı eserleri.

Marksizm, toplumsal varlık ve toplumsal bilinç arasındaki ilişki sorununu materyalist bakış açısı çerçevesinde ele alırken, karmaşık *toplumsal ilişkiler sistemini* bilimsel bir şekilde incelemiştir. Toplumsal ilişkiler sistemi, *maddesel* ve *ideolojik* olmak üzere iki gruba ayrılır.

*Maddesel ilişkiler*in kökeni, uzun vadede belirleyici öneme sahip olan üretim ve ekonomik ilişkilerdir.

İdeolojik ilişkiler (politik, yasal, ahlaki, estetik ve dinsel), maddesel ilişkiler temelinde biçimlenir ve bir sınıfın ya da bütün olarak toplumun kimi fikirlerini ve görüşlerini pratiğe dönüştürür.

*Toplumun yasalar tarafından yönetilen gelişimi*ni önceden varsayan *materyalist tarih anlayışı*, olası en tam ifadesini tarihsel materyalizmin sosyoekonomik oluşuma dair öğretisinde bulur.

Toplumsal yaşam, değişik yasalarca yönetilir ve bu yasalar özlerinin doğasına göre sınıflandırılabilir. Tarihin akışı boyunca işleyen, tüm sosyoekonomik oluşumları kapsayan *genel sosyolojik yasalar* vardır. Bu yasalar tarihteki devamlılığı, toplumsal gelişimin tüm aşamalarına özgü olan en genel ve temel şeyleri yansıtır. Toplum, aynı zamanda kimi sosyoekonomik oluşumların kendine has niteliksel özelliklerini yansıtan *özel yasalar* tarafından da düzenlenmektedir.

Kendiliğinden, körlemesine, insan bilincinden ve iradesinden bağımsız olarak işleyen doğal yasaların aksine,

toplumsal yasalar yalnızca insanların, sınıfların, toplumsal grupların ve siyasal partilerin amaçlı etkinliğinde ifade bulur.

Toplumsal gelişimde nesnel koşulların ve öznel etkenin önemini ilk kez bilimsel olarak yorumlayan, tarihsel materyalizm olmuştur. *Nesnel etken*, insanların iradesine ve bilincine bağlı olmayan şartlardır (örneğin doğal şartlar, üretim güçlerinin gelişiminde ulaşılan seviye vs.).

Öznel etken, insan kitlelerinin, sınıfların, tarafların, devletlerin ve bireylerin kişiliklerinin (onların bilincinin, irade gücünün, eylem kabiliyetinin vs.) etkinliğini gerektirir. İnsanlar, etkinlikleri sırasında nesnel şartları hesaba katmak durumundadır.

Yeni şeyler başarmak ve toplumsal gelişimde gerçekliği dönüştürme olanağı için nesnel şartların bulunması yetmez: Tarihsel gelişimin itici gücü, devrimci sınıflar ve toplumun ilerici güçleridir. Toplumsal sorunların çözülüp çözülmemesi, sınıfların tarihsel yasaları ne kadar derinlemesine anladığına, bilinç ve örgütlenme seviyelerine, devrimci istek ve iradelerine bağlıdır.

Tarihte nesnel şartlar ve öznel etken arasındaki diyalektik ilişkinin Marksist-Leninist anlayışı, hem iradeciliğe* hem de kaderciliğe karşıdır. İnsanlar, bilincin rolünü ve insanların iradesini mutlaklaştırdığında nesnel yasaları yok sayar ve politikada iradeciliğe ve maceraperestliğe doğru kayar. Bunun tersi olarak nesnel yasaların ve koşulların fetişleştirilmesi ve insanların bilinçli etkinliğinin yok sayılması, kaderciliği ve kendiliğindenliğe boyun eğmeyi besler.

---

* Evrendeki temel ya da tek gücün özgür irade olduğu doktrini. *–çev.*

Tarihsel düzen ve insanların bilinçli etkinliği arasındaki diyalektik ilişki, *zorunluluk* ve *özgürlük* kategorilerinde kendisini gösterir. Tarihteki nesnel düzeni ve zorunluluğu kabul eden Marksizm-Leninizm, hiçbir şekilde insanların belirli bir özgürlüğünü ve girişken, bilinçli etkinliğini reddetmez, ancak sınıfsal olarak özgürlüğü, somut bir tarihsel kategori olarak görür. İnsanın özgürlüğünün sınırları, doğa tarafından ve toplumsal gelişimin her aşamasındaki tarihsel olasılıklar tarafından belirlenir. Marksizm hem tarihsel yasaların fetişleştirilmesine hem de mutlak özgürlük kavramına karşıdır; bunun yerine zorunluluk ve özgürlük arasındaki ilişkinin bilimsel bir yorumunu sunar. (Bu konuda bkz. F. Engels, *Anti-Dühring*, Bölüm 1, Kısım XI; Bölüm II, Kısım II; Bölüm III; V. İ. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, Bölüm III, 6.)

Tarihsel materyalizmin yöntembilimsel rolü. Tarihsel materyalizm, yalnızca genel sosyolojik bir kuram değil, aynı zamanda felsefi bir yöntemdir. Görüngüleri gelişimleri ve karşıtlarıyla mücadeleleri içinde inceleme ve eskinin yerine geçen yeninin itici güçlerini ve yasalarını çözümleme ihtiyacı, toplumsal araştırmalarda kullanılan diyalektik yöntemin zorladığı temel bir ihtiyaçtır. Diyalektik, toplumsal görüngülerin geniş kapsamlı incelenmesini ve dış görünüşlerin arkasındaki temel itici güçlerinin ortaya çıkartılmasını gerektirir. (Bkz. Marx, Engels, *Selected Correspondence* [Seçme Yazışmalar], Progress Publishers, Moskova, 1975, s. 390-394 ve 454-456; V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 1, 1977, s. 146.)

Tarihsel materyalizmin felsefi yöntemi, tarihsel materyalizm kuramının toplumsal gerçekliğin analizine

uygulanmış halidir. Tarihsel materyalizmin yöntembilimsel önemi kendisini en güçlü şekilde diğer bilimlerle, özellikle de sosyal bilimlerle olan ilişkisinde ortaya koyar. Sosyal bilimler, toplumsal yaşamın değişik yönlerini inceler ya da o yönlerden bazılarını alarak bir bütünlük oluşturur. Tarihsel materyalizm ise toplumun bütününü, değişik yönlerinin birbiriyle ilişkisini ve bir sosyoekonomik oluşumdan diğerine geçişin temel nedenlerini inceler. Tarihsel materyalizm, sosyal bilimlerin ulaştığı sonuçların doğru bir şekilde değerlendirilmesine, onların bütünleşme sürecinin ortaya çıkarılmasına ve bilimsel yöntemlerin öneminin belirlenmesine yardımcı olur. Marksizm, aynı zamanda bireysel yöntemlerin yüceltilmesine ve doğanın yasalarını toplumun yasalarıyla özdeşleştirme çabalarına da karşıdır.

Tarihsel materyalizm ve özel sosyal bilimler birbirleriyle organik ilişki halindedir. Bu gerçeğin önemsenmemesi durumunda özel bilimlerin toplumsal sürecin gelişiminin özünü ortaya çıkarma girişimleri sonuçsuz kalır.

Taraf karakteri ve yaratıcı doğasıyla tarihsel materyalizm. Felsefi bir toplum bilimi olarak tarihsel materyalizm, taraf ve sınıf tabanlı bir bilimdir.

Taraf karakteri, toplumsal grupların, politik partilerin ve bireylerin etkinliğinde ve eylemlerinde ifade bulan fikirlerin, görüşlerin ve kuramların nesnel bir şekilde düzenlenmiş sınıf özelliği anlamına gelir. Tarihsel materyalizm kendisini açıkça sınıf mücadelesi sırasında proletarya tarafından kullanılan ideolojik ve entelektüel bir silah olarak tarif eder.

Taraf karakteri sınıfsal konumunda yani söz konusu felsefenin eninde sonunda çıkarlarını yansıttığı sınıfta en yüksek düzeydeki ifadesini bulur.

Tarihsel materyalizmde taraf karakteri *bilimsel nesnellikle* organik olarak bağlantılıdır, çünkü proletaryanın çıkarları tarihsel gelişimin nesnel gidişatıyla ve tarihin yasalarıyla örtüşmektedir. İşçi sınıfı, sınıfsal amacına, komünist idealler çerçevesinde toplumu yeniden inşa etme amacına erişmek için tarihsel gelişim yasalarının ve eğilimlerinin en yeterli ve kesin biçimde yansıtılmasıyla ilgilenmektedir.

Tarihsel materyalizmin taraf karakteri, *burjuva sosyolojisine ve her tür modern revizyonizme* ve karşıt ideolojilere yönelik herhangi bir aldırmazlığa karşı uzlaşmaz ve sürekli mücadelesiyle dikkat çeker.

Tarihsel materyalizmin taraf karakteri bu bilimin *yaratıcı doğa*sından ayrılamaz. Tarihin ve devrimci pratiğin nesnel gidişatını yansıtan tarihsel materyalizm, kendisini sürekli geliştirir ve zenginleştirir. Toplumu incelemeye yönelik yaratıcı yaklaşım, Lenin'in tarihsel materyalizmin temel sorunlarını, yani, ekonomiyle politiğin, toplumsal varlıkla toplumsal bilincin birbiriyle etkileşimini geliştirmesiyle ustalıklı bir şekilde örneklendirilmiştir. Lenin, sosyalist devrim kuramını, proletarya diktatörlüğüyle ilgili soruları, sosyalizmin inşasını ve daha başka soruları yaratıcı bir şekilde geliştirmiştir. Tarihsel materyalizm, devrimci mücadelenin ve komünizmin inşasının muazzam deneyimini bir araya getirmek suretiyle sürekli gelişir.

Marksizm-Leninizmin bütünü gibi, tarihsel materyalizm de, özü, sınıfsal amaçları ve gelişim eğilimleri

bakımından uluslararası nitelikte bir felsefi doktrindir. Tarihsel materyalizmin yasaları, kategorileri ve ilkeleri, tutarlı ve bilimsel bir felsefi kuram, tarihi incelemenin, toplumu ve insanların etkinliğini dönüştürmenin bir yöntemini meydana getirir. Bu, ulusal türde bir Marksizm fikrini ya da Marksist felsefeye herhangi bir ulusal yön katma yolundaki herhangi bir fikri kabul edilemez kılar. Tarihsel materyalizm, toplumsal iyimserlik felsefesidir, bugünümüzün ve yarınımızın felsefesidir.

11. TOPLUM VE DOĞA

Marksizm, toplumu doğayla olan organik birlikteliği içerisinde işlerken ve gelişirken ele alır.

Toplumun tarihi ve doğanın tarihi arasındaki ilişki. Doğa ve toplum arasındaki organik birlikteliğin kabulü, materyalist tarih anlayışının temel bir ilkesidir. Marx ve Engels, toplumu ve doğayı birbirine zıt koşmanın, insanın doğayla ilişkisini toplumsal tarihten soyutlamanın, idealizme uygun bir kaynak olduğunu söyler. (Bkz. K. Marx ve F. Engels, *Alman İdeolojisi*.)

İlk olarak, insan ve toplum, kökenleri bakımından doğayla bağlantılıdır. Toplum, uzun süren evriminin sonucu olarak doğadan çıkmıştır. Çalışma ve maddi yararların üretimi, insanın doğada varoluşunda belirleyici rol oynamıştır. Bu sorun, Engels tarafından *Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü* isimli eserinde incelenmiştir.

Toplumun ortaya çıkması ileri bir sıçramaydı; maddenin deviniminin toplumsal ve daha yüksek bir biçimine

geçişti, aynı zamanda niteliksel olarak yeni ve toplumsal yasaların ortaya çıkması anlamına geliyordu.

Bu sorunu inceleyen biri, toplumu doğadan ayırırsa hata yapmış olur. Aynı şekilde, doğalcı bir şekilde toplumu doğayla özdeşleştirirse, bilimsellikten uzaklaşmış olur.

Doğanın bir ürünü olan insan toplumu, kendisini bir noktaya kadar doğadan ayırmıştır ve nesnel dünyanın tarihsel gelişiminde yeni bir nitelik gibi davranmaya başlar. Sonuçta, toplum ve doğa arasındaki ilişki, niteliksel olarak farklı görüngülerin diyalektik birlikteliğidir.

Doğal çevre ve doğal çevrenin toplumsal gelişimdeki rolü. Toplum, doğada ortaya çıkmış ve bir noktaya kadar kendisini doğadan ayrı tutmuşsa da, doğayla olan bağlantısını kaybetmez. Dahası, *toplum ve doğa arasında devamlı bir bağlantı ve bu ikisinin karşılıklı etkileşimi, toplumun varoluşu ve gelişimi için vazgeçilmez bir önkoşuldur.*

Bu bağlantı, ilk olarak ve en başta üretim aracılığıyla kurulur. Marx, en genel biçimiyle ele aldığı üretimi, toplum ve doğa arasındaki madde değiş tokuşu olarak tanımlamıştır. Üretim esnasında, doğal nesneler ve görüngüler, giderilmesi gereken insan ihtiyaçlarının gerektirdiği şeylere dönüştürülür.

Toplum ve doğa arasındaki bu karşılıklı etkileşim sadece üretim açısından değil, insanın fiziksel ve manevi sağlığı, estetik ve bilim açısından da insan için önemlidir.

İnsanın sonsuz evrenin bütünüyle değil, doğanın yalnızca kendi etkinliğinde içerilen kısmıyla etkileşime girdiğini unutmamak gerekir. Tarihsel gelişimi etkileyen doğal etkenlerin büyük kısmı toplumun ilerlemesiyle değişir.

Bugünkü koşullarda bu sadece yerkürenin kabuğunu, atmosferi, toprağın üst tabakasını, bitkileri ve hayvanları değil, aynı zamanda uzayın ulaşılabilen kısmını da kapsamaktadır.

Coğrafi çevrenin, toplumun gelişiminde hem destekleyici hem de köstekleyici etkisi olabilir. Ancak bu etki tarihsel süreçte ve bu sırada yaşanan radikal değişiklikler üzerinde belirleyici değildir.

Bu bağlamda Friedrich Ratzel, Karl Haushofer ve Erich Obst gibi isimlerce yorumlanan ve emperyalist yayılmanın bir başka biçimini haklı çıkaran sözde jeopolitiğin, bilimsel bakış açısından savunulamaz olduğunu vurgulamak gerekir.

Bugünün koşullarında toplumun doğaya etkisi ve bu etkinin yarattığı toplumsal sorunlar. Toplum ve doğa, birbiriyle etkileşim halindedir. Doğayı yalnızca kullanan ve sadece içinde var olarak doğayı değiştiren hayvanların aksine, insanlar doğayı kasten değiştirerek kendi amaçlarına yaramasını sağlarlar. (Bkz. Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, s. 179.) Günümüzdeki bilimsel ve teknolojik devrim, toplumun doğa üzerindeki etkisini devasa ölçüde arttırır ve insanlık için pek çok yeni vahim sorunlar ortaya çıkartır. Örneğin, doğanın rastgele kullanılmasının sonuçlarını görmezden gelmek, ekonomiye, insanların sağlığına ve yaşam koşullarına büyük zararlar verebilir. Bilim, insanın doğaya hükmetmesinin belirli sonuçlarını incelemek ve öngörmek, planlama yapmak ve insanın doğaya hükmetmesinin olumsuz sonuçlarının etkisini yok etmek için radikal önlemler almak gibi sorunlarla yüz yüzedir.

Bugün bizi tehdit eden ekolojik krizin temel kaynağı, kapitalizm ve beraberinde gelen azami kâr amacı güden kapitalist üretim, doğal kaynakların açgözlü bir şekilde sömürülmesi, ekonominin askerîleştirilmesi ve paragöz, bencil bir düşünce yapısıdır. Bu nedenle, kapitalist ülkelerdeki işçilerin, doğası gereği demokratik ve tekel karşıtı olan doğal çevreyi koruma amaçlı kitlesel hareketlere katılması doğaldır.

Gerçek şu ki, bugünün şartlarında çevrenin korunması ve doğal kaynakların akılcı kullanımı, sosyalizm altında da büyük bir problem olacaktı. Ancak sosyalizm, kapitalist toplumun yaklaşımına kıyasla, çözüm için esasen farklı bir yaklaşım ortaya koyabilecektir. Örneğin Sovyetler Birliği, Rusya'nın Elektriklendirilmesi Planı'nda, Lenin'in "Bilimsel ve Teknolojik Çalışma İçin Taslak Plan" isimli çalışmasından yararlanmıştır. Bu plan, Sovyet Cumhuriyeti'nin elektriklendirme, temelindeki, ekonomik gelişim için ilk uzun vadeli devlet planıdır. Aynı zamanda bu plan, Lenin'in doğal kaynakların sistemli bir biçimde araştırılması, bu kaynaklara dair durum değerlendirmesi yapılması, ülkedeki kaynakların korunması ve geliştirilmesi yönündeki fikirlerine dayanır: SSCB, doğayı koruma önlemleri için yasal bir sistem ortaya koymuştur.

Batılı gelecekbilimcilerin kötümserliğini reddeden Marksistler, aynı zamanda hammadde, enerji, gıda ve ekoloji sorunları gibi insanlığı tehdit eden acil ve yakıcı sorunların da farkındadır. Bu sorunların kökten çözümü, yalnızca toplumun komünist yeniden yapılandırılmasıyla mümkün olacaktır. Ancak bugün var olan sorunlarla baş

etmekte ilerleyebilmek için bir fırsat da uluslararası işbirliği çerçevesinde çıkmaktadır.

Toplumun gelişiminde asli bir koşul olarak nüfus artışı. Nüfus, yani belirli ülkelerde ve dünyanın bütününde yaşayan insan toplulukları, bütün toplumsal sistemlerin vazgeçilmez bir parçasıdır. Nesnel bir önkoşul ve tarihsel gelişimin öznesi olan nüfus, toplumun normal işlevi ve gelişimi için zorunlu bir koşuldur. Nüfus artışı, tarihsel gelişimi belirleyen bir etken değildir, ancak nüfusun yoğunluğu, yapısı ve artış oranı, üretim güçlerinin gelişimini ve diğer toplumsal süreçleri önemli ölçüde etkiler.

Karl Marx, her sosyoekonomik oluşumun kendi nüfus artış yasası olduğunu göstermiştir. Marx, kapitalist toplumda demografik yasanın işleyişini ortaya koymuştur. Marksizm-Leninizmin kurucuları, Malthus'un nüfus artışını tamamen biyolojik yasalarla açıklamasını ve nüfus artışını her tür toplumsal çatışmanın kaynağı olarak görmesini eleştirmiştir. (Bkz. Karl Marx, *Kapital*, Cilt 1, Bölüm XXV ve V. İ. Lenin, *Narodnizmin Ekonomik İçeriği ve Bunun Bay Struve'nin Kitabındaki Eleştirisi*, Bölüm IV ve *İşçi Sınıfı ve Yeni-Malthusçuluk*.)

Dünyadaki hızlı nüfus artışının bir gerçek halini aldığı bugün, demografik süreçlerin ve bu süreçlerin sosyoekonomik sonuçlarının analizi özellikle önem taşımaktadır. Marksizm, belirli koşullar altında aktif bir demografi politikası oluşturmanın olasılığını ve hatta gerekliliğini inkâr etmemektedir.

12. TOPLUMSAL GELİŞİMİN TEMELİ OLARAK MADDİ ÜRETİM

Materyalist tarih anlayışının özüne inmek, maddi üretiminin toplumsal yaşamdaki rolünün incelenmesini kaçınılmaz olarak gerektirecektir.

Toplumun varoluş koşulu olarak sürekli maddi üretim. Maddi zenginliğin üretim biçimi. Marx ve Engels, somut tarihsel biçimler içinde maddi üretimin varlığını yansıtarak, sosyolojiye ilk kez *maddi zenginliğin üretim biçimi* kavramını sokan isimler olmuştur. İlkel komünal, köleci, feodal ve kapitalist üretim gibi farklı üretim biçimleri, toplumun ortaya çıkmasından bu yana var olmuş ve birbirini takip etmiştir.

Maddi zenginliğin üretim biçimi, iki bileşeninin birliği şeklinde var olur: üretim güçleri ve üretim ilişkileri.

Üretim güçlerinin öğeleri üretim araçları, ilk olarak ve en başta *emek araçları* ve *insanlar*, maddesel zenginliğin yaratıcılarıdır. İnsan, emek araçlarını sürekli iyileştirerek ve geliştirerek, üretim deneyimini zenginleştirerek ve üretim verimliliğini arttırarak emeğin yaratıcı bir öğesi ve etkin öznesi haline gelir.

Üretim güçleri, insanın doğayla olan ilişkisini yansıtır. Eski zamanların ilkel taş aletlerinden modern ve özgün makinelere kadar bu güçlerin gelişmişlik düzeyi, insanın doğaya hâkim olma derecesini gösterir. Üretim güçlerinin gelişimi yalnızca emek araçlarının değil, aynı zamanda kişiliğin de (yeteneklerinin, çalışma becerisinin ve profesyonel uzmanlığının) iyileşmesidir.

Üretim güçlerinin yapısını incelerken, *toplumun maddi ve teknik altyapısını* ve toplumsal bir görüngü olarak teknolojiyi de göz önünde bulundurmak gerekir. (Bkz. K. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (Önsöz); *Kapital* (Cilt I, Bölüm VII); Lenin'in Yetişkin Eğitimi Üzerine Birinci Rusya Kongresi'ndeki konuşması, 6-19 Mayıs, 1919.)

Üretim biçiminin bir diğer öğesi olan *üretim ilişkileri*, üretim, dağıtım ve değiş tokuş esnasında insanlar arasında şekillenen ilişkilerdir. Üretim ilişkileri, aynı zamanda üretim araçlarının mülkiyeti ilişkilerini, üretim sırasında sınıflar ve toplumsal gruplar arasında kurulan ilişkileri ve maddi zenginliğin dağıtılma biçimini ve yöntemlerini de kapsar.

Üretim ilişkilerinin temel öğesi, üretim ilişkilerinin değişik türlerini ve biçimlerini belirleyen *mülkiyet biçimi*dir.

Üretim güçlerinin ve üretim ilişkilerinin gelişmesinin diyalektiği. Üretim güçleri ve üretim ilişkileri, yalnızca soyut bir şekilde birbirinden ayrı olarak görülebilir. Pratikte, ikisi de tek bir üretim biçiminin birbirine ayrılamaz şekilde bağlanmış yönleri olarak var olur. Bu ikisinin özünde bulunan diyalektik bağ, *üretim ilişkilerinin doğaya ve üretim güçlerinin gelişmişlik düzeyine karşılık gelmesi yasasında* ifade bulur. Bu yasa, Marx tarafından *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünde ifade edilmiştir.

Üretim güçlerinin ve üretim ilişkilerinin diyalektiğini göz önünde bulundururken şu noktalara dikkat etmek gerekir:

a) Üretim güçleri ve üretim ilişkileri, üretim biçiminin bir nevi içeriği ve biçimi olarak hareket eder. Üretim güçleri, kendi sosyoekonomik biçimi yani üretim ilişkileri dışında işleyemez ya da gelişemez. Üretim ilişkileri ise, üretimin örgütlenme ve işleyiş biçiminden başka bir şey değildir.

b) Üretim güçleri, üretim ilişkilerinin değişmesinde belirleyici rolü olan, daha esnek ve devrimci öğedir.

c) Üretim ilişkileri ise görece bağımsız ve etkindir. Üretim güçlerinin gelişmesi için büyük ya da küçük fırsatlar sunarak, ya üretimin gelişimini teşvik eder ya da üretim güçlerinin gelişimine ayak bağı olur.

d) Üretim güçlerinin ve üretim ilişkilerinin karşılıklı etkileşimi, doğası gereği çelişkilidir. Üretim güçlerinin sürekli gelişimi, belirli aralıklarla ve zorunlu olarak bu güçler ve diğer üretim ilişkilerine ait öğeler arasında bir fark yaratır. Eski üretim biçimleri, yalnızca toplumsal bir devrimin yardımıyla yenileriyle değişir, bu da tarihsel gelişim için olasılıklar doğurur.

Modern bilimsel ve teknolojik devrim. Yirminci yüzyılın ortasında başlayan *bilimsel ve teknolojik devrim*, bilimsel devrimin sonuçları aracılığıyla, teknolojide ve teknolojik süreçlerde yaşanan radikal bir dönüm noktasıdır. Bilimin toplumsal işlevinde somut bir değişim, doğrudan üretici bir güce dönüşmesi bu devrimin ayrılmaz bir parçasıdır.

Bilimsel ve teknolojik devrimin içeriğini, yani otomasyon, bilgisayar teknolojisinin gelişimi, uzaya ilk kez çıkılması, atom ve diğer gelecek vaat eden enerji türlerinin kullanılması gibi temel karakteristik sürecini incelemek, otomasyon ve bilgisayar destekli yönetimin insanın üretim

sürecindeki yerini kökten bir biçimde değiştirdiğine dikkat çekmek gerekir. Hâlen asli üretim gücü olan insan, üretimin dolaysız öznesi olmaktan, öncelikli olarak teknolojik sürecin düzenleyicisi olma konumuna geçmektedir.

Bilimsel ve teknolojik devrim, doğası gereği dünya çapındadır, ancak karşıt sosyoekonomik sistemlerin şartları dâhilinde nitelik olarak farklı özellikler edinir. Kapitalizmde üretim güçlerinin gelişimini hızlandırırken, aynı zamanda kapitalizmin kökü derinlerde olan çelişkilerini de şiddetlendirir, kapitalist sistemin toplumsal devrime doğru olan hareketini hızlandırır.

Sosyalizmde bilimsel ve teknolojik devrim, sosyalizmin getirilerini maddileştirmede yeni fırsatlar yaratarak, komünizmi kurma işinin getirdiği yeni görevlerin üstesinden gelmek için güçlü bir araçtır.

Modern tarihsel süreçte devrim yapan bir etken olarak bilimsel ve teknolojik devrim, en nihayetinde sosyalizmin konumunu güçlendirir ve dünya çapındaki zaferi için koşullar yaratır.

Toplumsal gelişimde maddi yararların üretim biçiminin belirleyici rolüne dair temel sosyolojik yasa. Bu yasanın özü, "geçinmek için doğrudan gerekli maddi araçların üretimi ve dolayısıyla belli bir çağda ya da belli insanlarca elde edilen ekonomik gelişimin derecesi, devlet kurumlarının, yasal kavramların, sanatın ve hatta din üzerine fikirlerin temelini oluşturur. Söz konusu kurumlar, kavramlar ve fikirler insanların ortaya çıkardığı şeylerdir ki insanlar bu kurum, kavram ve fikirler ışığında incelenmelidir, şimdiye kadar olduğu gibi tersi yönde değil." (Friedrich Engels, "Karl Marx'ın Mezarı Başında

Konuşma", K. Marx ve F. Engels, *SW* içinde, Cilt 3, s. 1612.) (Ayrıca bkz. K. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Önsöz; F. Engels, *Anti-Dühring*, Bölüm III, Kısım II.)

Bu yasanın keşfi, tarihsel gelişimin tüm aşamalarında, toplumun değişik görüngülerin mekanik bir yığını değil, bütüncül ve örgütlü bir sistem oluşturduğunu kanıtlamayı mümkün kılmıştır. Sosyoekonomik oluşumun maddesel temelini oluşturan maddi yararların üretim biçimi, bütünleştirici bir öğe olarak hareket eder.

Temel sosyolojik yasadan, toplumdaki önemli değişikliklerin, ilk ve en önemli olarak maddi üretiminde ortaya çıktığı ve daha sonra toplumsal, politik ve kültürel yaşama yansıdığı sonucu çıkar. Toplumsal tarih, her şeyden önce, maddi yararın üretim biçimleri dizisinin tarihidir.

Marksist toplum öğretisi monistir* (Yunanca *monos*: bir, tek), çünkü onu oluşturan süreçlerin çeşitliliğine ve heterojenliğine rağmen, tarihsel gelişimin tek bir maddesel kökeni olduğunu ifade eder. Marksizm toplumu yorumlarken yalnızca idealizmin tüm biçimlerine (idealist monizm) karşı çıkmakla kalmaz, aynı zamanda on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında burjuva sosyolojisinde yaygınlık kazanan, "etkenler kuramı"na da karşı çıkar. Etkenler kuramı, toplumsal gelişimin tek bir kökeni olduğunu reddederek, birbirine "eşit" faktörlerin (coğrafi çevre, ekonomi, ahlak, teknoloji, kültür vs.) mekanik etkileşimini tanır. Bu kuramın savunulamaz olduğu, Engels'in W. Borgius'a yazdığı 25 Ocak 1894 tarihli mektubuyla (bkz. K. Marx ve F. Engels, *SW*, Cilt 3, s. 502-504) bilimsel bir

* *Monizm, tekçilik:* Tüm varlıkların en nihayetinde tek bir kategoriye sevk edilebileceğini iddia eden felsefi teori.

bakış açısıyla kanıtlanmıştır. Marksizmin, tarihsel süreç içinde üretim biçiminin oynadığı belirleyici rolü tanıması hiçbir şekilde, politika, ideoloji, kültür gibi başka bir toplumsal etkenin rolünün ve öneminin reddedildiği ya da küçük görüldüğü anlamına gelmez.

Toplumsal tarihte maddi yararın üretim biçiminin belirleyici rolü yasası, pratik etkinlik için büyük öneme sahiptir. Marksist partiler, programlarını işletmek, politikalarını biçimlendirmek ve somut bir karara varmak için bu yasanın rehberliğinden faydalanır.

13. TARİHSEL GELİŞİMİN AŞAMALARI OLARAK SOSYOEKONOMİK OLUŞUMLAR

Sosyoekonomik oluşum kavramı ilk kez Marx ve Engels tarafından ortaya atılmış ve Lenin'in Marksist-Leninist partilere dair çalışmaları ve belgeleriyle gelişmiştir. Bu kavram, materyalist tarih anlayışının temel kavramlarındandır.

Sosyoekonomik oluşum kavramı. *Sosyoekonomik bir oluşum*, toplumun gelişiminde belirli bir aşamayı oluşturur. Bilinen beş oluşum mevcuttur: ilkel komünal, köleci, feodal, kapitalist ve komünist.

Marx öncesinde, sosyologların tarihi belli periyodlara bölmek konusunda herhangi bir bilimsel kriteri yoktu. Tarihsel materyalizm, toplumsal yapılanmada önemli yeri olan ve üretim güçlerinin ulaştığı seviye tarafından belirlenen üretim biçimini kriter olarak alır. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 1, s. 139-140.)

Sosyoekonomik oluşum kategorisi, *tarihsel çağ* kavramıyla yakından alakalıdır. Bu kategoriyi, bir oluşumdan diğerine dönüşüm ya da bir oluşum içindeki belli bir aşama olarak görebiliriz. Örneğin, kapitalist oluşum, serbest rekabet ve tekelci kapitalizm (emperyalizm) çağlarını yaşamıştır. Modern çağın dönüm noktası, insanlığın kapitalizmden sosyalizme ve komünizme geçişidir. Lenin'e göre, bir çağı tanımlamak için hangi sınıfın merkezde olduğunu, gelişimin ana içeriğini ve ana eğilimini belirlemek ve bu tarihsel durumun temel özelliklerini bilmek gerekir. Oluşum, toplumsal tarihin bir aşamasıdır; çağ ise farklı oluşumların aynı anda var olabileceği, tarihteki herhangi bir dönemdir.

Sosyoekonomik oluşum kavramı, *yaşam biçimi* kavramıyla yakından ilişkilidir. Yaşam biçimi, herhangi bir sosyoekonomik oluşum içindeki bireylerin, toplumsal grupların, sınıfların ya da tüm toplumun yaşam biçimlerinin tamamıdır. Yaşam biçimi, büyük oranda mevcut üretim ilişkileri biçimiyle belirlenir. Örneğin, kapitalist oluşum, burjuva yaşam biçimi tarafından, sosyalizm ise sosyalist yaşam biçimi tarafından nitelenir. Sosyalist yaşam biçiminin temel özellikleri, kolektivizm (ortaklaşacılık), tüm halkların ve ulusların birliği ve kardeşliğidir. Karşıt sınıfların yaşam biçimlerinin, birbirine zıt sınıf oluşumlarında niteliksel olarak farklı olduğunu unutmamak gerekir.

Sosyoekonomik oluşumun yapısı. Her oluşum, kendi üretim ilişkileri biçimi tarafından nitelenir, bu da toplumun politik, hukuki, sanatsal, ahlaki, dinî fikirleri ve bunlara tekabül eden kurumların oluşturduğu *üstyapısının* altında yatan *altyapısını* oluşturur. Ayrıca, üstyapı çeşitli ideolojik ilişkileri de içinde barındırır.

Üretim ilişkilerinin özel rolü, *altyapının üstyapıyı belirlediği* gerçeğini açıklar. Politik, hukuki, ahlaki, sanatsal ve diğer fikirler ve bu fikirlere tekabül eden kurumlar, var olan ekonomik ilişkilerce belirlenir.

Yine de üstyapı görece bağımsızdır ve altyapıyı etkin bir şekilde etkiler. Bu durum, sanatsal ve felsefi görüşler örneğinde olduğu gibi, üstyapının gelişiminde devamlılığın önemli rol oynadığı gerçeğinde ifade bulur. Diyalektik yadsıma, devamlılığı ve eskinin olumlu yönlerinin yeni tarafından korunmasını varsayar. Üstyapının değişik öğeleri, altyapıyla değişik şekillerde bağlantılıdır. Altyapıya en yakın olanlar, politik ve hukuki fikirlerdir. Felsefe, sanat ve din gibi üstyapının diğer öğeleri, büyük ölçüde politik ideoloji tarafından etkilenir. Son, fakat aynı derecede önemli olarak, üstyapı altyapıyı etkin bir şekilde etkiler, zaten üstyapının başlıca toplumsal amacı da budur.

Oluşumların gelişiminin devamlılığı. Oluşumların neden birbirini izlediği, Marx tarafından *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da (Önsöz), Engels tarafından *Anti-Dühring*'de (Bölüm II, Kısım II) ve Lenin tarafından *"Halkın Dostları" Kimlerdir? ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?*'da ve *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*'nda açıklanmıştır. Oluşumlar birbirinin yerini alır, çünkü üretim güçleri gelişir ve niceliksel olarak ulaştıkları yeni seviye, başka bir tür üretim ilişkisini gerekli kılar. Üretim ilişkilerinin üretim güçlerinin doğasına ve gelişim düzeyine karşılık gelmesi yasasını keşfederek Marx, *oluşumların birbirini takip etmesi için ekonomik sebepleri* açıklamıştır. Bu sebepler, üretim biçiminin toplumsal yaşamda oynadığı belirleyici rolü ortaya koyar.

Zıtlıklar barındıran tüm geçmiş oluşumların kökenleri, bir önceki oluşumdadır. Örneğin kapitalizmin kökeni, feodalizmdir. Komünist oluşumun özelliği ise, üretim araçlarının kamu mülkiyetinde olması nedeniyle, kökenini kapitalizmden almıyor oluşudur. Kapitalizm, sosyalizmin maddi ve teknik temeli için çok az önkoşul üretir. Bunların başlıcaları geniş ölçekli sanayi ve kapital tarafından toplumsallaştırılan üretimdir.

Oluşumların birbirini takip edişini incelerken, tarihin şimdiye kadar "saf" bir oluşum üretmediğini, tüm oluşumların bir kısmı önceki oluşumdan miras kalan, bir kısmı ise yeninin esasları olan farklı sosyoekonomik yapılar barındırdığını unutmamak gerekir. Lenin bu konuda şunu söylemiştir: "'Saf' görüngüler diye bir şey yoktur. Ne doğada ne de toplumda, olamaz da. ... Dünyada 'saf' kapitalizm yoktur, olamaz da; bizim elimizdeki feodalizmin, zenginlik ve varlık tutkusunun ya da başka bir şeyin *karışımı*dır." (V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 21, s. 236.)

Oluşumların genel ve özel yasalarını birbirinden ayırt etmek gerekir. Tarihsel gelişimin bazı aşamalarının arasındaki niteliksel farklılıklar için tüm bu aşamaların ortak yasaları bulunur. Bu yasalar, toplumsal yaşamın birlikteliğinden ve bütüncüllüğünden ve onun niteliksel olarak değişik aşamalarının devamlılığından sorumludur. Bu yasalar arasında, toplumsal varlığın önceliği ve toplumsal bilincin ikincil doğası ve ayrıca toplumsal yaşamda üretim biçiminin belirleyici rolü bulunur. Aynı zamanda, yalnızca tek bir oluşuma ait yasalar da bulunur. Örneğin, sınıf mücadelesi yasaları, yalnızca ekonomik kökeni üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı oluşumlar için geçerlidir.

Marksizm-Leninizmin kurucuları tarafından geniş bir biçimde ele alınan komünist oluşum sorununa özel bir vurgu yapmak gerekir. (Bkz. K. Marx ve F. Engels, *Komünist Manifesto*; K. Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*; F. Engels, *Anti-Dühring*, Bölüm III; V. İ. Lenin, *Devlet ve Devrim*, Bölüm V.)

Sosyalizm ve komünizm, komünist oluşumun iki aşamasıdır. Komünist topluma giden yol, yalnızca daha önceden kurulmuş olan sosyalist toplumun her yönden mükemmelleştirilmesinde yatar.

Marksist-Leninist oluşum öğretisinin yöntembilimsel önemi. Lenin'in, Marx'ın toplumu bireylerden oluşan, tesadüf eseri var olan ve değişen mekanik bir birliktelik olarak yorumlayan anlayışa son verdiğine dair değerlendirmesinden yola çıkmak önemlidir. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 1, s. 142, 410.)

Sosyoekonomik oluşum kavramı, tarihsel sürecin tüm çeşitliliği içinde birliğini ileri sürer. Tarihsel birlik, büyük ölçüde üretim güçlerinin mantığıyla belirlenir. Üretim güçlerinin niteliksel olarak farklı aşamaları, diyalektik olarak birbiriyle ilişkilidir. Bu, aynı zamanda bilimin, kültürün, sanatın ve diğer toplumsal görüngülerin devamlılığında da ortaya konmaktadır. Tarihsel sürecin çokbiçimliliği, diğer tüm toplumsal bağları belirleyen üretim ilişkilerinin birbirini takip etmesiyle büyük oranda bağlantılıdır. Bu, tarihsel sürecin birliğinin ve çokbiçimliliğinin diyalektiğinin tezahürüdür.

Marksist-Leninist sosyoekonomik oluşum öğretisi, toplumsal gelişimin birbirini izleyen aşamalarını karşı-

laştırmayı ve ilerici doğasını belirlemeyi mümkün kılmıştır. Sosyoekonomik oluşumlar, tarihsel ilerlemenin adımları olarak hareket eder.

14. TOPLUMSAL YAPI, SINIFLAR VE SINIF İLİŞKİLERİ

Bu konu, toplumsal ilişkilerin yapısının en önemli yönüne odaklanmaktadır. Sınıfları ve sınıflar arasındaki ilişkileri incelemeden toplumsal gelişimin itici güçlerini ortaya çıkartmak imkânsızdır.

Toplumsal yapı kavramı. Sınıflar ve sınıf ilişkileri. *Toplumsal yapı*, tarihin seyri boyunca oluşan sabit insan topluluklarının (sınıflar, milletler, halklar, ticaret ortaklıkları vs.) toplamı ile onların düzenli bağlantılarının ve ilişkilerinin sistemidir.

Toplumsal yapı, maddi imtiyazın üretim biçimi tarafından belirlenir. Her sosyoekonomik oluşumun kendi toplumsal yapısı vardır. Bu tez, kapitalist ve sosyalist toplumsal yapı arasındaki niteliksel farkı anlamak için büyük önem taşır. Bu tez, aynı zamanda "tekil sanayi toplumu" kuramı ve "yakınsama kuramı" türünde burjuva çarpıtmalarının ifşası için de önemlidir.

İçerisinde zıtlık barındıran oluşumlarda, *sınıflar* ve *sınıflar arasındaki ilişkiler* toplumsal yapının önemli bir öğesini oluşturur. En kökten toplumsal farklılıkları oluşturdukları için toplumsal yaşamın tüm diğer alanlarına nüfuz ederler.

Sınıfların ekonomik, toplumsal, psikolojik vb. özellikleri vardır. Ekonomik özelliği, bu özellikler arasında başlıcasıdır ve tarihsel olarak belirlenen bir toplumsal üretim sisteminde belirli bir sınıfın tuttuğu yeri, üretim araçlarıyla ilişkilerini, toplumsal emek örgütlenmesinde oynadığı rolü ve kamu servetinden nasıl ve ne kadar pay alındığını içerir. Sınıfları oluşturan temel özellik, insanlarla üretim araçlarının mülkiyeti arasındaki birbirinden farklı ilişkilerdir. (V. İ. Lenin, *Büyük Başlangıç*.)

Lenin'in sınıf tanımı, önemli devrimci sonuçlara ulaşır. Sınıflar her şeyden önce üretim araçlarının mülkiyetiyle olan birbirinden farklı bağlantıları çerçevesinde ayrılıyorsa, o halde sınıfları kaldırmak için özel mülkiyeti kaldırmak ve tüm insanları üretim araçlarıyla eşit ilişki içerisine sokmak gerekir. Bu nedenle, üretim araçlarının sosyalist kamu mülkiyeti, sosyalizmin ekonomik kökenidir.

Sınıfların kökeni, Engels tarafından *Anti-Dühring*'de ve *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde incelenmiştir. Engels, sınıfların ortaya çıkışının maddi üretiminin gelişimine, yani tamamen ekonomik etkenlere bağlı olduğunu gösterdikten sonra, materyalist tarih anlayışından hareketle sınıf oluşumu sürecini incelemiştir.

Sınıflar, ilkel komünal sistemin dağılması sırasında ortaya çıkmıştır. Eğitimini bu konu üzerine yapanların, farklı sosyoekonomik oluşumlardaki sınıf yapılarının ve sınıf ilişkilerinin özelliklerini bilmeleri gerekir; başka bir deyişle, ana ve ikincil sınıfları, toplumsal grupları, mevkileri, kastları ayırt edebilmelidirler ve aynı zamanda sınıfların kendi içindeki kimi toplumsal heterojenlikleri de gözlemleyebilmelidirler.

Sınıfların ortaya çıkması, toplumsal sınıf ilişkilerinin doğmasına neden olmuştur. Bu ilişkiler arasında ekonomik, politik ve ideolojik ilişkileri sıralayabiliriz. Doğaları gereği sınıflar arasındaki ilişkiler işbirliği, ortaklık ya da sınıf mücadelesi ilişkileri olabilir.

Sınıf mücadelesi, içerisinde zıtlık barındıran oluşumların tarihsel gelişiminin itici gücüdür. Sınıf mücadelesinin sebeplerini ve kaynaklarını bilimsel olarak ilk kez açıklayan, toplumsal gelişimin belli aşamalarında sınıf mücadelesinin doğal ve kaçınılmaz olduğunu ilk kez kanıtlayan, Marksizm olmuştur.

Sınıf mücadelesinin temel sebeplerini anlamak bakımından, *çıkar kategorisi*nin büyük önemi vardır. Çıkar kategorisi, nesnel yasaların işleyiş mekanizmasına ve insanların tarihsel etkinliğini teşvik eden etkenlere ışık tutar. Tüm çıkarlar arasında *sınıf çıkarları*, sınıflı toplumda en önemli rolü oynar. Bu çıkarlar temel ya da ikincil, eskiden beri süregelen ya da geçici, nihai ya da acil, ekonomik ya da politik olabilir.

Varlıklı sınıfların ve yoksulların birbiriyle uzlaşmaz temel çıkarları, bu iki sınıf arasındaki mücadelenin kaynağıdır. Bir sınıf kendi çıkarlarının farkına vardığında, tarihsel etkinliği için bir amaç edinir ve "kendinde sınıf"tan "kendisi için sınıf"a dönüşür.

Sınıf çıkarları *partiler* tarafından desteklenir. Marksist, komünist partiler ve işçi partileri, işçi sınıfının ve son tahlilde tüm emekçilerin hayati çıkarlarını savunur. Proletaryanın sınıf mücadelesinde partinin oynadığı rolü anlamak için, K. Marx ve F. Engels'in *Komü-*

nist Manifesto'sunun ve V. İ. Lenin'in *Ne Yapmalı?*'sının okunmasını öneriyoruz.

Marksizm, sınıf mücadelesinin, zıtlıklar barındıran sosyoekonomik oluşumların toplumsal gelişimlerinde itici güç olduğunu bilimsel bir şekilde kanıtlamıştır. Marksizme göre sınıf mücadelesi, toplumsal gelişimin beklemekte olan görevlerini gerçekleştirmenin tek yoludur. Toplumsal devrim, sınıf mücadelesinin zirve noktasıdır. Toplumsal devrim aracılığıyla zamanı geçmiş sosyoekonomik oluşum, yerini yeni ve ilerici bir oluşuma bırakır.

Proletaryanın burjuvaziye karşı verdiği sınıf mücadelesinin temel biçimlerini (ekonomik, politik ve ideolojik) incelerken, bunların kendi arasındaki ilişkisini görmek ve politik mücadelenin birincil önemine dikkat çekmek gerekir, zira bu süreç, proletaryanın politik gücün başına geçmesi ve proletarya diktatörlüğünü kurmasıyla sonuçlanır. (Bkz. K. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (Önsöz); K. Marx ve F. Engels, *Komünist Manifesto*; V. İ. Lenin, *Karl Marx*; *Sınıf Mücadelesinin Liberal ve Marksist Kavrayışları*.)

Sınıfsız komünist bir toplum inşa etme umudu. Sınıflar ve sınıf ilişkileri, tarihsel olarak geçici toplumsal görüngülerdir. Tam bir toplumsal homojenlik ve tüm sınıf ayrımlarının ortadan kaldırılması, ancak sonunda komünizmin inşasıyla sağlanabilir.

Yine de gelişmiş sosyalizm aşamasında, var olan sosyalist toplumu mükemmelleştirirken, sınıfsız topluma doğru somut bir adım, birbirine yakın sınıfların ve toplumsal grupların yan yana getirilmesi ve aralarındaki temel farkların ortadan kaldırılmasıyla atılabilir. Bu süreç, sosyalizmin maddi ve teknik temelini oluşturmaya, tüm

toplumsal ilişkiler sisteminin mükemmelleştirilmesine ve bilimsel ve teknolojik devrimin tamamıyla gelişimine odaklanır. Sınıflar arasındaki farklar kendiliğinden ortadan kalkmaz. Bu süreç, iktidardaki komünist parti tarafından yönetilir ve örgütlenir.

Marksist-Leninist sınıf ve sınıf ilişkileri öğretisi, yöntembilimsel olarak büyük önem taşır. Bu kuram, *sınıflı toplumda toplumsal görüngülerin sınıf konumları açısından incelenmesi ihtiyacını* harekete geçirir. Sınıflı toplumda herhangi bir toplumsal görüngüyü anlamak ve doğru değerlendirmek için onun sınıfsal içeriğini, arkasındaki sınıf çıkarlarını (muhtemelen kimin kazanacağını) ve söz konusu görüngünün sınıf mücadelesindeki yerini, söz konusu görüngünün gelişimi sürecinde sınıfsal ittifaklarda ne gibi değişikliklere neden olabileceğini ortaya çıkartmak gerekir. Toplumsal görüngüyü anlamada ve değerlendirmede sınıfsal yaklaşım, hiçbir zaman bilimsel nesnellikle çelişkiye düşmez, hatta tersine, sınıfsal yaklaşım bilimsel nesnellik için vazgeçilmez bir önkoşuldur.

Marksistler için toplumsal yaşamın tüm etkenlerine ve görüngülerine sınıfsal yaklaşım, bunlara işçi sınıfının konumundan bakmak anlamına gelir.

15. İNSAN TOPLULUKLARININ TARİHSEL BİÇİMLERİ

Her sosyoekonomik oluşum, insan topluluklarının herhangi bir tarihsel biçimiyle nitelenir. İnsan toplulukları, toplumsal ilişkilerin somut bir sistemini ve tarihsel toplumsal değişimin bir biçimini cisimleştirir.

İnsan topluluklarının tarihsel biçimleri kavramı, iç ilişkileri ilk ve en önemli olarak varoluşlarının nesnel koşulları ve gelişimiyle belirlenen, tarihsel olarak oluşturulmuş istikrarlı insan topluluklarını ifade eder. İnsanlar, bu gruplara öncelikli olarak maddi yaşamlarının az ya da çok birbirine benzeyen koşulları tarafından getirilir. Bu maddi yaşam, doğal çevreyi, sonuç olarak ortaya çıkan toplumsal bağlantıların, sözlü iletişimin, aile ve kültür biçimlerinin birbirine benzerliğini içerir. Toplulukların bu biçimleri, klan, kabile, milliyet, ulus ve içinde yaşadığımız dönemde yükselmekte olan enternasyonalist sosyalist topluluklardır. Topluluğun tarihsel biçimleri, nesnel ve bilinçten bağımsız şekilde var olan ve kimi birbirine benzeyen yaşam biçimlerinin nitelediği insan gruplarıdır.

Maddi nesnelerin üretim biçimi, toplumun doğasını bütüncül bir toplumsal organizma olarak belirleyerek, topluluğun tarihsel biçimlerini de büyük oranda etkiler. Üretim biçimlerinin gelişmişlik seviyesi, insanlar arasında karşılık gelen ekonomik bağlantıların biçimini ve belli bir maddi yaşam biçimini belirler. Temelinde, tarihsel olarak elverişli kimi iletişim ve kültür biçimleri oluşmaya başlar, başka bir deyişle, herhangi bir tarihsel topluluk ortaya çıkar. (Bkz. F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Bölüm III-V; V. İ. Lenin, *"Halkın Dostları" Kimlerdir? ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?*.) Sınıflı toplum sistemlerinde tarihsel topluluklar toplumsal olarak homojen değildir; topluluklarının gelişiminin doğasını ve düzenini belirleyen farklı sınıfları da içerir.

Toplulukların ortaya çıkışında ve gelişiminde maddi nesnelerin üretim biçiminin birincil öneminin altını çizen

tarihsel materyalizm, süreç boyunca diğer görüngülerin etkisini de hesaba katar. Bu görüngüler arasında, dil iletişimi, kültürün ortak öğeleri ve ortaya çıkan grup bilinci vardır.

Topluluğun kapitalizm öncesi biçimleri. İnsan topluluğunun en eski biçimleri, klan ve kabiledir. *Klan*, insanın evrimiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Birkaç klanın birleşmesiyle olan *kabile* ise daha sonra ortaya çıkmıştır. Yaşamın klan-kabile tarzı yaşam örgütlenmesinin maddi temeli, emek araçlarının, barınakların ve tüketim malzemelerinin ortak mülkiyetine dayalı ilkel bir üretim biçimidir. Üretim güçlerinin gelişmişlik seviyesinin çok düşük olması nedeniyle, kabileler arasındaki toplumsal bağlar gelişmemiştir. Bugün, tarihsel sürecin eşitsizliğinin bir sonucu olarak, klan-kabile sisteminin kalıntıları hâlen kimi ülkelerde varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

İnsan topluluğunun klan-kabile biçimi, *milliyet*le yer değiştirmiştir. Milliyetler, klan ya da kabileye göre çok daha büyük insan topluluklarıdır ve kapitalizm öncesi sınıf biçimlerinin en önemli niteliğidir. Milliyetin temel özellikleri şunlardır: üyeleri arasındaki az gelişmiş ekonomik bağlar, klan bağlarından ortak toprak temelinde insan topluluğuna geçiş, önemsizleşen ya da tamamen ortadan kalkan akrabalık bağları, ortak bir dil, eski dinî inançların defedilerek yerine toplumun sınıflara ayrılmasını kabul ettiren ve güçlendiren yeni dünya dinlerinin geçmesi, kendiliğinden ortaya çıkan budunsal özbilinç (insanların bir milliyete ve ayrıca kimi geleneklere ait olduğunu anlaması). Dünyanın çeşitli bölgelerinde, milliyetler farklı tarihsel dönemlerde oluşmuştur. Tarihsel bir topluluk olan milliyet, bugün pek çok ülkede bulunmaktadır.

Kapitalizm ve sosyalizm altında uluslar ve ulusal ilişkiler. Milliyete kıyasla *ulus*, insan toplumunun daha gelişmiş bir tarihsel biçimidir. Ulus, nesnel ve öznel faktörlerin, (coğrafi çevre, ortak köken ve uzun zamandır birlikte yaşamanın etkisiyle birbirine bağlanan), sosyoekonomik ve etnik özelliklerin birliğine dayanan karmaşık bir toplumsal organizmadır. Ulus için toplumsal yön büyük önem taşırken, etnik yön daha az önemlidir. Burjuva ideologlarının karakteristik yöntemi, ulusları tanımlarken, etnik yönü toplumsal yöne zarar verecek düzeyde fazla vurgulamalarıdır.

Uluslar, toplumsal gelişimin burjuva çağında, doğal bir şekilde, önlenemez bir ürün ve engellenemez bir biçim olarak ortaya çıkmıştır. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW,* Cilt 21, s. 72.) Sosyoekonomik sistem değiştikçe, ulus da özünü değiştirir ve komünizmle birlikte ortadan kalkmaya mahkûm olur.

Ulusların biçimlenmesinde ve gelişmesinde ekonomik faktörler belirleyici rol oynar. Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*'da kapitalist üretim biçiminin, üretim araçlarının, mülkiyetin ve nüfusun dağınık durumunu ortadan kaldırdığına işaret etmiştir. Kapitalist üretim biçimi, nüfusu bir araya toplamış, üretim araçlarını merkezileştirmiş ve mülkiyeti birkaç elde yoğunlaştırmıştır. (Bkz. K. Marx ve F. Engels, *CW,* Cilt 6, s. 488.)

Toplumun politik örgütlenmesi, ulusların ortaya çıkışı ve gelişiminde çok önemli bir faktördür.

Bir insan topluluğu olarak ulus, sınıflardan ayrılamaz. Bunu bilen Lenin, bir ulus içinde iki ulusun yer aldığını yazmıştır. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW,* Cilt 20, s. 32.) Pek çok

burjuva kuramı, ulus yapısı içindeki sınıfsal özelliği görmezden gelir.

Ulusların gelişimi, kültürün, ulusal bilincin ve ulusal sosyo-psikolojinin kendine has özelliklerinden fazlasıyla etkilenmiştir. Tüm bu özellikler, insanların ulusal topluluğunun önemli yönleridir.

Sonuç olarak *ulus*, ortak ekonomik yaşam temelinde oluşturulan istikrarlı bir tarihsel insan topluluğudur. Bu temel, ortak toprak, dil, kültürel özellikler, bilinç ve psikolojik yapı ile tamamlanır.

Ulusların sınıflı doğası ve somut tarihsel karakteri, *bugün* birbirine zıt sosyoekonomik temelleri, sınıfsal yapıları, politik sistemleri ve kültürel yapıları olan *iki tür ulus*un *-kapitalist ve sosyalist-* varoluşuyla en güçlü şekilde kendisini gösterir.

Ulusal ilişkiler, ulusun sınıflı doğasını ortaya çıkartır. Burjuvazinin hâkimiyetindeki *kapitalist uluslar,* hâkimiyetin ve bağımlılığın zıt ilişkileri tarafından nitelenmektedir. Emperyalizm şartlarındaki ayırıcı özelliği, giderek artan ulusal düşmanlık, ırkçılık ve kimi ulusların ve milliyetlerin diğerleri tarafından boyunduruk altına alınmasıdır. Bu ilişkiler, burjuva ulusçuluğu ideolojisini oluşturur. Kapitalist tarzdaki ulusal ilişkilerinin özü, *ulusal soru*nda kendisini ifade eder. Bu sorun, ulusal benlik, ulusal boyunduruğun ve eşitsizliğin sonlandırılması ve özgür ulusal gelişim sorunudur. Ulusal sorun, kapitalizm altında bir ulusun ortaya çıkmasıyla meydana gelir. Bu sorun yalnızca, uluslar arasındaki ve içindeki düşmanca ilişkileri sonlandıran ve sosyalist enternasyonalizm ilişkilerini kuran sosyalizm tarafından çözülebilir.

Sosyalist uluslar, ekonomik işbirliği ilişkileri temelinde ve ortak yaşamsal çıkarlara sahip olan ve sosyalist enternasyonalizm tarafından birleştirilen birbirine dost işçi sınıfları ve toplumsal gruplar arasındaki karşılıklı yardımlaşma biçiminde oluşur.

Lenin tarafından biçimlendirilen *kapitalizm altındaki ulusların gelişimine dair dünya yasası*, toplumsal gelişimin birbiriyle bağlantılı ve birbirine zıt iki eğiliminin birliğinden oluşur. Bunlardan ilki –ulusların ve ulusal ilişkilerin uyanışı ve biçimlenmesi, ulusal boyunduruğa karşı mücadele ve ulus devletlerin kurulması için mücadele– burjuva ulusçuluğunun ideolojisi tarafından temsil edilmektedir. İkincisi ise sermayenin, genel olarak ekonomik yaşamın, politikanın, kültürün, bilimin vs. uluslararası birliğinin kurulmasında kendisini gösterir. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 20, s. 27.) Bu eğilim, kapitalist biçimdeki toplumsal gelişimin uluslararasılaştırılması anlamına gelmektedir. Bu, daha güçlü kapitalist ulusların daha geridekiler ya da gelişmekte olanlar üzerindeki eğiliminin genişlemesiyle ilerler. Ancak gerçekte, uluslararasılaştırma "kapitalizmi sosyalizme dönüştürmede en büyük itici güçlerden biridir" (*age*, s. 28).

Günümüzde, daha önce bahsettiğimiz ulusal gelişimin tarihsel eğilimleri, ayrı ayrı değil, eşzamanlı olarak iş görür. Halkların ulusal kurtuluşu, emperyalizme ve yeni sömürgeciliğe karşı birlikte mücadele etmedikleri takdirde artık imkânsızdır.

Sosyalist toplum, ulusların ve ulusal ilişkilerin gelişimine dair kendi yasası tarafından nitelenir. Bu da, biçim ve içerik açısından niteliksel anlamda farklı iki eğilim

tarafından temsil edilir: 1) ulusların ve milliyetlerin yeniden doğması ve ulus devletlerin, yeni ekonomilerin, ulusal kültürlerin ve içerik bakımından sosyalist olan toplumsal bilincin ortaya çıkması ve gelişimi yoluyla özgür bir şekilde gelişmesi; 2) ulusların ve milliyetlerin, sosyalist enternasyonalizm temelinde, uluslar arasında tam eşitliğe, daha güçlü dostluğa ve nihayetinde ulusal farklılıkların ortadan kalkmasına ve ulusların tek bir komünist insan topluluğuna dönüşmesine yol açan bir araya gelişleri.

16. TOPLUMUN SİYASAL SİSTEMİ

Bu konuda aşağıdaki temel problemler belirlenmelidir.

Toplumun siyasal sisteminin kavramı, yapısı ve gelişim yasaları. *Toplumun siyasal sistemi* kavramı, özel kurumları, örgütleri, birlikleri ve kuruluşları kapsar. Tüm bunlar, söz konusu toplumun sosyo-politik ilişkilerinin toplamını düzenler.

Toplumun siyasal sisteminin yapısı, devleti, siyasi partileri, toplumsal örgütleri, her tür birliği ve toplumu içerir. Daha önce bahsettiğimiz örgütlerin ve kurumların bazılarının belirgin bir politik doğası varken, diğerlerinde politik yön daha az fark edilebilirdir. İlk grupta tüm yönleriyle devlet, siyasi partiler, işçi sendikaları, köylü sendikaları, gençlik örgütlenmeleri vs. bulunur. Bunlar siyasal örgütlenme sisteminin bütününde merkezi bir rol oynar. Yaratıcı işçi örgütleri (sanatçılar, besteciler, yazarlar sendikası vs.), kültürel ve sportif topluluklar ve örgütler gibi diğer öğeler ise, açıkça politik olmasa da sınıflarının doğasını sürdürür.

Siyasal sistem, toplum sınıflara ayrıldığında ortaya çıkar. Sınıf ilişkilerinin doğasına bağlı olarak, zıtlık içerebilir (birbirine zıt öğeler barındıran oluşumlar gibi) ya da sosyalizmdeki gibi zıtlık içermeyebilir. Toplumun siyasal sistemi, üstyapının bir parçasını oluşturur ve bu nedenle, siyasal örgütlenmenin gelişimi, üstyapının gelişim yasaları tarafından belirlenir. Bununla beraber siyasal sistem, üstyapının diğer öğelerine kıyasla, altyapıdaki değişiklikleri daha çabuk yansıtır. Siyasal sistemdeki herhangi bir değişiklik, üstyapının diğer parçalarının işleyişini önemli ölçüde etkiler. Toplumun siyasal sistemi, sınıfların ve sınıf örgütlerinin etkinliği için kimi şartları yaratır.

Siyasal sistemin temel fonksiyonu, iktidardaki sınıfın hedeflerini ve menfaatlerini karşılamak amacıyla toplumun güçlerini ve kaynaklarını harekete geçirmektir. Bu amaçla, siyasal sistemin, devlet ile temsil edilen, kendi mekanizması, aygıtı ve baskıcı organı vardır. Bu nedenle *devlet*, toplumun siyasal sisteminin ana öğesidir.

Günümüz burjuva toplumunda siyasal sistemin karakteristik özellikleri. Karmaşık ve çelişkili bir yapıya sahip olan bugünün burjuva toplumu, iktidardaki sınıfların devlete ait (devlet aygıtı) ve devlete ait olmayan (siyasi partiler, birlikler ve dernekler, her tür topluluk) örgütlerini ve ayrıca boyunduruk altındaki sınıfların da örgütlerini ve kurumlarını içerir.

Bugünün burjuva devletinin özelliği, toplumsal temelinin giderek zayıflamasıdır, zira burjuva devleti, öncelikli olarak tekelci sermayeye hizmet eder. Burjuva devleti ayrıca, politik kurumların yozlaşmasının, burjuva

meşruiyetinin tahrip olmasının ve güçsüzleşmesinin eşlik ettiği her bakımdan gerici bir pozisyona kaymak, kapitalist üretim biçimini sürdürme isteği, kapitalizmin doğuştan gelen günahlarını yumuşatmak, bilimsel ve teknolojik devrimin başarılarını tekellerin menfaatlerine kullanmak, işçi sınıfının mücadelesini ortadan bastırmak, dünya sosyalist sistemini zayıflatmak ve dünyadaki devrimci süreci ve ulusal kurtuluş hareketini frenlemek özelliklerini taşır.

Emperyalizmin siyasal sistemini tanımlarken, burjuva demokrasisinin sınıflı doğasını ve sınırlarını göstermek ve onun krizinin özünü ortaya koymak önemlidir. Bu kriz, tekelci burjuvazinin demokrasiden giderek uzaklaşmasında, bunun yerine diktatörlüğe ve faşist yönetim yöntemlerine dönmesinde ve askerî-sanayi bloğunun devlet politikası üzerindeki rolünün gittikçe artmasında kendisini gösterir.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin devleti olarak proletarya diktatörlüğü. Proletarya diktatörlüğünün tarihsel kaçınılmazlığını kanıtlayan Lenin, devrilmiş karşıt sınıfın muhalefetinin bastırılmasının, işçi sınıfının, diğer emekçi halk kitleleriyle ve nüfusun proleter olmayan kesimiyle birliğinin sağlanmasının ve bu kesimi yönlendirmesinin ve insanları sosyalist bir devlet inşa etmek için örgütlemesinin zorunlu olduğuna işaret etmiştir. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 31, s. 185-186.)

Proletarya diktatörlüğünün en yüksek ilkesi, işçi sınıfının köylülükle birliğidir. İşçi sınıfı, bu birlikte rehber rolü üstlenir. Lenin bu konudan *Devlet ve Devrim, Büyük Başlangıç, Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky* isimli çalış-

malarında bahsetmiştir. Proletarya diktatörlüğü, ülkenin tarihsel gelişiminin kendine has özelliklerine, sınıf güçlerinin ittifaklarına ve bu sınıfların karşı karşıya gelişinin keskinliğine bağlı olarak değişik biçimlerde (Paris Komünü, Sovyetler, halk demokrasisi) var olabilir. Tüm bu değişik biçimlerin özü ise aynıdır: proletarya diktatörlüğü.

Proletarya diktatörlüğü, demokrasiyi dışlamak bir yana, tam tersine, onu gerektirir. Proletarya diktatörlüğü devleti, nitelik olarak yeni bir tür demokrasidir, emekçi halkın demokrasisidir. Proletarya diktatörlüğünün temeli, şiddet değil, yapılanmadır, daha yüksek bir toplumsal örgüt kurmaktır. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 27, s. 298-307; Cilt 29, s. 372-373 ve s. 419.) Bu, pratikte, proletarya diktatörlüğü devletinin ekonomik, örgütsel, kültürel ve eğitimsel işlevlerinde kendisini ifade eder. Sosyalist devlet, yeni toplumun gelişimiyle gelişir. Bu da bize, tüm halka ait sosyalist devletin ortaya çıkışının, proletarya diktatörlüğü devleti ile gerçekleşeceğini gösterir.

Sosyalist toplumun siyasal sistemi, birtakım kurumların basit bir toplamı değildir. Bu, ilk olarak, bir siyasal ilişkiler sistemidir; yani (devlet gücünün örgütlenmesine ve uygulanışına göre) sınıflar, toplumsal gruplar ve uluslar arasındaki toplumsal ilişkiler sistemidir. Bu ilişkiler, politik sistemin içeriğini oluşturan ve toplumun işlerini yürüten örgütlerin ve kurumların işleyişinin doğasında kendisini kesin olarak gösterir.

İktidardaki komünist parti, sosyalist toplumun siyasal sisteminin çekirdeğini oluşturur.

Sosyalist toplumun mükemmelleştirilmesi sürecinde, yani gelişmiş sosyalizm aşamasında, sosyalist toplumun

siyasal sistemi genellikle ulusal bir özelliğe sahiptir. Sosyalist devlet zamanla büyür ve işçilerin, köylülerin, aydınlar sınıfının, yani tüm ulusların ve milliyetlerin emekçi halklarının devleti haline gelir. İşçi sınıfının partisi olarak kalmaya devam eden komünist parti, tüm halkın öncüsü konumuna gelir. Geniş kitle örgütlenmeleri ve emekçi halkın gönüllü birlikleri önemli ölçüde gelişir, komünizmi inşa etme konusundaki rolleri ve etkinlikleri büyür ve çeşitlenir. İşçi sınıfı, tüm diğer toplumsal tabakalar ve emekçi halk grupları onun duruşunu ve ideolojisini benimserken, öncü toplumsal güç olmaya devam eder. Politik sistemin tüm etkinliği, tek bir liderliği yerel inisiyatif ve yaratıcı etkinliklerle olabilecek en yüksek düzeyde birleştiren demokratik merkeziyetçilik ilkesini takip ederek yürür.

17. TOPLUMSAL DEVRİM

Marksist-Leninist toplumsal devrim teorisi, toplumun yasalara dayalı gelişiminin ve bir sınıftan diğerine doğru yaşanan sosyoekonomik geçişin mutlaka toplumsal devrim aracılığıyla olacağını öne sürer ve tarihsel süreci de buna dayandırır.

Alt düzey bir sosyoekonomik oluşumdan üst düzeye geçişin yasası olarak toplumsal devrim. "Devrim derinlikli, zor ve karmaşık bir bilimdir..." (Lenin); sınıfsal, ulusal ve devletler arası çelişkilerin iç içe geçtiği bir bilimdir. Sınıfsal güçlerin ittifakları, bir devrim süresinde birden fazla kez değişir.

Toplumsal devrim, bir tür sosyoekonomik yapının daha üst bir sınıfla yer değiştirmesiyle sonuçlanan, toplumsal gelişimde niteliksel bir sıçramadır. Toplumsal devrim tüm sosyal sistemi kökten bir biçimde değiştirir; üretim biçimini, toplumsal yapıyı ve toplumun manevi yaşamını etkiler. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 33, 1973, s. 110.)

Daha dar bir anlamda bakarsak, "toplumsal devrim" kavramı, iktidarın gerici bir sınıftan ilerici bir sınıfa geçişidir. Bu görüngü genelde "*politik devrim*" olarak anılır. "*Toplumsal*" ve "*politik*" devrim kavramları, birbiriyle ilişkili, ancak özdeş olmayan kavramlardır. Toplumsal devrim tarafından yaratılan değişimlerin boyutu, yeni bir sınıfın politik güç kazanmasından çok daha geniştir.

Herhangi bir toplumsal devrimin ana/temel belirtisi, *asıl sorusu*, devlet iktidarını ele geçirmekle ilişkilidir. Bu, devrimin tüm gelişimini ve sahip olduğu iç ve dış politikaları belirleyen esas konudur. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 25, 1977, s 370; Cilt 24, 1980, s 38, 48-49.)

Toplumsal devrim, toplumsal gelişimin, çözülmeyi bekleyen sorunları çözmek için duyduğu nesnel ihtiyaçların neden olduğu tarihsel açıdan doğal ve kaçınılmaz bir görüngüdür. Ana sebep, yani *toplumsal devrimin ekonomik temeli*, üretici güçler ile bu güçlerin ve toplumsal ilerlemenin gelişimini frenleyen atıl üretim ilişkilerinin birbirleriyle çatışmasıdır. Üretim ilişkilerinin arkasında belirli sınıflar vardır ve bu nedenle de üretimin iki tarafı arasındaki çatışma, sınıf çelişkileri ve sınıfsal mücadele olarak vücut bulur. (Bkz. K. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 21.)

Toplumsal devrimin doğası, yerine getirdiği ekonomik ve politik görevler, çözdüğü çelişkiler ve oluşturduğu toplumsal sistem tarafından belirlenir.

Devrimin motor güçleri, egemen sınıfla çatışarak ve devrimi yayarak başarı elde eden devrimci sınıflardır.

Toplumsal devrimin nesnel koşulları ve öznel etkenleri. Bir devrim ancak zorunlu *nesnel koşullar* ve *öznel etkenler* olgunlaştığında başarılı olur. *Bir devrimin nesnel koşulları*, halkın ve politik partilerin iradesinden bağımsız olarak şekillenen ekonomik ve sosyo-politik ön koşullardır. Lenin *devrimci durum* (nesnel sosyo-politik koşulların tümü) kavramı üzerine çalışmıştır. Bu kavramın üç ana özelliği vardır:

Birincisi, baskı altındaki sınıfların sıkıntı ve istekleri normalden daha fazla artar.

İkincisi, köleliğe ve politik haklarının ellerinden alınmasına razı olmayan kitlesel hareketlerde gözle görülür bir artış vardır.

Üçüncüsü, "üst sınıflar" arasında, egemenliğini eski yöntemlerle sürdüremeyen yönetici sınıfın politikalarında baş gösteren bir kriz vardır. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 21, s 213-214; cilt 31, s 84-85.)

Öznel etken ise devrimci sınıfın eski devlet mekanizmasını yıkmak üzere kararlı kitle hareketlerine girişmeye hazır halde olmasıdır. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 31, s 85.) Bir devrimin öznel etkeni, devrimci güçlerin örgütlülüğü ve disiplini, bilinçlilikleri ve ideolojik araçları, mücadelede azmi ve güvenilirlik gibi yüksek manevi nitelikleri, devrimci ateşlilikleri ve coşkuları anlamına gelir; ayrıca

müttefiklerin öncülerini takip etmeye hazır oldukları, tereddütlü olanların ise tarafsızlaştırılması anlamına gelir.

Proletaryanın sınıf mücadelesi sahnesine çıkmasıyla, devrimdeki öznel etkenin rolü artar, çünkü günümüzdeki kapitalizm toplumsal bir devrime nesnel olarak hazırdır.

Öznel etkenin önemli bir öğesi de, Marksist-Leninist bir partinin varlığıdır. Marksist-Leninist parti bilimsel bir teoriyle donanmış, disiplinli ve örgütlü, kitlelerle yakın temas halinde olmalı ve tutarlı uluslararası politikalar gütmelidir.

Devrimci bir kriz yaratmak ve egemen sınıfa son darbeyi indirmek için gereken uygun zamanı seçmek, siyaset ve sınıf mücadelesi açısından büyük hüner gerektirir. Devrimin temel yasalarının gerektirdiklerinin boşlanması, siyasi anlamda maceraperestliğe ve devrimci güçlerin muhtemel yenilgisine yol açar.

Toplumsal devrimin en üst biçimi olarak sosyalist devrim. Sınıfsal içeriği ve tarihsel görevi açısından, sosyalist devrim kendisinden önceki tüm devrimlerden ayrı bir yerde durmaktadır. Geçmişte tüm devrimler ekonomik ve toplumsal sonuçları bakımından sınırlıydılar: Yalnızca özel mülkiyetin bir biçimini diğeriyle değiştirdiler. Sosyalist devrim, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin tamamını kaldırır ve sömürüye, sosyal ve ulusal baskının her türlüsüne bir son vererek halka ait yeni bir mülkiyet yaratır.

Geçmişte devrimler genelde eski toplumlar içinde yeni ekonomik ilişkilerin şekillenmesiyle başlamıştır. İktidarın yeni bir sınıfın ellerine teslim edilmesiyle sona ermiştir. Sosyalist devrim, politik gücün ele geçirilmesiyle

başlar ve sosyalist ekonomik temellerin kurulmasıyla da sona erer. Toplumun ekonomik ve siyasal hayatını, ideolojilerini ve kültürünü çarpıcı biçimde değiştirir. Lenin şöyle yazmıştı: "Yıkmaya yönelik görevlere yeni ve oldukça güç görevler, örgütlenme görevleri eklendi."

Marksizm-Leninizmin kurucuları, çalışmalarında sosyalist devrim kuramını bilimsel olarak temellendirdiler. (Bkz. K. Marx ve F. Engels, *Komünist Manifesto*; K. Marx, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*; *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*; F. Engels, *Anti-Dühring*; V. İ. Lenin, *"Halkın Dostları" Kimlerdir? ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?*; *İki Taktik Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*; *Devlet ve Devrim*; *"Sol" Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*; "Devrimimiz", vb.)

Marx ve Engels kapitalizmden sosyalizme geçişin tarihsel kaçınılmazlığını bilimsel olarak kanıtlamışlardır. Kapitalizmin ortaya çıkışını, olgunlaşmasını, gelişmesini ve yaklaşan çöküşünü göstermiş, proletaryanın büyük tarihsel misyonunu ortaya koymuş, burjuva devlet mekanizmasının yıkılması ve proletarya diktatörlüğünün kurulması gerekliliğini kanıtlamışlardır.

Marksist sosyalist devrim teorisi, Lenin tarafından yaratıcı biçimde geliştirilmiştir. Emperyalizmin yasalarını ve devrimci sürecin özelliklerini analiz ettikten sonra, proletarya hegemonyası öğretisini ve sosyalist devrime doğru gelişen burjuva-demokratik devrim teorisini geliştirmiştir. Lenin, sosyalizmi kurmanın yolunun önce birkaç, hatta tek bir ülkede başarılı olmak olduğu, aynı anda tüm ülkelerde kazanmanın imkânsız olduğu sonucuna varmıştır. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 23, 1977, s. 78.)

Devrimci sürecin kuramı ve pratiğine dair karmaşık sorunlarından biri, *reform ve devrim arasındaki ilişki*dir. Marksistler reformları, devrimi hazırlamanın araçları olarak görürler ve reformları özgürlük ve sosyalizm için devrimci mücadeleye göre, tıpkı parçanın bütüne göre olduğu gibi, ikinci planda değerlendirirler. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 5, 1977, s. 405-406.)

Toplumsal gelişimin, emperyalizm dönemindeki sınıf mücadelesinin doğal bir sonucu, yirminci yüzyılın en önemli olayı olan 1917'deki Büyük Sosyalist Ekim Devrimi'ydi. Bu devrim, insanlığın kapitalizmden sosyalizme geçtiği yeni bir çağ başlattı. Lenin, Ekim 1917 devriminin tarihsel önemini *"Sol" Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı* adlı yapıtında vurgulamıştır.

Devrimci hareketin tarihsel deneyimi, *sosyalist bir devrimde başarıya ulaşmanın iki ana yolu -barışçı yollar ya da şiddete başvurmak- olduğunu* kanıtlar. Marksizm-Leninizmin kurucuları, proletarya ve emekçiler için başarılı bir devrimi barışçıl yollarla kazanmanın daha tercih edilir olduğunu tekrar tekrar vurgulamışlardır. (Bkz. Engels, "Komünizmin İlkeleri", K. Marx ve Engels, *CW* içinde, Cilt 6, s. 350; "Marx'ın *The World* Muhabiriyle Söyleşisi", *age*, Cilt 22, s. 602; "Marx'ın İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi Üzerine Konuşması", *age*, s. 618.)

Lenin, "Şiddet, tabii ki bizim ideallerimize aykırı" demiştir. Bunun yanında, barışçıl yollarla bir devrim gerçekleştirmenin olağanüstü değerini vurgularken, bunun "son derece nadir bir fırsat" olduğuna da işaret etmiştir.

Devrimin barışçıl gelişimi ile barışçıl olmayan gelişimi arasındaki ilişki, doğası gereği görelidir. Barışçıl gelişim,

dışlamak bir kenara tersine karşı-devrimci güçlere yönelik şiddet araçlarını, toplumsal baskıyı gerektirir. Barışçıl gelişim, sınıfların uyumunu değil, silahlı iç savaş ayaklanmaları gibi birtakım baskı biçimlerini dışlamak anlamına gelir. Devrime taşıyacak araçların seçimi, ülke içi ve uluslararası planda sınıfsal güçlerin ittifakına, egemen sınıfın tırmandırdığı muhalefetin gücüne, ekonomik ve kültürel gelişim seviyesine ve devrimci geleneklere bağlıdır.

Lenin, sadece proletarya diktatörlüğünü amaçlayan mücadelenin çeşitli biçimlerine değil aynı zamanda bu yolların diyalektik esnekliklerine de devamlı olarak dikkat çekmiştir. Bu, emekçi sınıfın ve onun partisinin mücadelenin tüm biçimlerini (barışçıl ve barışçıl olmayan, parlamenter ve parlamento dışı) kullanabilmesi ve bir biçimden diğerine hızlı ve beklenmedik biçimde geçebilmesi gerektiği anlamına gelir. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 31, s. 96.)

18. TOPLUMSAL BİLİNÇ VE TOPLUMSAL BİLİNCİN YAPISI. TOPLUMSAL BİLİNÇ TÜRLERİ

Toplumsal bilince dair sorunların analizi, toplumun manevi hayatının gelişiminin yasalarını ve ortaya çıkışını açıklamamızı, rolünü göstermemizi ve komünist toplumsal bilinci beslemek amaçlı ideolojik çalışmayı yürütmemizi sağlar.

Toplumsal varlığın bir **yansıması olarak toplumsal** bilinç. **Toplumsal bilincin** yapısı. *Toplumsal bilinç*, belli bir tarihsel dönem içinde büyük toplumsal insan topluluklarında zorunlu olarak ortaya çıkan duyguları, iradeyi,

kavramları, idealleri, çıkarları, görüşleri ve kuramları içerir. İçeriği bakımından toplumsal bilinç toplumsal varlığın zihninde, insanların maddi yaşam koşullarının düşünsel bir yansımasıdır.*

Toplumsal bilincin yapısı karmaşıktır: Birbirleriyle ilişkili ve birbirlerine bağlı *biçimler* ve *düzeylerden* oluşur. *Toplumsal bilincin farklı biçimleri* arasında politik, hukuki, ahlaki, estetik, dinî ve felsefi bilinç vardır. Fakat gerçek toplumsal bilinçte bu biçimler bir bütün halindedir, çünkü toplumsal insan grupları toplumsal görüngüyü bütünsel bir şekilde yansıtır.

Toplumsal bilinç ve tüm biçimleri, *sıradan bilinç*, *günlük bilinç* (sosyal psikoloji ve deneysel bilgi) ve *teorik bilinç* (ideoloji ve bilimsel bilgi) şeklindeki farklı düzeylerde var olur. Bunlar da tek bir bütün oluşturur, toplumsal gruplar hem sıradan hem de teorik bilince aynı anda sahip olur.

Toplumsal psikoloji, insanların farklı (politik, ahlaki ve diğer) hislerini, duygularını, ruh hallerini, idealleri ve çıkarlarını içerir ki bu duygularla insanlar ihtiyaçlarını gösterirler. Farkına varılan ihtiyaçlar –çıkarlar– pratik etkinlik için zihinsel dürtü haline gelir.

Deneysel görüşler, insanların farklı toplumsal görüngülere, örneğin mülkiyet, sınıflar gibi görüngülere dair günlük, sıradan anlayışları anlamına gelir.

Teorik bilinç, ideoloji ve teorinin bilimsel bilgisi demektir. İdeoloji, felsefe (ideolojinin tamamının temeli), ekonomi politik, sosyoloji, siyasi bilim, partilerin amaç

* Toplumsal bilinç ile toplumun manevi yaşamı arasındaki fark belirtilmelidir. Toplumun manevi yaşamı algı, idrak ve doğa ile toplumu dönüştürmeye yönelik etkinlikle ilgili tüm zihinsel süreçler anlamına gelir.

ve görevleri, etik değerler ve estetik gibi unsurları içerir. *Bir bütün olarak ideoloji*, sınıfların, onlara ait partilerin, devletlerin ve ulusların hayati çıkarlarının teorisinin ifadesidir. Bu sebepten dolayı ideoloji bir sınıf veya milletin öz bilinci gibi hareket eder. İdeoloji yalnızca sınıflı toplumlarda oluşur ve var olur, ideolojinin sınıfsal ve tarihsel bir doğası vardır.

Sıradan bilinç, kural olarak anlık biçimde şekillenirken, ideoloji ise bilinçli ve amaca yönelik olarak gelişir. Yine de sıradan bilinç, özellikle de toplumsal psikoloji ideolojiyi etkiler: Hayati sınıfsal çıkarları ortaya koyarken ve onları teorik olarak kanıtlarken, ideologlar (bir sınıfın daha deneyimli ve sadık sözcüleri), sınıf konumunda ve çıkarlarında, ideolojinin gelişimiyle sonuçlanan değişimleri de hesaba katarlar. Diğer taraftan, ideoloji sıradan bilinci ajitasyon ve propaganda gibi yollarla etkiler ve sınıf bilincini teori seviyesine yükseltir. Toplumsal bilinç, bireysel bilinci olan insanların manevi etkinliğinin ürünüdür ve insanlardan bağımsız olarak ya da onların dışında varlık gösteremez. Dahası, ideoloji ve bilimsel teoriler ilk olarak (ideologların ve bilim insanlarına ait) bireysel bilinçte doğar ve şekillenir, ardından da toplumun kullanımına sunulur. Toplumsal bilinç; yetiştirilme, eğitim, iletişim ve kitle iletişimi aracılığıyla insanın bireysel bilincini etkiler ve zenginleştirir. Sınıflı toplumda bireysel bilinç, farklı sınıf ve grupların toplumsal bilinci tarafından etkilenir; bunun sonucunda insanın bireysel bilinci, ait olmadığı toplumsal grupların toplumsal bilincine ait unsurları içerebilir.

Toplumsal bilincin yasalar tarafından yönetilen gelişimi. Felsefenin temel sorusunun toplum açısından materyalist yorumu, toplumsal bilincin toplumsal varoluş tarafından belirlendiği sonucunu önerir. (Bkz. K. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 21.)

Her sosyoekonomik oluşumdaki farklı sosyal bireyler, farklı toplumsal bilinçlilik türleri ortaya çıkarırlar. Zıtlık barındıran sosyoekonomik oluşumlardaki toplumsal bilincin çelişkili yapısına ve farklı sınıf ve sosyal grupların toplumsal bilinçleri arasındaki niteliksel farka dikkat çekilmelidir.

Yine de toplumsal varlık mekanik biçimde değil, insanların hayatları boyunca ortaya çıkan maddi ve manevi ihtiyaçları ve pratik etkinlikleri aracılığıyla toplumsal bilinci etkiler. İnsanların duygularında açığa çıkan bu ihtiyaçlar (bireysel ve kamusal) insanlar tarafından fark edilir ve bu yolla kişisel ve toplumsal çıkarlara dönüşür. Farklı toplumsal bilinç biçimleri ortaya çıkar, çünkü toplumsal varlığın yaşamı ve çeşitli pratik etkinliği süresince, en başta toplumun ekonomik temeli, insanlarda yalnızca maddi ihtiyaçları (üretim) uyandırmaz, aynı zamanda siyasi, ahlaki ve estetik gibi çeşitli manevi ihtiyaçları da doğurur.

Toplumsal varlığın toplumsal bilinci belirlediği, ancak son tahlilde söylenebilir; toplumsal bilinç, gelişimi içinde, toplumsal varlıktan göreceli olarak bağımsızdır. (Bkz. Marx, Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 395-396, 398-401.)

Toplumsal bilincin gelişimi sırasında göreceli olarak bağımsız oluşu, toplumsal bilincin ve farklı biçimlerinin toplumun gelişimine, en başta da maddi temeline karşılık

gelemeyebileceği ve eşitsiz olarak gelişmiş olabileceği gerçeğinde kendisini gösterir. Bu eşitsiz gelişim, toplumsal bilincin yalnızca toplumsal varlığın etkisi altında değil, aynı zamanda zıtlık barındıran bir toplumdaki ekonomik ilişkileri "gölgeleyen" ideolojik ilişki ve kurumların etkisi altında şekillendiği gerçeğiyle açıklanır.

Toplumsal bilincin ve onun biçimlerinin devamlılığı da bu eşitsiz gelişimden sorumludur.

Toplumsal bilinç biçimleri. Toplumsal bilinç, farklı sosyoekonomik oluşumlar içinde çeşitli seviyeler ve biçimlere sahiptir.

Siyasi bilinç, çeşitli duygular, idealler, çıkarlar, görüşler, amaç ve görevler, sınıfların eylem planları ile sınıfların ve partilerin devlet iktidarını ele geçirme mücadelesi; partiler, devletler ve ulusların etkinlikleri ve bunların kendi aralarındaki ilişkilerle bağlantılı sosyo-politik teorileri anlamına gelir. Siyasi bilinç, sınıfların ve toplumsal grupların maddi yaşam koşullarını, ekonomik ilişkilerini, politik ilişkilerini ve örgütlerini de yansıtır. Bu yüzden her zaman sınıfsal bir yapısı vardır.

Siyasi ideoloji, bir sınıfın hayati çıkarlarını yansıtan, konumunu, somut bir sosyoekonomik oluşumun sosyal yapısını, bu yapının siyasi örgütlerini ve ilişkilerini açıklayan toplumsal teorilere tekabül eder. Bu teoriler temelinde, siyasi ideoloji, bir sınıfın, o sınıfa ait partinin, bir devletin veya milletin etkinlik ve mücadele programını belirler.

Bu başlık, kapitalistlerin hâkimiyetini gerekçelendirmek için tasarlanmış günümüz burjuva siyasi ideolojisinin gerici doğasını açığa vurmalıdır.

İşçi sınıfının siyasi ideolojisin teorik temelinde üç bileşen vardır: felsefe, ekonomi politik ve bilimsel komünizm. Bu yüzden de işçi sınıfının siyasi ideolojisi toplumsal gelişimin bilimsel ve materyalist biçimde kavranmasına dayanır. Kapitalist ya da sosyalist toplumlarda işçi sınıfı için bilimsel olarak kanıtlanmış bir etkinlik programı sağlar.

Tıpkı bir bütün olarak toplumsal bilinç gibi siyasi bilinç de sınıfsal bir yapıya sahiptir ve tarih boyunca değişim geçirmiştir: Toplumsal varlık, en başta da toplumun ekonomik temeli, siyasi bilinci ve onun aracılığıyla da sınıfların tutumlarını belirler; toplumsal varlık değiştikçe ve yeni sınıflar ortaya çıktıkça kendi siyasal bilinçlerini geliştirirler. Siyasi bilincin de gelişim süreci içinde göreceli olarak bağımsız olduğu unutulmamalıdır.

Hukuki bilinç özgürlük, adalet ve adaletsizlik, vatandaşların hak ve görevleri, toplumdaki eşitlik ve eşitsizlikle bağlantılı olarak insanların çıkarları, kurumsal haklar ve toplumdaki hukuksal ilişkiler konusundaki duyum ve anlayışı ifade eder. Hukuki bilinç, sınıfların ve diğer toplumsal grupların toplumsal (ekonomik, politik ve kültürel) konumunu yansıtır. Yalnızca sınıflı toplumlarda var olabilir ve sınıfsal bir yapıdadır.

Sıradan hukuki bilinç (duygular, çıkarlar ve idealler) ile teorik hukuki bilinç, özellikle de hukuk psikolojisi ve ideoloji arasındaki farka dikkat çekilmelidir. *Hukuki ideoloji,* sınıfların hayati çıkarlarını yansıtarak toplumsal eşitlik ve eşitsizliği gerekçelendiren yasa teorisidir.

Burjuvazinin hukuki bilincinin proletaryanınkinden niteliksel bakımdan farklı olduğunu göstermek zorunludur.

Hukuki bilincin tarihsel yapısını tartışırken, sınıfların hukuki bilincinin, varlığın dönüşümüyle nasıl değiştiğini göstermek zorunludur.

Hukuki bilincin toplumsal hayat içindeki rolünü analiz ederken, hukuki bilincin kanunlar ve toplumun hukuki ilişkileriyle olan bağlantılarına dikkat edilmelidir. Örneğin bir sınıfın hukuk psikolojisini ele alırsak, bu sınıfın adaletsizlik algısı ile özgürlük ve eşitlik hayali, işçi sınıfının özgürlük ve eşitlik için mücadelesi adına çok önemli bir itici güç görevi görür; fakat bu, kendiliğinden bir mücadeledir. Eğer siyasi ideolojisinin etkisiyle bu sınıf güçlenirse, bu sınıfa ait bir siyasi parti doğar ve devlet iktidarını ele geçirirse, hukuk psikolojisi ve ideolojisi gereğince kendi yargı organlarını, yasalarını ve hukuk kurumlarını (savcılık, mahkeme, hapishaneler gibi) kurar; toplumdaki hukuki ilişkiler de bu temelde şekillenir. Bu yolla kanun, yönetici sınıfın devlet kanunu biçiminde resmîleştirdiği iradesi haline gelir. (Bkz. K. Marx ve F. Engels, *CW*, Cilt 6, s. 501.)

Kanun, anayasada ve diğer yasalarda resmîleştirilen devlete ait yasa ve normların toplamıdır. Kanunda hangi sınıfın çıkarlarının ifade edildiği açıklığa kavuşturulmalıdır. Kanun sınıfların ve toplumsal grupların eşitliklerini ve eşitsizliklerini resmîleştirir. Sömürücü toplumlarda yasa, kurulmuş bulunan yargı kurumları ve devletin silahlı gücünü kullanarak insanların mülkiyete ve devlete yönelik ilişkilerinin baskıcı bir düzenleyicisi olarak çalışır.

Hukuki bilincin ve hukukun ana ilkeleri, sınıfsal ve tarihsel yapıları için bkz. K. Marx ve F. Engels, *Komünist Manifesto*; F. Engels, *Anti-Dühring*, Bölüm 1; Engels'in

21 ve 22 Eylül 1890'da Joseph Bloch'a ve 27 Ekim 1890'da Conrad Schmidt'e yazdığı mektuplar. (Bkz. Marx, Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 394-396, 396-402.)

Ahlaki bilinç, insanların kamu refahına ilişkin duyguları, idealleri, çıkarları ve görüşleriyle, normlara, toplumda nasıl davranılması gerektiğine dair kurallara, gelenek ve göreneklere ilişkin bilgiyi ve insanların davranışlarının kamuoyunda nasıl değerlendirildiğini içerir. Ahlaki bilinç sosyal varlığı, toplumdaki ekonomik, siyasi ve diğer ilişkileri yansıtır.

Sıradan, günlük ahlak bilinci, en başta kamu görevi olmak üzere iyi ve kötü, onur, erdem, vicdan ve mutluluğu kapsayan toplumun ahlaki imgesini ifade eder. Ahlak aynı zamanda toplumdaki norm ve kuralların, gelenek ve göreneklerin kavranışını, bireyin veya sınıfın davranışlarına dair kamu görüşünü ve bir sınıf veya toplumun ahlaki ideallerini de içinde barındırır.

Ahlaki ideoloji (*etik*) bir sınıfın ahlaki çıkarları ile ahlak ve bireyin toplumdaki davranış normlarının (ahlaki değerler) teorik ifadesidir.

Toplumsal varlığın değişimi, ahlaki bilincin dönüşümüne yol açar, ki bu da doğası bakımından tarihseldir. Birbiriyle çelişen çıkarlara sahip sınıfların ortaya çıkışıyla, ilkel toplum ahlakı, yerini sınıfsal ahlak ve etiğe bırakır. Farklı sosyoekonomik yapıların ahlak ve etik bakımından kendine has özelliklerini açıklamak için tarihsel gerçeklerden yararlanılmalıdır. Bir sınıfın siyasi ahlakı, siyasi bilinciyle birleştiğinde söz konusu ahlaki çıkar ve hedeflerin uygulanması yönünde bir mücadeleye de yol açar. Ahlaki bilincin gelişimi içinde göreceli olarak bağımsız olduğunu

ve siyasi, hukuki ve dinî bilinç tarafından etkilendiğini de dikkate almak zorunludur. Burjuva ve sosyalist ahlaki bilinç arasındaki köklü farka da dikkat edilmelidir.

Ahlak, insanların edim ve faaliyetlerinin manevi bir saikidir. İnsanlar, kamu görevine dair duygu ve anlayışlarına uygun olarak ahlaki değerler, yani toplumda genel olarak kabul görmüş norm ve davranış kuralları bütününü geliştirirler.

Toplumda ahlak değerlerinin ortaya çıkması, ahlaki ilişkilerin de doğmasına neden olur, bir başka deyişle insanların mülkiyet ve devlet gibi kavramlar bakımından ahlaki değerler tarafından düzenlenen davranışları ortaya çıkar. Bu ahlaki ilişkiler, toplamda bir toplum ya da sınıfın ahlakını oluşturan gelenekler, görenekler ve alışkanlıklar olarak hayat bulur. Sınıf teorisyenleri sınıflarının ahlaki değerlerini ahlaki ideoloji (etik) altında temellendirirler ve böylece ahlaki ilişkilere ideolojik bir yapı kazandırırlar.

*Ahlaki değerlerin toplumsal yaşamdaki rolü*nden bahsederken, bir bireyin veya sınıfın ahlakının yalnızca toplumsal varlığın etkisiyle değil aynı zamanda ahlaki değerlerin etkisiyle de şekillendiğinin unutulmaması gerekir. İnsanlarda kamu görevine, iyi ve kötüye ve benzeri kavramlara dair bir duygu ve anlayış geliştiren şey bir toplumun ya da sınıfın ahlaki değerleridir ve bu sayede özel ve kamuya ait çıkarların bir birleşimini sağlar, kamu yararı için çalışır.

Marksist-Leninist öğretinin ahlak ve değer yargılarına dair görüşleri şu yapıtlarda geniş biçimde işlenmiştir: F. Engels, *Anti-Dühring*, Bölüm 1; V. İ. Lenin, "Gençlik Birliklerinin Görevleri" ve "Inessa Armand'a" (*CW*, Cilt. 35, s. 144-145).

Estetik bilinç özel duyguları, zevkleri, çıkarları, anlayışları, idealleri, görüşleri ve teorileri içerir. *Sıradan estetik bilinç* ise estetik duyguları (renklerin güzelliği, cisimlerin şekilleri, hareketler, konuşmalar, kişilerin hareket ve edimleri, güzel-çirkin hissi, üstün ve sıradan, trajik, gülünç, görkemli gibi kavramlara dair hisler), zevkleri, anlayış ve idealleri içinde barındırır ve güzellik, güzel ve çirkin algısı, güzel ürünler ve sanat eserleri üretme bilgisi ve insanların sanatı algılama, anlama ve beğenme yetisini içinde toplar.

Estetik bilinç sınıf toplumunda estetik değerler adı altında *teorik bir seviyededir. Estetik değerler*, sınıfsal çıkarları yansıtarak, (doğadaki ve toplumdaki) görüngülerin estetik değerini kendi kategorilerinde açıklayan; sanata dair bir kavrayış, günlük estetik bilinç ve estetik etkinlik sağlayan; bunların gelişim yasalarını, estetik bilincin ve sanatın ortaya çıkma nedenlerini ve toplumdaki rollerini inceleyen teorilerden oluşur. Marksist-Leninist estetik değerler, işçi sınıfının ve emekçilerin estetik açıdan çıkarlarını ifade eden bir bilimdir.

Estetik bilinç, toplumsal varlığı ve onun özel toplumsal değerini yansıtır.

*Estetik bilincin toplumsal hayattaki rolü*nü tartışırken, ilkel toplumda ortaya çıkan estetik bilincin doğuş ve gelişiminin farklı türde estetik etkinliklere yol açtığı gerçeği de dikkate alınmalıdır. Bu etkinlikler arasında öncelikli olarak üretimi ve gündelik yaşamı güzellik yasalarına uygun biçimde dönüştürmeyi hedefleyen üretim alanındaki estetik etkinlik sayılabilir.

İnsanların çeşitli pratik etkinliklerinin (avlanma, oyun gibi) etkisi altında şekillenen ve gelişen estetik

duygular, zevkler, idealler, çıkarlar ve görüşler sanatçıların ortaya çıkmasına neden olur.

Bu bağlamda gerçeği yansıtmanın özel bir yolu olarak sanat sorusunu değerlendirmek önemlidir. Sanatı algılayan insanlar (halk), onu farklı sanat dallarına (resim, heykel, müzik, edebiyat gibi), farklı sanatsal tarih dönemlerine (ilkel sanat, antik dönem sanatı, Orta Çağ ve Rönesans), akımlara (barok ve rokoko, klasik dönem, romantizm, eleştirel gerçekçilik, sosyalist gerçekçilik), ulusal ekollere, stillere ve türlere bölünmüş sanat eserleri bütünü olarak kavrarlar. Hiçbir sanat ürünü birebir kopyalanamaz, ancak yine de o sanat türünde, akımında ve genel anlamda sanatta ortak olan özellikler taşır. Sanat, toplumun manevi dünyasını ifade eden sanatsal imgelerle gerçekliği yansıtmaktır. Sanat, yalnızca sanatçıların manevi dünyasını değil, insanların tüm toplumsal duygularını, ilgi alanlarını ve iradi özelliklerini, bir bütün olarak toplumsal psikolojiyi ve ideolojinin belli yönlerini iletir.

Sanatçının, sanatıyla ilettiği dünyaya dair bakış açısı, belirli toplumsal grupların ve sınıfların ideolojileriyle bağlantılıdır. Bu temelde, sanat ideolojik bir amaca sahiptir. Unutulmamalıdır ki, gerici toplumsal grup ve sınıflar, kendi gerçek "imgelerini" gizleyecek sanata ilgi duyarlar. İlerici toplumsal grup ve sınıflar ise toplumun manevi dünyasını olduğu gibi yansıtan bir sanata ihtiyaç duyarlar. Bu da demokratik, sosyalist sanattır.

Bir sanat eserinin önemli bir özelliği ve onu değerlendirmenin bir ilkesi, biçim ile içeriğin ve ayrıca doku (renkler, sesler, kelimeler vs.) ile sanatsal imgenin birbirine

karşılık gelmesidir. Sanatın ayırıcı özelliği, bu bütünlüğün tezahürüdür.

Sanatın genel özelliklerine dair bilgi, *sanatın toplumsal hayattaki rolü*nü açıklığa kavuşturmayı, amacını ve işlevlerini göstermeyi mümkün kılar. Sanatın toplumsal rolü, sanatın bilişsel, ideolojik, eğitici, iletişimci, yaratıcı gibi farklı işlevleri içinde açığa çıkar.

*Estetik bilinç ve sanatın gelişim yasaları*nı analiz ederken, toplumsal varlıktaki ve çeşitli pratik etkinliklerdeki değişimlerin, estetik bilinçte değişimlere ve sanatsal yaratıcılığın yeni bir yöntemine neden olduğunu dikkate almak zorunludur. Yeni bir yaratıcılık yöntemi de sanatı dönüştürür. Sanatın gelişimi, sanattaki dönem ve akımların birbiri ardına gelmesidir, bu süreç en nihayetinde toplumun ekonomik gelişimine bağlıdır. (Bkz. Engels'in 25 Ocak 1894'te W. Borgius'a yazdığı mektup, Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar* içinde, s. 441-442.) Aynı zamanda sanat, gelişimi içinde göreceli olarak bağımsızdır ki bu sanatın, toplumun maddi temeline göre eşitsiz gelişimi ile teyit edilmiştir. (Bkz. K. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 215-216.)

Emperyalizmin gelişi, burjuva estetik bilincinde görsel olarak ortaya konan burjuva bilinçte bir kriz yaratmıştır. Sanat, burjuva kitle sanatı ve modernizm gibi yeni akımlar tarafından hükmedilmektedir. Aynı kriz, burjuva sanatını gerekçelendirmek için tasarlanmış olan burjuva estetiğinde yeni akımların ortaya çıkmasına da neden olur.

Dinî bilinç öbür dünya veya doğaüstülüğün tanımlanmasına ilişkin toplumsal duyguları, idealleri, çıkarları ve görüşleri içerir. Günlük *dinî bilinç* ya da *din*, dinî bilincin

en alt seviyesidir. Din, doğadan başka, mucizeler yaratma yetisi olan farklı varlıklar biçimindeki (tanrılar, ruhlar gibi) doğaüstünün ve öbür dünyanın varlığına inanmakla ilişkilidir. İnsanlar farklı dinlere sahiptir, ancak doğaüstülüğe inanış hepsinde ortaktır.

Farklı toplumsal bilinç türleri gibi, din de tarihsel olarak değişime uğrar. İlkel toplumlardaki eski din türleri, totemcilik, fetişizm, ruhçuluk ve büyüdür. Çoktanrıcılık (birden fazla tanrıya inanma) köleci toplumlarda varlığını sürdürürken, feodal ve kapitalist toplumlarda Hristiyanlık (Ortodoksluk, Katoliklik ve Protestanlık), Budizm ve İslam gibi tektanrılı dinler mevcuttur. Gelişimi sırasında dinin de göreceli olarak bağımsız olduğuna, Katolikliğin yanı sıra ilkel dinî inançlarını da sürdüren Afrika halklarını örnek gösterebiliriz. Örneğin, daha yakın geleceğe kadar Angola halkı yerlilerinde ruhçuluk (ölenlerin ruhlarının varlığına inanma, farklı doğa güçlerine tapma gibi) ve büyü (tılsım ve muskaların doğaüstü güçlerine inanmak) hâkimdi.

Doğa yasalarına dair hiçbir bilgisi olmayan ve hastalıkların, kıtlıkların ve ölümün gerçek sebeplerini anlamayan insanların yaşadığı zor hayat şartlarında, büyü bu kişilerin kendilerindeki gücün farkında olmalarına ve avlanma sırasında yaşadıkları korkularla, hastalık, kuraklık ve kıtlık gibi endişeleriyle baş etmelerine yaradı. Her ne kadar bu kişilerin duydukları özgüven yanıltıcı olsa da ve doğaüstü güçlere inanmalarına dayansa da, belli dönemlerde Afrikalılar içerisinde mutluluk ve iyimserliği teşvik etmiştir. Aynı zamanda büyüye ve muskalara olan bu inanç, onların pratik etkinliklerinde biriktirdikleri temel

bilgileriyle de iç içe geçmiştir: Üretim büyüsü iş ve avlanma için hazırlanmalarında onlara yardımcı olurken, tıbbi büyü de yerel ilaçlarla ilişkiliydi.

Dinî bilincin en yüksek teorik seviyesi *dinî ideoloji*dir; yani tanrıların ve doğaüstülüğün varlığına dair teorinin doğruluğunu ispat etmek için profesyonel ruhban sınıfının geliştirdiği teoloji. Bu anlayış sınıflı toplumlarda gelişir ve yöneten sömürücü sınıfların çıkarlarına hizmet eder.

Komünist parti, işçi sınıfını, inananları da ateistleri de, sömürüye, ırkçılığa ve ulusal baskıya karşı mücadele etmek, toplumsal eşitliği tesis etmek ve sosyalizm ve komünizmi kurmak için harekete geçirir. Bu eşitlik aynı zamanda herhangi bir dinin üyesi olma ya da ateist olma özgürlüğünü içeren vicdan özgürlüğünü de gerektirir.

Bilimsel ateizm dini, doğanın ve toplumun insanlar üzerinde hâkim olan kendiliğinden güçlerinin hayalî ve çarpıtılmış bir yansıması olarak görür. (Bkz. F. Enges, *Anti-Dühring*, s. 374.) Dinin toplumsal ve sınıfsal kökleri belirleyici önemdedir.

Marksizm *dinin toplumsal yaşamdaki rolünü değerlendirirken,* dinin ruhun ölümsüzlüğüne, Tanrı'nın şefkatine ve öbür dünyada daha iyi bir yaşama inanç yoluyla, inananlara, ölüm ve azap korkularının üstesinden gelme ihtiyacına cevap veriyormuş yanılsaması sunarak telafi edici bir işlev gördüğü gerçeğinden hareket eder. Din, inananların bu dünyadaki ihtiyaçları için mücadele etmekten vazgeçmelerine neden olur, onları toplumsal kötülüklerle uzlaştırır ve boyun eğmeye yol açar. Din farklı inançlara sahip işçi sınıfı üyelerini böler.

Din insanların ahlaki değerlerini de etkiler ve inananların davranışlarını düzenleyen dinî ahlak değerleri (normlar ve kurallar) oluşturur. Bu değerler dinî ibadetin (dua, kurban etme gibi) doğumuna da vesile olur. Her ne kadar şu anda din ile bilimi uzlaştırmaya çalışsa da kilise, bilime her daim düşman olmuştur. Sömürge toplumlarında kilise egemen sınıfın çıkarlarını dile getirir ve burjuva sınıfı tarafından da Marksizm-Leninizm ve sosyalizme karşı sürdürülen ideolojik ve politik mücadelede kullanılır.

Bütün emekçilerin çıkarlarına uygun şekilde, sosyalist devletin gerçek vicdan özgürlüğünü anayasasında resmîleştirmesi, ancak sosyalist devrimin gerçekleşmesiyle olur. Gerçek vicdan özgürlüğü, din ile devleti ve din ile okulu birbirinden ayıran yasal bir düzenlemeyle, inananların ve inanmayanların kanun karşısında eşitliğini tesis ederek, dinî inançlara dayalı nefret ve düşmanlığı ya da inananlara karşı ayrımcılığı yasadışı ilan ederek, inananların cemaatlerine kamuya açık kilise binaları ya da ibadet yerleri tahsis ederek, yeni kilise binaları kurma ve dinî yayın çıkarma hakkı vererek garanti altına alınır.

Bunun yanında, vatandaşlar bu vicdan özgürlüğünü toplum ve devlet çıkarlarına, başka insanların haklarına zarar verecek şekilde kullanmamalıdırlar. Vicdan özgürlüğü, din kisvesinde sosyalist toplumun kanun ve düzenine karşı düşmanlığı kışkırtmak ve toplum karşıtı faaliyetlere girişmek amacıyla kullanılamaz.

Vicdan özgürlüğü ayrıca, ateist düşüncelere sahip olma, dinin özünü açıklama ve dinî inançları olan kimselerin bu inançlarını aşağılamadan ateist propaganda

yapma özgürlüğünü de taşır. Vicdan özgürlüğü, dinin kademeli olarak ortadan kaybolması ve insanların dinî inançlarından vazgeçmeleri için de bir temel oluşturur.

Dinin doğru şekilde bir kavranışı, dini ve her tür doğaüstülüğü reddeden ve dinin eleştirisini yapan bir görüşler bütünü olan *bilimsel ateizm* tarafından yapılmıştır. Ateizm materyalist dünya görüşünden ayrılamaz ve Marksist felsefe temelinde gelişir.

19. BİLİM VE TOPLUMSAL YAŞAMDA BİLİMİN ROLÜ

Bilimin toplumsal yaşamda önemli bir rolü vardır, zira bilim toplumun her alanda gelişimini destekler.

Toplumsal bir görüngü olarak bilim. Bilimin asıl amacı, maddi dünyanın yasalarını keşfetmektir. Bu bilişsel sürecin bir sonucu olarak bilimsel bilgi şekillenir ve doğal ve sonradan üretilen dillerdeki işaretler yardımıyla herkesin kullanımına sunulur. Toplumsal bir görüngü olarak *bilim*, birincisi, dünyaya dair bir bilgilenme sistemi ve ikincisi, bilgi üretiminin özel bir türü olarak tanımlanabilir.

*Bilimsel bilgi*nin çeşitli özellikleri vardır.

İlk olarak, nesnel hakikati oluşturur, bu da söz konusu bilginin içeriğinin nesnel gerçekliğe tekabül ettiği anlamına gelir.

Bilim, en baştaki temelini oluşturan deneysel gerçeklerin biriktirilmesini ve tanımlanmasını gerektirir. Bu deneysel malzeme, nesnel dünyayla bağlantı kurulmasını sağlar ve incelenen görüngü hakkında bilgileri barındırır.

Bu bilginin dışarıyla sınırlı olduğu ve özsel olmadığı doğrudur. Ancak bilim deneysel verilerin toplanmasında kalsaydı, buna bilim demezdik; sadece doğruların bir araya toplanması işlemi için günlük, sıradan bilinç de yeterli olurdu. Fakat dış dünyanın ve görüngünün ardındaki içsel düzeni görmek için, asıl görevi bu olan bilime mutlaka ihtiyaç vardır.

Bilimsel bilgi, görüngülerde özsel olanın doğasına en iyi karşılık gelen mantıksal kavramlarla iletilir.

Her bir bilim dalında biriktirilen bilgi, *teori* denen, mantıksal olarak ikna edici bir fikirler sistemini oluşturur. Tekil fikirlerin bir bileşiminde açıklanan ve somutlaştırılan az sayıdaki temel fikir ve ilke, herhangi bir bilimde teori geliştirmek için belirleyici öneme sahiptir. Bir teori yaratmak, nesnel dünyanın görüngülerini açıklamak ve düzenli ilişkileri anlamak için yeni fırsatlar yaratmak demektir.

Bilimsel bilginin önemli bir özelliği, deneysel olarak verili olmayan görüngüler hakkında doğrulanabilir yargılar şeklinde vücut bulan önceden tahmin etme işlevidir. Bilimsel bilginin tahmin etme işlevi, gerçekliğin kendisinde var olan, bugün ile gelecek arasındaki devamlılıktan kaynaklanır.

Bilimsel etkinlik, bilimin bir diğer tarafını oluşturur. Bilim insanları araştırmaları sırasında inceledikleri konuların doğasından yola çıkarlar. Fizik, kimya ve diğer bilimlerin araştırma yöntemlerindeki belirli farklılıkların sebebi de budur.

Bilimde bilişsel etkinlik *pratik etkinlikle* yakın bir ilişki içindedir. Bilim insanları pratik aracılığıyla nesnel

dünyanın görüngüleriyle karşı karşıya gelirler ve onları idrak ederler. Bu, onlara edindikleri bilginin doğruluğunu kontrol etme imkânı da tanır. Bu etkinlik süresince farklı farklı deney yapma araçları ortaya çıkartılır.

Bilim ile özellikle felsefe ve siyasi ideoloji gibi farklı toplumsal bilinç türlerinin arasındaki bağlantı üzerinde önemle durulmalıdır. Özellikle felsefenin yöntembilimsel rolüne vurgu yapılmalıdır. Sosyal bilimlerin tüm fikirleri sınıfsal ve taraflı bir doğaya sahiptir: Belirli sosyal sınıf ve grupların çıkarlarını yansıtırlar. Doğal bilimlerin felsefi yorumu onların sınıfsal yönlerini oluşturur.

Bilimin her dalının kendi araştırma alanı vardır. Daha geniş bir bağlamda, doğa ve toplum araştırma konuları olarak belirlenebilir ki bu da doğa bilimi ile toplum bilimi arasında bir ayrım çizmek için bir temel sağlar. Bilgi, kendi içinde bir amaç değildir, ancak pratikte kullanılmak üzere edinilmesi gerekir. Bazı bilgi türleri insanların pratik aktiviteleriyle doğrudan ilişkili olan bilimleri uygularken, birtakım başka bilgi dallarıysa uygulamalı bilimin temelini oluşturan temel bilimleri meydana getirir.

Bilimin gelişmesinde itici güçler. Bilimsel bilginin gelişiminin ana sebebi, insanların toplumsal ve tarihsel etkinliklerinde, özellikle de maddi üretimde duydukları ihtiyaçlardır.

Üretime dair ihtiyaçlar doğa bilimlerini doğrudan, sosyal bilimleriyse ekonomik ilişkiler sistemi başta olmak üzere dolaylı yoldan etkiler.

Aynı zamanda vurgulanmalıdır ki, gelişimi sırasında bilim, bilgi miktarı genişledikçe artan göreceli bir bağımsızlıktan yararlanır.

Bilimin göreceli bağımsızlığı, bilimsel bilginin kendi içerisindeki mantıksal bir bağıntının, yeni keşifleri daha öncekilerin mantıksal sonucu haline getiren bariz devamlılığın varlığıyla doğrulanır. Bilimsel bilginin mantıksal tutarlılığı, düşüncenin basitten karmaşığa, ilk sıradaki özden ikincisine yol alan doğal hareketinde ifade bulur.

Bilimin göreceli bağımsızlığı, bilimsel bilginin mevcut ayrımlaşma ve bütünleşme sürecinde de ortay çıkar. *Ayrımlaşma*, kural olarak yeni bir inceleme konusu ve yeni araştırma yöntemleri getiren yeni bilim dallarının oluşmasını gerektirir. Bilimlerin *bütünleşmesi*, farklı bilim dalları tarafından araştırılan birden fazla sayıda gerçeklik alanı için genel özellikler ve yasalar bulunduğu anlamına gelir.

Günümüzde toplumsal ilerleme ve bilimsel ve teknolojik ilerleme arasındaki bağıntı. Günümüzdeki bilimsel ve teknolojik devrimin bir sonucu olarak, bilimin toplumsal hayattaki rolü de ölçülemez düzeyde artmakta ve toplumsal hayatın her alanında etkisi güçlenmektedir.

Bilimsel ve endüstriyel devrimler geçmişte de defalarca yaşanmıştır, ancak her zaman birbirinden bağımsızdılar. Günümüzün tek bir görüngü altında bütünleşmiş bilimsel ve teknolojik devrimi, büyük bir bilgi birikimi, bilimin deneysel yanının endüstrileşmesi ve sonuç olarak da bilimsel bir buluş ile bu buluşun endüstriyel anlamda kullanılmaya başlaması arasındaki zaman aralığının hızla kapanması ile ortaya çıkmıştır. Bu konuda iki nokta belirlenmelidir. İlki, bilimin kendi içindeki süreçlerin özü; ikincisi, bilimin toplum hayatındaki rolünde görülen değişimler.

İlk konudan söz ederken, bilimsel bilginin bütünleştirilmesine yönelik köklü dönüşüme değinilmelidir:

Dünyaya dair bütünleşmiş, sentetik bir görüş şekillenmektedir. Doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasında boşluk, matematiksel tekniklerin ileri düzeyde kullanımıyla kapatılmaktadır. Doğa bilimlerinin birbirine yakın olduğu bariz hale gelmiştir.

Bilimin teknik, deneysel aygıtları dikkat çekici bir değişime uğramıştır: Modern bilimsel laboratuvarların donanımları bırakalım daha aşağıda olmayı, bazı durumlarda endüstriyel girişimlerinkinden çok daha üstündür.

Uzun süre boyunca bilim kendini, toplumsal yaşamın diğer alanlarından yalıtarak belli bir noktaya kadar gelişmiştir. Şimdi ise toplumsal yaşamın her alanına nüfuz etmekte, endüstriyi, tarımı, ulaşımı, iletişimi, toplumsal yapıyı, eğitim sistemlerini, bilgiyi, yönetimi, planlamayı, finansmanı ve son olarak da politikayı etkilemektedir. Bilimin toplumu "ele geçirme" süreci, artan şekilde yaratıcı hale gelen emeğin özünde büyük değişimler oluşturmaktadır.

Bilimdeki son gelişmelerin endüstri alanında yaygın kullanımı, emek üretkenliğinde ve yoğun üretim geliştirmede kayda değer bir artışla sonuçlanmaktadır. Günümüzde bir ülkenin ekonomik gücü, o ülkenin bilimsel ve teknolojik gelişim seviyesi ve bu sayede elde edilenleri ne denli etkili kullanabildiğine bağlıdır.

Günümüzün bilimsel ve teknolojik devrimi, *bilimin, toplumun dolaysız bir üretim gücüne dönüşmesi* özelliğine sahiptir. Bilim, elektrik mühendisliği, nükleer enerji endüstrisi ve elektronik endüstrisi gibi modern endüstrilerin oluşması ve gelişmesinden sorumludur. Bilimsel temellere dayanarak yeniden yapılanma, endüstri ve tarımın gelenekselleşmiş sektörlerini çok daha fazla etkilemektedir.

Bilimin toplumun dolaysız bir üretim gücüne dönüşmesi, insanın teknolojik süreçler içindeki fiziksel emeğinin payının belirgin şekilde azalmasında, özellikle de kontrol ve idare işlevlerinin otomatik aygıt ve araçlara devredilmesinde görünmektedir. Burjuva ideologları, kendi ilahi anlayışlarını doğrulamak için bilimsel ve teknolojik devrimin muazzam önemini sömürürler. (Bkz. Bölüm 22.)

Bilimdeki devrim, kapitalizm ve sosyalizm altında farklı şekillerde gelişir. Kapitalizmde bilim, burjuva üretim ilişkilerinin deli gömleğine hapsolmuştur ki, bu da bilim dallarının dengesiz şekilde gelişmesini doğurur, bilimsel başarıların tam olarak kullanılmasını engeller ve bilimsel ve teknolojik ilerlemeyi üreticilere –insanların çoğunluğuna– karşı kullanır. Bilim yüksek oranda askerîleştirilmiştir. Bilimsel ve teknolojik ilerleme sermayenin yoğunlaşmasını artırır ve kapitalist ülkelerde ortaya çıkan genel krizler yoluyla ortaya çıkan kapitalizmin çelişkilerini şiddetlendirir.

Sosyalizmde bilimin gelişimi bambaşka bir doğaya sahiptir. Sosyalizm yaratıcı etkinlikler için çok geniş imkânlar sunar ve zorunlu maddi ve entelektüel önkoşulları üretir. Eğitim, araştırma ve bilim çalışanlarının eğitimine dair birleştirilmiş devlet örgütü ve bilimsel gelişmeye parti tarafından öncülük edilmesi, çoğunluğun çıkarları doğrultusunda ve onların sosyalizm ve komünizm mücadelesinin amaçlarıyla uyumlu bir bilimsel ilerlemeyi sağlar.

20. KÜLTÜR VE KÜLTÜRÜN GELİŞİMİNİN YASALARI

Günümüzün Marksist sosyolojisi kültürel sorunlara sürekli artan bir önem vermektedir.

Marksist-Leninist kültür anlayışı ve kültürün gelişim yasaları. Kültürün sadece manevi bir alan olarak yorumlanmasının tersine Marksizm-Leninizm, kültürü hem maddi, hem de manevi biçimleriyle toplumsal bir emek alanı (emekçi yığınların, ilerici sınıf ve katmanların emeği) olarak görür. Marksist bakış açısından doğru bir kültür anlayışı ancak söz konusu toplumun üretici güçlerinin, üretim ilişkilerinin ve üstyapısının gelişiminin analizi aracılığıyla, sosyoekonomik oluşumlar teorisi temelinde mümkündür. Ancak yukarıda bahsedilen kavramlar "kültür" kavramının yerini tutmaz, zira kültür insan etkinliğinin her alandaki başarılarını, zihinsel ve fiziksel çalışmanın meyvelerini bir bütün olarak içerir ve belirli çağlara, toplumlara, milliyetlere ve uluslara özgü bu başarıların ayrıntılarını ortaya serer. Kültürün kaynağı, insanın hayatın her alanındaki yaratıcı ve yapıcı çalışmasıdır ve çalışmaya yönelik yaklaşım ilerici toplumsal gelişim seviyesinin oldukça önemli bir ölçütüdür.

Lenin'in kültüre dair açıklamaları, kültürü toplumsal hayatı bir bütün olarak içeren bir görüngü olarak tanımlar. Bu çok yönlü yaklaşım, kültür kavramının çözümlenmesinin ancak manevi ve maddi kültür arasındaki ilişkilerin, fikirsel üretimin bütün bir sürecinin, fikirsel ve estetik değerlerin aktarılmasının ve bunların toplumda nasıl algılandığının ve işlediğinin bir toplamını içerirse tamamlanmış olacağı sonucuna ulaştırır.

Yukarıda söz ettiklerimiz, *kültürün şu tanımını* vermeyi mümkün kılar: Kültür, toplumun maddi ve manevi gelişiminde kullandığı, kültürel gelenekler yaratan ve insanoğlunun ilerlemesine hizmet eden niteliksel başarılarının toplamıdır. Zıtlık barındıran toplumlarda kültür kaçınılmaz olarak sınıfsal bir doğaya sahiptir.

Kural olarak, kültürün diyalektik anlamda iç içe geçmiş ve birbirine bağlı olan maddi ve manevi yanları arasında bir ayrım vardır.

Kültürün maddi yanı, insanın emek araçlarının unsurları ve verimliliği üzerinde ne derece uzman olduğunu, üretimin seviyesini, insanların teknolojiyi kullanma yetilerini ve becerilerini, bilimsel organizasyonu ve emek kültürünü, insanların maddi ve gündelik ihtiyaçlarının giderilmesini simgeleyen niteliksel başarılardır.

Manevi kültür, doğa ve toplumun algılanma düzeyini ve derinliğini, ulaşılan dünya görüşünün genişliğini, ilerici fikirlerin ve pozitif bilginin toplumsal yaşama katılmasını gösteren niteliksel başarıları ifade eder. Bir başka deyişle manevi kültür, bilim, felsefe, eğitim, aydınlanma, ahlaki değerler, edebiyat ve sanat alanlarındaki niteliksel başarıların toplamıdır. Manevi kültür aynı zamanda siyasi fikirler, halkın siyasal gelişimi ve hukuki ilişkileri içerisinde de ifade bulur.

Marksist-Leninist teori maddi ve manevi kültürün organik bağından yola çıkar. İkincil ve göreceli olarak bağımsız olan manevi kültür, bütün olarak maddi kültür ile organik bir uyum içinde ilerler. Bütünsel bir süreç olarak manevi kültür, maddi kültür temelinde gelişerek aynı zamanda maddi kültürü bir yere kadar etkiler.

Kültürün gelişim yasaları şunları içerir:

1) Bileşenlerinin birbiriyle ilişkisi ve etkileşimi; 2) zıtlık barındıran oluşumlarda içkin olarak çelişkili doğası; 3) kültürün belirli yönlerinin eşitsiz gelişimi; 4) kültürün göreceli bağımsızlığından dolayı ortaya çıkan devamlılığı.

Her tarihsel kategori gibi kültür kavramı da belirli tarihsel koşulların bir ürünüdür. Her sosyoekonomik oluşumun kendine özgü, özel bir kültürü vardır ki bu kültür eskiyen oluşum yerini daha ilerici olana bıraktığında bununla uyumlu olarak arkasından gelir.

Zıtlık barındıran oluşumlarda kültürün sınıfsal bir doğası vardır. Lenin kültürün sınıfsal içeriğini, "Reddettiğimiz Miras", "Herzen'in Anısına", "Büyük Rusların Ulusal Gururu Üzerine", "Gençlik Birliklerinin Görevleri" ve "Proletarya Kültürü" gibi çalışmalarında irdelemiştir. Lenin'in burjuva toplumdaki birbirine karşıt iki kültürün varlığına dair ulaştığı sonuçlar yöntembilimsel bakımdan çok önemlidir. Kültürün tüm insanlığa özgü içeriği, sınıfsal olarak sınırlandırılmış fikirsel üretimin dar sınırları içinde birikmiştir. Bu yüzden, tüm insanlığa ait bazı unsurların varlığına rağmen bu şartlar altında kültür herkese ait olamaz. Dahası, kültürün tüm insanlığa özgü içeriği, eğer egemen sınıfın çıkarlarına uyarlanmışsa, kapitalist ülkelerde genellikle bozunmuş olur.

Burjuva kültürü. Erken dönem burjuva devrimleri sırasında kültür halkın çoğunluğunun çıkarlarını karşılıyordu. Kültür, toplumsal gelişimin ve modası geçmiş feodal yapıyı yerinden etmek üzere olan burjuva toplumunun gelişim ihtiyaçlarını yansıtıyordu. Kapitalizmin

emperyalizm aşamasına geçişi, burjuva kültüründeki krizin de başlangıcı oldu.

Günümüz burjuva kültürünün çöktüğü, bu kültürün üstün kültürel değerleri reddetmesiyle, sanatının estetik olmayan biçimleriyle, ahlak dışılığın, sözde eğitilmişliğin yaygınlaşmasıyla, siyasi ve ekonomik öğretilerinin, felsefesinin, sosyolojisinin, etiğinin ve estetiğinin gerici toplumsal eğilimiyle kanıtlanmıştır. Burjuva kültüründeki kriz, yeni koşullar altında insan özgürlüğünü savunacak yeni yollar ve araçlar bulmakta ve insanın her anlamdaki uyumlu gelişimi için koşullar yaratmada yetersiz kalan burjuva hümanizminin çöküşüyle de görünmektedir.

Nüfusun büyük çoğunluğu kültürel gelişmelerden uzak durmaktadır; burjuva kültürü, insanları manevi açıdan köleleştirmek için tasarlanmış dayatma bir sahteciliktir ki bu da "*kitle kültürü*"nün, gerçek sanatsal ve kültürel değerlerin yerine geçen alt seviye kültürün ana işlevi de budur.

Sınıfsal kültür ilkesini reddeden burjuva ideologları, burjuva ve sosyalist kültürlerin yakınsamasını, "yakınlaşması"nı içeren "kültürde tek akım" teorileri yayar. İçgüdüsel, sınırlanmamış, "kendini ifade etme özgürlüğü", siyasi aldırışsızlık, dizginsiz anlık yaratıcılık burjuva ideologları tarafından sanatsal yaratıcılığın doruğu olarak reklam edilmektedir. Bir bütün olarak bakıldığında, burjuva anlayışlar, kültürün belli bir toplumsal ilişkiler sistemi ile, somut bir üretim biçimi ile herhangi bir bağlantısı olduğunu reddeder, kültür sorunlarına idealist, "teknokratik" bir açıdan yaklaşarak savunmacı bir toplumsal işlev görür.

Sosyalist kültür. Gerçek kültürel gelişim yalnızca sosyalizmle gerçekleştirilebilir. Sovyet kültürel gelişiminin deneyimi, sosyalist toplumun eski kültürlerin en iyi yanlarını miras aldığını, seçici şekilde özümsediğini ve hayata geri döndürdüğünü ve bunu planlı ve amaca yönelik bir şekilde yaparak yeni bir kültür yarattığını gösterir. Bu devasa çabada, Lenin'in planıyla uyumlu bir şekilde ve onun yol göstericiliğiyle başlayan büyük kültür devriminin önemi büyüktür.

Lenin, *kültürel devrimi*, sosyalizm ve komünizmi kuran tüm ülke ve milletlerin gelişimindeki temel yasalardan biri olarak görmüştür. Ona göre kültür devrimi toplumun manevi yaşamında öyle bir niteliksel değişimdir ki, siyasi ve ekonomik sosyalist dönüşümler temelinde bir kez başladığı ve onları aktif biçimde etkilediği anda, toplumdaki bireyleri kültürün gerçek yaratıcılarına dönüştürmeye ve işçi sınıfının içinden çok yönlü şekilde gelişmiş kişilikler biçimlendirmeye yönelir.

Manevi sosyalist kültürde uluslararası ve ulusal olan arasındaki ilişkinin ölçütlerini belirlerken, Marksizm-Leninizmin şu temel ilkelerinden yola çıkmak gerekir: Ulusların ve ulusal özellikleri tamamının gerçek anlamda özgürce gelişmesi, enternasyonal anlayışıyla çelişmez, aksine onun özünü zenginleştirir; enternasyonalist kültür ulusal özelliklerin hiçbirinden yoksun değildir. Dahası ulusal kültürlerin tüm yönleriyle gelişmesinden kaynaklanır: Manevi hayatın zenginliği ve çeşitliliği söz konusu olduğunda, ulusların ve milliyetlerin sosyalizm altında birbirine yakınlaşması, insanlığın pek çok farklı yönünü güçlendirir. Uluslararası kültür ile ulusal kültür ilişkisin-

deki diyalektiğin özü, kaçınılmaz olarak ulusal biçimler içinde cisimleşen uluslararası kültürdür.

Sosyalist kültürün her yönden gelişmesi, tüm insanlığa ait gerçek insancıl kültürün şekillenmesini sağlar. Sosyalist kültürün ilerlemesi ve toplumsal hayat üzerinde daha güçlü etki etmesi, kültürü insanları komünizm ruhuyla eğiterek ve dünyaya sosyalizmin doğruluğunu yayarak komünizmi inşa etmenin aktif bir etkenine ve halklar arasında barış ve dostluk uğruna, insancıl fikirler ve toplumsal gelişimin zaferi uğruna verilen mücadelenin önemli bir aracına dönüştürür.

21. TARİHTE YIĞINLARIN VE KİŞİLİĞİN ROLÜ. KİŞİLİK VE TOPLUM. HÜMANİZMİN FELSEFİ PROBLEMLERİ

Marksizm-Leninizm, tarihi, insan etkinliğinin bir sonucu olarak görür ve tarihsel zorunluluk, nesnel toplumsal gelişim yasaları ve insanların bilinçli etkinlikleri arasındaki ilişki sorunlarına, bilimsel materyalist açılardan yaklaşır.

Tarihi yapan halktır. İnsan kitlelerinin toplumsal gelişimin belirleyici gücü olduğuna dair öğreti, Marksizmin en önemli özelliklerindendir.

*"Halk" kavramının bilimsel ve somut içeriğ*ini ilk ortaya koyanlar, Marx ve Engels'tir. Onların materyalist tarih anlayışı, maddi üretimi toplumun varoluşu ve gelişimi için temel saymaları ve insanları maddi ve kültürel değerlerin yaratıcıları olarak görmeleri insanların tarihin

yaratıcıları olduğu sorusunu yanıtlamada yöntembilimsel bir zemin sağlar.

Marksizm, "halk" ve "halk kitleleri" kavramlarının içeriğini tanımlamada somut tarihsel yaklaşımı benimserken, farklı tarih dönemlerinde kavramın farklı bir içeriği olduğunu da belirtmektedir. Toplumun henüz sınıflara ayrılmadığı ilkel komünal sistemlerde, "halk" terimi tüm nüfusu ifade etmekteydi. Bu iki terim, sömürücü sınıfların ortadan kaldırılmasının ardından sosyalizmde de örtüşür. Bununla beraber Marksizm, zıtlık barındıran toplumların koşullarında tüm halkın bir bütün olduğuna dair tüm önermeleri kararlılıkla reddeder.

Bu sorunun irdelenmesi, burjuvazinin de "halk" kavramının bir parçasını oluşturup oluşturmadığı sorusunu sıklıkla gündeme getirir. Burjuvazi ilerici bir güç iken, hiç şüphe yok ki "halk" kavramının içinde yer alıyordu. Sonradan tutucu bir sınıfa dönüşmeye başladıkça, Marksizm-Leninizmin kurucuları, yalnızca küçük burjuvazinin halkın bir parçası olarak değerlendirme hakkını elinde bulundurduğunu düşündüler. (Bkz. V. İ. Lenin, *CW*, Cilt 8, 1962, s. 297, 298; Cilt 9, 1977, s. 56, 133, 134.) Emekçilerle birlikte ülkeyi sömürge boyunduruğundan kurtarma mücadelesi veren ulusal burjuvazi de "halk" kavramının içinde görülmektedir. Burjuva kendi halkına karşı olduğu an, halk olarak görülme hakkını da kaybetmiş olur.

Konuyu özetlersek, *halk*, belirli bir dönemde, nesnel konumuyla ilerici toplumsal gelişimin görevlerini yerine getiren, tarihsel olarak değişen sınıflar ve toplumsal gruplar topluluğudur. İlk başta ve en önemli olarak, tarih boyunca halk emekçi sınıfı ifade etmiştir, ancak bu kavram

aynı zamanda belirli tarihsel aşamalarda ilerici yenilikler için mücadeleye katılan nüfusun diğer katmanlarını da (örneğin 18. ve 19. yüzyıllardaki devrimler dönemindeki burjuvazi) ifade etmek için kullanılmıştır.

Tarihsel süreçte halk kitlelerinin belirleyici rolü, üç ana özellikle gösterilir: a) toplumun asli üretici gücü olarak; b) toplumsal ilişkilerin yaratıcısı ve devam ettiricisi ve en güçlü sosyo-politik güç olarak; c) manevi kültürün yaratıcıları olarak.

Emekçiler, tüm emek araçlarını ve yaşamda ihtiyaç duyulan her tür maddi değeri üretirler. Tüm sosyoekonomik oluşumlarda konutları inşa edenler, tüm toplumsal kesimleri doyuranlar giysileri ve ayakkabıları üretenler onlardı.

Halkın belirleyici rolü olmasaydı hiçbir önemli tarihî olay gerçekleşmezdi. Halk tüm toplumsal devrimlerin ve ulusal özgürleşme hareketlerinin öncü gücüdür. Günümüzde halk barış, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin birincil gücüdür. (Bkz. V. İ. Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği.*)

Halk kültürün yaratıcısıdır, çünkü onların hayatı sanat için malzeme sağlar, çünkü onlar kültürün en önemli unsuru olan dili üretti, onlar destansı şiirler, müzikler, danslar yarattı; en önemlisi de onlar sanat eserini en iyi anlayanlardır.

Halkın ve kişiliğin tarihteki rolüne dair burjuva anlayışları eleştirirken, bu fikirlerin idealist bir dünya görüşü ve metafizik bir düşünce yönteminden kaynaklandığını da unutmamak gerekir. Bu anlayışların temel amacı, işçi sınıfına, sömürücü sınıflar olmaksızın bağımsız bir hayat

sürdüremeyecekleri düşüncesini dayatmak, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki gerçek sınıfsal çelişkiyi gizlemek ve bunu, sıradan halk kitlesi ile ön plana çıkan birkaç olağanüstü kişilik arasındaki "nihai" çelişki olarak sunmaktır.

*Tarihsel gelişimde halkın daha da büyük rol oynaması yasası*nı incelediğimizde, üretim güçlerinin ve üretim ilişkilerinin gelişiminin, farklı sosyoekonomik oluşumlarda emekçilerin rolünü nasıl değiştirdiğini ve tarihin kaderi üzerindeki sorumluluklarını nasıl arttırdığını görebiliriz. Bu yasanın özünü açıklarken Lenin şöyle demiştir: "Tarihsel olayların etki alanı ve kapsamı ne kadar büyükse, bu olaylara katılan insan sayısı da o kadar çoktur; bunun tersi şekilde, yaratmak istediğimiz değişim ne kadar derinse, o olaya yönelik o derece ilgi ve akıllıca yaklaşım uyandırmalıyız ve milyonlarca, on milyonlarca insanı bu olayın gerekli olduğuna ikna etmeliyiz." (CW, Cilt 31, s. 498.)

Halkın bugünkü dönemdeki, dünya çapında kapitalizmden komünizme geçiş dönemindeki rolünü açıklığa kavuşturmaya özel önem verilmelidir. Bunu yaparken, bu rolün gerek nitelik gerekse nicelik bakımdan sebeplerini ve somut görünümlerini anlamak zorunludur.

Emekçiler, insanın insanı sömürmesine bir son veren, kendiliğinden toplumsal gelişimin yerine Marksist Leninist parti öncülüğünde toplumsal yaşamın her alanının planlı gelişimini koyan sosyalist devrimin zaferinin ardından, nitelik bakımından yeni bir role sahip oldu.

Kişiliğin tarihteki rolü. Kişiliğin tarihteki rolüne dair gerçekten bilimsel bir açıklama, bu kavramı, tarihsel gereklilik ve halkın toplumsal gelişim, partileri ve sınıfların etkinlikleri üzerindeki belirleyici etkisi ile diyalektik

ilişkisi içinde değerlendiren Marx, Engels ve Lenin tarafından yapılmıştır. Marksizm-Leninizmin kurucuları, tek bir kişiliğin tarihsel gelişimi etkilemesinin, kişiliğin ilerici sınıfların mı gerici sınıfların mı çıkarına olduğuna, toplumsal gelişimin nesnel yaslarının eylemini anlayıp anlamadığına ve halk kitlelerini kişisel olarak ne dereceye kadar etkileyebildiğine bağlı olduğunu kanıtlamışlardır. İdealistlerin kaderci görüşleri karşısında, Marksizm-Leninizm kişiliğe tarihsel gelişim süresince önemli bir rol verirken aynı zamanda kişiliğin tarihte belirleyici olduğu anlayışını reddeder. (Bkz. Marks'ın 10 Kasım 1877'de Wilhelm Blos'a yazdığı mektup ve Engels'in 21 [-22] Eylül 1890'da Joseph Bloch'a yazdığı mektup (Marx, Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 291, 395-396) ve Lenin'in şu yapıtları: *"Halkın Dostları" Kimlerdir? ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?*, "F. Engels", "Karl Marx" ve "*Sol*" *Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*, Kısım 5.)

Marksizm-Leninizmin kişilik teorisi. *İnsanın özüne dair sorunun bilimsel çözümü*, yalnızca Karl Marx'ın materyalist tarih anlayışını bulmasıyla mümkün olmuştur. Feuerbach'ın insanın özünü anlamaya yönelik antropolojik yaklaşımı eleştirirken, Marx, "İnsanın özü, her bireyin içinde doğuştan gelen bir soyutlama değildir. Gerçekliği içinde o toplumsal ilişkilerin birliğidir," ("Feuerbach Üzerine Tezler") demiştir.

Marksizm-Leninizmin kurucuları "*birey*", "*insan*" ve "*kişilik*" kavramlarını kullanmışlardır. *Birey*, hayatının ve işinin özgüllüklerini dâhil etmeksizin insanı, insan türünün bir temsilcisi olarak ifade eder. "*İnsan*" kavramı, insanı hayvanlardan ayıran özelliklere odaklanarak onu

insan türünün bir temsilcisi olarak görür. *Kişilik* ise toplumsal olarak belirlenmiş ve bireysel olarak ifade bulan özellikleriyle somut bir insan anlamına gelir.

"Kişilik" kavramı, insanın özünü ifade eder; bu öz insanın kişilik olarak geliştirdiği somut tarihsel ve toplumsal koşulların bir yan ürünüdür. Kişiliğin özü, farklı etkinlik alanlarında (maddi, sosyo-politik, manevi gibi) kendini gösterir. İnsan kendisini çevreleyen gerçekliği dönüştürerek, kendi varlığının koşullarını da değiştirmiş olur ve sonuç olarak kendisini de dönüştürür.

Üretim ilişkilerinin iki ana türünü takip ederek Marksizm, toplum ve kişilik arasında iki ana ilişki biçimi belirler. Özel mülkiyet üzerine kurulu toplumun ayırt edici özellikleri sömürü ve baskıyken, kamu mülkiyeti üzerine kurulu toplum ise insanlar arasında işbirliği ve karşılıklı yardımlaşmayla betimlenir. Zıtlık barındıran oluşumlarda iki temel tip kişilik vardır ve bunlar sömürücü ve emekçidir (köle sahibi ve köle, derebeyi ve serf, kapitalist ve işçi). Sosyalizm şartlarında yeni bir kişilik –komünist toplum kişiliği– doğar.

*Toplum ve kişilik arasındaki ilişkide çıkarların yeri ve rolü*ne de dikkat etmek gerekir. Farklı toplumsal ilişkiler farklı çıkarlarla ilgilidir. Sınıflı toplumda her birey belli bir sınıfın üyesi olduğundan, bireyin ve toplumun çıkarları arasındaki ilişkiye dair soru, ancak sınıf bakış açısından değerlendirilebilir.

Hümanizmin felsefi sorunları. Geçtiğimiz birkaç yılda, hümanizmin sorunları, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki ideolojik mücadelede öne çıkmıştır.

Hümanizm, insanın kişilik olarak değerini, özgürlük ve mutluluk hakkını, yeteneklerinin gelişimini ve dışa vurumunu tanıyan, toplumsal kurumların değerlendirme ölçütü olarak insanın refahını gören, eşitlik, adalet ve insanlık ilkelerini insanlar arasındaki ilişkilerde olması gereken kural olarak değerlendiren, tarihsel olarak değişen bir görüşler sistemidir.

Hümanizm öğretisinin uzun bir tarihi vardır: Hümanizm, İtalyan Rönesansı döneminin felsefi düşüncesinin temsilcileri, on yedinci ve on sekizinci yüzyılın Fransa ve İngiltere'sindeki materyalist filozoflar, ütopik sosyalistler, Rus devrimci demokratları ve pek çok ülke ve milletin düşünürleri tarafından geliştirilmiştir.

Yine de gerçekten bilimsel bir hümanizm kavramı Marx ve Engels tarafından çözümlenmiştir. Onlar hümanizm öğretisine yönelik somut ve tarihsel bir sınıfsal yaklaşım geliştirmiş ve hümanizm anlayışını toplumsal gelişimin bilimsel teorisine, proletaryanın devrimci hareketine ve komünizm için mücadeleye bağlayarak proleter ve sosyalist hümanizm anlayışını ortaya koymuşlardır.

Marx ve Engels, insanları evrensel bir sevgi temelinde yeniden eğitmenin (ki bu Marx öncesinde hümanizm meselesiyle ilgilenen birçok filozofun yanılgısıydı) bir hayal olduğu fikrini temellendirmiş ortaya koymuş ve kendilerine karşılık gelen nesnel koşullar olmaksızın en yardımsever fikirlerin dahi insanlar tarafından benimsenemeyeceğini göstermişlerdir. Bu yüzden de, insancıl görüşleri gerçeğe dönüştürmek için, insanların yaşam koşullarını insanca bir hale getirmenin zorunlu olduğunu kanıtlamışlardır. Bu koşulların hayata geçirilebilmesi için de, in-

sanı aşağılayan ve köleleştiren her türlü ilişkinin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Marx ve Engels, hem Makyavel'in, "Amaç aracı meşrulaştırır" savını hem de Hıristiyanlığın "kötülüğe karşı şiddete başvurmama" dogmasını reddetmişlerdir. Herhangi bir amaca ulaşmak için mutlaka birtakım araçlara ihtiyaç vardır. Fakat bir yandan her amaç haklı gösterilemez (amaç insanlık dışıysa, bütün araçlar da insanlık dışı olur), diğer yandan amaç haklı bile olsa bütün araçlar ona uygun değildir.

"Kötülüğe karşı şiddete başvurmama" şeklindeki Hıristiyan dogması da aynı şekilde desteklenemez. Her tür kötülüğün her türlü koşulda şiddetle çözülemeyeceği açıktır. Kötülükle savaşmanın bir aracı olarak ikna yöntemini reddetmeyen sosyalizm, kötülüğün kaynağı iknayı önemsemediğinde baskıyı da dışlamaz.

22. MARKSİST-LENİNİST FELSEFE: BİLİMSEL BİLGİNİN VE DEVRİMCİ PRATİĞİN FELSEFİ VE YÖNTEMBİLİMSEL TEMELİ

Bu konuyu incelerken şu meselelere odaklanmak önerilir.

Bilimsel bilginin genel yöntembilimi olarak Marksist-Leninist felsefe. Diyalektik materyalist felsefe, doğuşundan bu yana yaşamla yakından ilişkili bir toplumsal bilinç biçimi olmuştur. İnsanın toplumsal ve tarihsel olarak dünyaya egemen olma deneyiminin ve manevi etkinliklerinin bir özetidir.

Diyalektik ve tarihsel materyalizmin yasaları ve kategorileri toplumsal ve tarihsel deneyimi, dünyaya dair bilgilerin bir sistemine dönüştürmüştür. Bunun bir sonucu olarak, felsefi tezler sadece dış dünyanın özellikleri ve düzeni hakkında birtakım genel bilgileri içermekle kalmaz (diğer bilimler de bu bilgileri verebilir), bunun yanında insanın dünyayla olan ilişkileri, ihtiyaçları ve çıkarları prizmasından bakarak kültürel gelişiminin deneyimini bir bütün olarak biriktiren genel bilgiyi de kapsar.

Bu sebepten dolayı, diyalektik materyalist felsefe gerçeklik üzerinde hem manevi hem de pratik olarak ustalaşmanın her türlüsüyle ilgilenir ve toplumsal bilinç içinde özel bir yer tutar. Yaratıcı bilimsel düşüncenin en genel teorisi ve eş zamanlı olarak yöntembilimidir, komünist ideolojinin ve bilimsel bir dünya görüşünün genel teorik zemini olarak işlev görür.

Bilimsel bilginin her alanı, felsefi önermelere dayanır; yani insanların bilincinden bağımsız olarak nesnel gerçeklik, görüngüler arasındaki çeşitli ilişkilerin nesnel doğası, bu görüngülerin bilinebilirliği, bilim tarafından elde edilen bilginin toplumsal ve pratik amacı gibi kavramlara dayanır. Bu önermeler bir araya geldiklerinde bilimsel idrakin felsefi temelini oluşturur. Diyalektik ve tarihsel materyalizm felsefesi tarafından geliştirilen genel teorik anlayıştan doğar. Buna dayanarak bilim, dış dünyanın düzenine ve toplumun ihtiyaçlarına denk düşen gelişimi gösterebilmek için gerekli temel kılavuzlara sahip olur.

Diyalektik materyalist felsefe, bilimsel dünya görüşünün teorik temelini oluşturur ve bilimsel bilginin genel yöntembilimi olarak görev yapar.

Marksist-Leninist felsefenin yöntembilimsel işlevi, felsefi bilgi temelinde formüle edilen bilişsel ve pratik etkinliğe dair ilkeler sisteminin (temel önermeler ve sonraki genel gereksinimler) esas rolü olarak değerlendirilir.

Diyalektik ve tarihsel materyalizmin yöntembilimi, somut bilimlerde ve bilimin tek tek dallarında kullanılan özel yöntemlerden niteliksel olarak farklıdır. Ayırt edici özelliği evrenselliğidir.

Diyalektik materyalist yöntemin evrenselliği, herhangi bir bilimde gerçekliğin her türlü alanını incelemekte, bilişsel sürecin tüm aşamalarında uygulanabilir olmasından ileri gelir. Hem teorik bilgi alanında hem de gerçekliğin pratik olarak dönüştürülmesinde uygulanabilir.

Bilimsel bilginin evrensel yöntembilimi olma özelliğiyle Marksist-Leninist felsefe, diyalektik ve tarihsel materyalizmin bütüncül bir teorisi olarak işlev görür. Diyalektik materyalizm sadece doğayı anlamada özel bir yöntem, tarihsel materyalizm de sadece toplumu anlamada bir yöntem olarak görülürse, Marksist-Leninist felsefenin özü tahrif edilmiş olur. Gerçi tarihsel materyalizmin toplumsal felsefe teorisi olma özelliğini reddetmenin de bir anlamı yoktur.

Marksist yöntembiliminin topluma ve insana dair materyalist öğreti dışında düşünülemez olduğunu belirtmek bir ilke meselesidir. Materyalizm ve diyalektik topluma uygulanana dek, tam olarak tutarlı bir bilimsel felsefi yöntembilim ve gerçek anlamda bilimsel bir dünya görüşü geliştirilememişti.

Varlığın genel özelliklerini ve ilişkilerini yansıtan tüm yasalar ve kategoriler, diyalektik ve tarihsel materyalizm-

deki yöntembilimsel işlevi üstlenir. Marksist felsefenin tüm epistemolojik, mantıksal ve varlıkbilimsel sorunlarının yöntembilimsel bir anlamı vardır. Diyalektik ve tarihsel materyalizmin tüm kavramsal aygıtı, gerçeklik üzerinde teorik ve pratik olarak uzmanlaşmaya dair önermelerin bir sistemi olarak işlemektedir.

Özel bilimlere yönelik felsefi yaklaşım, edinilen bilginin genellenmesini mümkün kılar. Bilginin farklı dalları arasındaki bağlantıları ve ilişkileri orta çıkarır ve böylece bunların alt seviyeden üst seviyeye gelişim eğilimlerini anlamaya yardımcı olur.

Diyalektik materyalist yöntembiliminin genel ve evrensel doğası, onun *hem doğa bilimlerinin hem de toplumsal bilimlerin gelişimi içindeki rolü*nün analiziyle orta çıkar.

Diyalektik materyalizmin doğa bilimleri için temel önemi, Marksizm-Leninizmin kurucuları tarafından kapsamlı biçimde temellendirilmiştir. (Bkz. F. Engels, *Doğanın Diyalektiği*, V. İ. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*; "Militan Materyalizmin Önemi Üzerine".)

Bilginin birikmesi için, yeni bilim dallarının ortaya çıkması için ve farklı bilimlerin birbirine yakınlaşarak iç içe geçmesi için doğanın ve güncel bilimsel ilerlemenin eğilimlerine dair sağlam bir felsefi anlayışa sahip olmak ve gerçeğin karmaşık görüngülerini incelemede kullanılan farklı yöntemler ve düzeyler arasındaki ilişkiyi doğru görmek gereklidir. Bilim tarihi gösterir ki, özel bilimler ne kadar büyük bir gelişim gösterirse, bu sonuçları felsefi bir bakış açısıyla yorumlamak ve bilimsel gelişmenin diyalektiğine ışık tutmak için de o kadar büyük bir ihtiyaç

doğmaktadır. Bilimsel sürecin nesnel içeriği, Marksist-Leninist felsefenin ve ana önermelerinin temellendirilmesinin ve yaratıcı şekilde geliştirilmesinin ilerlemesine bağlıdır.

Toplumsal gelişimin çözümlenmesine tarihsel materyalizm açısından bakmak için, en başta nesnel maddi ekonomik koşulları ve herhangi bir toplumsal görüngünün ortaya çıkıp var olmasını sağlayan etkenleri bulmak gerekir. Bu sayede bilimsel bilgi toplumsal hayatın nesnel yasalarını keşfetmeye yönelebilir. Marksist yöntem toplumsal ve tarihsel oluşumların doğasını ve özünü anlamamızı, bütünlüklerini ve gelişimlerinin mantığını tümüyle kavramamızı sağlar. Toplumsal gerçekliğe tarihsel-materyalist bakış aynı zamanda diyalektik yaklaşımdır: Toplumsal görüngülerin, tarihsel sistemlerin kendi iç çelişkileri temelinde gelişimlerini zorunlu kılar.

Toplumsal görüngüleri incelemek için somut tarihsel yaklaşım, diyalektik materyalist toplumsal bilgi yöntembiliminin önemli bir özelliğidir. Marksist-Leninist yöntembilimi, günümüz dünyasındaki süreci çözümlemede muazzam önem taşıyan genelin ve özelin diyalektiğini dikkate alma ihtiyacını da içerir.

Marksist-Leninist felsefenin ve devrimci pratiğin birliği. Varlığın ve düşüncenin genel yasalarını göstererek, diyalektik ve tarihsel materyalizm *toplumsal ve tarihsel etkinliğin daha genel ilkeleri*ni formüle eder. Bu yeni felsefe, tarihsel devrimci etkinliğin bir genellemesinden ortaya çıkmış ve proletaryanın gerçekliği devrimci biçimde dönüştürme mücadelesinde bir anda ideolojik bir silah haline gelmiştir.

Marksist felsefe tüm işlevlerinde verimlidir. Birincisi, diyalektik ve tarihsel materyalizm, işçi sınıfı ideolojisinin teorik omurgasını oluşturur. Nesnel bir gerçek olarak, proletaryanın felsefi ve sosyolojik teorisi, toplumun proletaryanın çıkarları yönünde devrimci dönüşümünün düzenini açıklar ve halk kitlelerini sosyalizm ve komünizm adına mücadelede birleştiren sosyo-politik, ahlaki ve diğer manevi değerleri formüle eder. Komünist ideolojinin dünya görüşünün temelinde yatan felsefe, politikadan ayrı düşünülemez.

Marksist-Leninist felsefe aynı zamanda işçi sınıfının ve onun partisinin dünya görüşünün de genel teorik temelini oluşturur, çünkü varlığın ve düşüncenin daha genel yasalarının anlaşılması, sadece çevremizdeki dünyayı değil, aynı zamanda insan hayatının anlamını da kavramamızı sağlar, komünist fikirlerin özünü ve içeriğini açığa çıkartır, devrimci değer yargısını üretir ve grupların, sınıfların ve bireylerin toplumsal ve tarihsel etkinliklerine karşılık gelen ölçütleri oluşturur. Bilimsel nesnellik ile Marksist-Leninist felsefe arasındaki ayrılmaz bağ, Marksist-Leninist felsefenin devrimci hareketle olan birliğini de ortaya koyar.

Nesnel yaklaşım, yani politika geliştirmeye ve uygulamaya dair sorunlara diyalektik materyalist yaklaşım toplumsal gelişim deneyiminin doğru şekilde çözümlenmesini ve bilimsel olarak temellendirilmiş bir politikanın ortaya çıkarılmasını garanti altına alır. Nesnellik, ilişkilerin gerçek durumunun ve gerçekliğin hakiki bir resminin siyaseten dikkate alınması demektir. Böylesi bir yaklaşım, teoriye ve pratiğe herhangi gelişigüzel bir şeyin eklenmesini ya da teori ve pratiğin sınıf ve partilerin etkinlikleri-

nin mevcut koşullarını yansıtmakta başarısız olduğunun iddia edilmesini engeller. Bu yaklaşım aynı zamanda sınıfın gerçek çıkarlarından doğar.

Leninist somut tarihsel analiz ilkesi de toplumsal gelişime siyasi rehberlik etmeye dair bir başka ilkedir, dünya görüşü açısından ve yöntembilimsel açıdan önemlidir. Politik rehberliğe dair sorunlar, somut durumun somut analizini yapma gerekliliğine göre çözülür. Bir politika tarihsel koşulların kendine has özelliklerini, içinde bulunulan toplumsal gelişim seviyesinin özgüllüklerini, itici güçlerin bileşimini ve olayların nesnel seyri içinde öne çıkan görevleri dikkate almıyorsa başarılı olamaz.

Marksist-Leninist felsefenin verimliliğinin zorunlu bir koşulu olarak yaratıcı gelişimi. Marksizm-Leninizmin yaratıcı ruhu, bizzat diyalektik materyalizmin özüyle ifade edilir ki, bu aynı zamanda tarihsel etkinlik için bir yöntembilimi ve bilimsel devrimci bir dünya görüşü sağlar. *Teori ile pratik arasındaki bağlantı*, insan etkinliğinin iki temel yönünün diyalektik sürecidir. Doğru bir teorinin kendisi de, gelişmekte olan pratiğe hizmet ettiği için gelişir. Devrimci tarihsel etkinlik de bilimsel verilere ve tahminlere dayanarak gelişen, gerçekliği dönüştürmenin hakiki bir sürecidir; nesnel dünyanın doğal ve toplumsal alandaki sürekli biçimde ortaya çıkan nesnel özelliklerinin kendilerini artan bir düzeyde açığa vurmaları sürecidir.

Günümüzde yaşanan süreç, öncelikle gerçek sosyalizmin ortaya çıkışı ve gelişmesi, yeni dünya sistemi ile eski kapitalist sistemin karşı karşıya gelişi diyalektik sorunlarını Marksizm'in temeli olarak ön plana yeniden taşımıştır.

Materyalist diyalektiğin daha ileriki çalışmalarının belirleyici yönü, gelişimin genel kuramının ve özellikle de gelişimin günümüzün toplumsal gelişimine dair sorunların kapsamlı bir şekilde çözümlenmesidir. Gelişimin sorunlarına dair giderek artan ilgi, yalnızca günümüz doğa bilimlerinde evrim fikrinin güncelliği ile değil, aynı zamanda insanlığın karşısındaki dolaysız toplumsal tarihsel ilerlemeyi öğrenme ve dünyadaki gelişmelerinin mantığını bilinçli bir şekilde etkileme görevleriyle açıklanabilir. Bugün, tarihsel gelişimin nesnel süreci, insanların, sınıfların ve partilerin devrimci etkinliğinden daha önce hiç olmadığı kadar ayrılmaz bir haldedir. Bu bağlamda, tarihsel gelişimin nesnel ve öznel etkenlerinin diyalektiği çok büyük önem kazanmıştır.

Toplumsal gelişimde nesnel ve öznel etkenlerin diyalektik birliği, en çok gerçek sosyalizm içerisinde vücut bulmuştur. Yeni toplumsal sistemin ilerlemesinin düzenini incelemek en önemli mesele haline gelmiştir. Mevcut sosyalizmin diyalektiğinin çözümlenmesi gelişimin genel teorisini derinleştirip zenginleştirmekte, kendisini yerleştirmekte olan komünist uygarlığın koşullarında tarihsel sürecin yeni yönlerini açığa çıkarmaktadır.

Bu konuyu araştırırken, tüm dünyada tarihsel bir görüngü olarak ortaya çıkan bilimsel ve teknolojik devrimle bağlantılı pek çok felsefi ve sosyolojik soruna da dikkat edilmelidir. Bugün ilerlemenin kaderi, büyük oranda bu sorunların doğru şekilde anlaşılabilmesine bağlıdır.

Diyalektik ve tarihsel materyalizm, bilimsel sosyalizmin temel bileşenlerinden biridir ve Marksizmin genel teorik ve yöntembilimsel temelini oluşturur. Marksist felsefeyi incelemek, bilimsel bir dünya görüşü oluşturmanın başlıca yollarından biridir. Bu nedenle felsefe bilmeden ne bir bütün olarak Marksizm-Leninizm ne de bilimsel sosyalizm, ekonomi politik ya da öteki toplumsal bilimler layıkıyla öğrenilebilir.

Prof. B. I. Suslakov ve Prof. L. A. Yakovleva başkanlığındaki geniş bir kurul tarafından oluşturulan bu özlü kitapta diyalektik ve tarihsel materyalizmin temel konuları inceleniyor.

"Diyalektik Materyalizm" ve *"Tarihsel Materyalizm"* başlıklı iki kısımdan oluşan kitabın ilk kısmında felsefenin konusu ve toplumda oynadığı rol; Marksizm öncesi felsefede idealizm-materyalizm kavgası; Marksist felsefenin doğuşu ve yükselişi; madde, varlık ve bilinç; diyalektiğin temel yasaları ve kategorileri; bilgi kuramı... gibi konular inceleniyor. İkinci kısımda ise materyalist tarih anlayışı; toplum ve doğa; tarihsel gelişmenin aşamaları; toplumsal yapı, sınıflar ve sınıf ilişkileri; toplumsal devrim; toplumsal bilinç, bilim ve toplumsal yaşamda bilimin rolü; kültür ve kültürün gelişiminin yasaları... gibi konular ele alınıyor.

50544
AYR
0050544 AYR

10 TL. KDV DAHİL

ISBN: 978-9944-122-74-0
9 789944 122740

Yordam Kitap